

พระราชนิธิ
บรมราชาภิเษก

พระราชพิธี
บรมราชาภิเษก

พระราชพิธีบรมราชาภิเษก
พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช
บรมนาถบพิตร

วันที่ ๕ พฤษภาคม พุทธศักราช ๒๕๕๓

พระราชพิธีบรมราชาภิเษก
พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว
วันที่ ๒๕ กุมภาพันธ์ พุทธศักราช ๒๔๖๘

พระราชพิธีบรมราชาภิเษก
พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว

วันที่ ๑๑ พฤศจิกายน พุทธศักราช ๒๔๕๓

พระราชพิธีบรมราชาภิเษกสมโภช
วันที่ ๒ ธันวาคม พุทธศักราช ๒๔๕๔

พระราชพิธีบรมราชาภิเษก
พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
ครั้งแรก วันที่ ๑๒ พฤศจิกายน พุทธศักราช ๒๔๑๑

พระราชพิธีบรมราชาภิเษก
พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
ครั้งหลัง วันที่ ๑๖ พฤศจิกายน พุทธศักราช ๒๔๑๖

พระราชพิธีบรมราชาภิเษก
พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
วันที่ ๑๕ พฤษภาคม พุทธศักราช ๒๓๙๔

คำปรารภ

พลเอก ประยุทธ์ จันทร์โอชา นายกรัฐมนตรี
เพื่อจัดพิมพ์หนังสือพระราชพิธีบรมราชาภิเษก
พุทธศักราช ๒๕๖๐

ประเทศไทยมีความเจริญรุ่งเรืองเป็นปึกแผ่นมั่นคงมาจวบทุกวันนี้ เกิดจากความเข้มแข็งของสถาบันชาติ ศาสนา และพระมหากษัตริย์ โดยเฉพาะสถาบันพระมหากษัตริย์ ซึ่งเป็นศูนย์รวมใจของคนไทยทั้งชาติ และถือเป็นสัญลักษณ์แห่งความเป็นชาติไทย ประวัติศาสตร์ของราชอาณาจักรไทย ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุขของชาติมาตลอด พระมหากษัตริย์ไทยทุกพระองค์ ทรงมีบทบาทสำคัญในการพัฒนาชาติไทยให้มีความเจริญก้าวหน้าในด้านต่างๆ อย่างมั่นคง ทั้งด้านการป้องกันและรักษาเอกราชของชาติ ด้านการสร้างสรรค์วัฒนธรรมไทย ด้านวัฒนธรรมการดำเนินชีวิต และด้านศิลปกรรม ทรงเป็นผู้นำที่ปกครองแผ่นดินด้วยทศพิธราชธรรม ทรงเสียสละความสุขส่วนพระองค์ เพื่อบำบัดทุกข์ บำรุงสุข สร้างความอยู่ดี กินดี และมีคุณภาพชีวิตที่ดีให้แก่ปวงอาณาประชาราษฎร์ สร้างความร่มเย็นเป็นสุข ให้เกิดแก่ชาติบ้านเมือง และทรงนำพาให้ประเทศไทยรอดพ้นจากการรุกรานของชนชาติอื่น ทำให้สามารถรักษาเอกราชอธิปไตยไว้ได้ตราบนานทุกวันนี้ ประชาชนคนไทยโชคดีที่ได้เกิดมาใต้ร่มพระบารมีที่มีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นหลักชัย และตามโบราณราชประเพณีกำหนดให้มีพระราชพิธีบรมราชาภิเษก ในการสืบราชสันตติวงศ์ เพื่อเสด็จขึ้นทรงราชย์เป็นพระมหากษัตริย์โดยสมบูรณ์

หนังสือ “พระราชพิธีบรมราชาภิเษก” เป็นการจดจารึกมรดกทางวัฒนธรรมตามโบราณราชประเพณีอันเนื่องด้วยพระมหากษัตริย์ แม้ว่าพระราชอำนาจบางอย่างอาจเปลี่ยนแปลงไปตามบริบทของสังคม แต่วัฒนธรรมประเพณีอันเนื่องด้วยพระราชพิธีสำคัญยังคงสืบสานต่อมาตราบเท่าทุกวันนี้ นับเป็นเครื่องบ่งบอกเอกลักษณ์ของชาติได้เป็นอย่างดี คนไทยทุกคนควรภาคภูมิใจ และควรมีความรู้ความเข้าใจในพระราชพิธีบรมราชาภิเษกอย่างถ่องแท้ เพื่อร่วมสืบสานวัฒนธรรมตามประเพณีของไทยให้อยู่คู่ชาติไทยตลอดไป

พลเอก

(ประยุทธ์ จันทร์โอชา)

นายกรัฐมนตรี

สาร

รัฐมนตรีว่าการกระทรวงวัฒนธรรม

กระทรวงวัฒนธรรม มีภารกิจหน้าที่ในการธำรงรักษา ส่งเสริมและสืบทอดขนบธรรมเนียมประเพณี อันเนื่องด้วยสถาบันชาติ ศาสนา และพระมหากษัตริย์ ให้เป็นที่ประจักษ์และคงอยู่เป็นเครื่องหล่อเลี้ยงบำรุงสังคม ไทยให้ผาสุกร่มเย็น มีระเบียบแบบแผนเป็นเอกลักษณ์ โดยเฉพาะสถาบันพระมหากษัตริย์ มีคติความเชื่อและ แนวปฏิบัติหลายประการที่แสดงให้เห็นถึงความสูงส่งและศักดิ์สิทธิ์แห่งสถาบันอันเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวรวมชาติ ไทยให้เป็นปึกแผ่นมั่นคงเสมอมา

ตามโบราณราชประเพณี การเป็นพระมหากษัตริย์โดยสมบูรณ์จะทรงรับการบรมราชาภิเษก เฉลิมพระนามาภิไธยเป็นพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว อันเป็นพระราชพิธีศักดิ์สิทธิ์สำคัญยิ่ง แสดงให้เห็นถึง วัฒนธรรมอันงดงาม และเป็นการเทิดทูนสถาบันพระมหากษัตริย์ให้ทรงพระเกียรติยศอันสูงสุด สมกับที่ทรงเป็น พระมิ่งขวัญของปวงชนชาวไทยไปตลอดกาล

หนังสือพระราชพิธีบรมราชาภิเษก ที่กระทรวงวัฒนธรรมจัดพิมพ์นี้ เป็นการดำเนินการตามนโยบาย รัฐบาล พลเอก ประยุทธ์ จันทร์โอชา นายกรัฐมนตรี ในการส่งเสริมการเรียนรู้ประวัติศาสตร์ของชาติ และการเสริม สร้างความรู้อันเนื่องด้วยสถาบันพระมหากษัตริย์ การสืบทอดวัฒนธรรมซึ่งเป็นโบราณราชประเพณีอันสำคัญ เพื่อสร้างความรู้ความเข้าใจ และความร่วมมือร่วมใจกันปกป้อง เทิดทูนสถาบันพระมหากษัตริย์ของไทยให้ดำรงอยู่ อย่างมั่นคง เพื่อให้ประชาชนชาวไทยประสบความร่มเย็นเป็นสุขภายใต้พระบรมโพธิสมภารสืบไป

(นายวีระ โรจน์พจนรัตน์)

รัฐมนตรีว่าการกระทรวงวัฒนธรรม

คำนำ

ปลัดกระทรวงวัฒนธรรม

สมเด็จพระบูรพมหากษัตริยาธิราชเจ้าของไทยทุกพระองค์ ทรงปฏิบัติบำเพ็ญพระราชกรณียกิจ ทั้งปวงเพื่อความผาสุกของอาณาประชาราษฎร์ สถาบันพระมหากษัตริย์ จึงเป็นสถาบันหลักที่ประชาชนชาวไทยต่าง เคารพเทิดทูนและสำนึกในพระมหากรุณาธิคุณอย่างหาที่สุคติมิได้เสมอมา

กระทรวงวัฒนธรรม เป็นหน่วยงานที่มีหน้าที่โดยตรงในการขับเคลื่อนภารกิจภาครัฐในการอนุรักษ์ สืบทอด ส่งเสริม และเผยแพร่ศิลปวัฒนธรรมของชาติ เพื่อสร้างจิตสำนึกความเป็นไทย ผ่านกระบวนการดำเนินงานด้านวัฒนธรรมให้มีความร่วมสมัย สอดคล้องกับสภาพสังคมปัจจุบันด้วยความร่วมมือร่วมใจของทุกภาคส่วน ในสังคมไทย เพื่อธำรงไว้ซึ่งสถาบันชาติ ศาสนา และพระมหากษัตริย์

การจัดพิมพ์หนังสือ “พระราชพิธีบรมราชาภิเษก” เล่มนี้ เพื่อให้ประชาชนมีความรู้ ความเข้าใจเกี่ยวกับโบราณราชประเพณี ซึ่งเป็นพระราชพิธีที่ปฏิบัติเพื่อความเป็นพระมหากษัตริย์โดยสมบูรณ์ กล่าวคือ การเสด็จขึ้นครองราชย์จะสมบูรณ์เมื่อประกอบพระราชพิธีบรมราชาภิเษกแล้ว เนื้อหาของหนังสือประกอบด้วย ความเป็นมาของพระราชพิธี ลำดับขั้นตอนพระราชพิธีโดยสังเขปทั้งการเตรียมการพระราชพิธี พระราชพิธีเบื้องต้น พระราชพิธีเบื้องปลาย ตลอดจนข้อมูลความรู้ที่เกี่ยวข้องกับพระราชพิธี อาทิ พระปฐมบรมราชโองการของพระมหากษัตริย์ในสมัยรัตนโกสินทร์ เครื่องราชกกุธภัณฑ์ สถานที่ประกอบพระราชพิธี พระมหาเจดีย์ สถานที่ตั้งพิธีเสกน้ำ พระพุทธรูป รวมถึงแหล่งน้ำศักดิ์สิทธิ์ของแต่ละจังหวัดที่ต้องพลีกรรมตักน้ำเพื่อใช้เป็นน้ำสรงพระมูรธาภิเษก เป็นต้น

จึงหวังเป็นอย่างยิ่งว่า หนังสือเล่มนี้จะอำนวยประโยชน์แก่ประชาชนผู้สนใจศึกษาเรื่องราวเกี่ยวกับพระราชพิธีบรมราชาภิเษกและเกิดความเข้าใจในความสำคัญของพระราชพิธีโดยทั่วกัน

(นายฤๅษศณ๑พงษ์ ศิริ)

ปลัดกระทรวงวัฒนธรรม

สารบัญ

หน้า

คำปรารภนายกรัฐมนตรี	๑๕
สารรัฐมนตรีว่าการกระทรวงวัฒนธรรม	๑๖
คำนำปลัดกระทรวงวัฒนธรรม	๑๗
พระราชพิธีบรมราชาภิเษก	๒๑
ความเป็นมาของพระราชพิธีบรมราชาภิเษก	๒๕
ลำดับพระราชพิธีบรมราชาภิเษก	๒๘
การเตรียมน้ำอภิเษก และน้ำสรงพระมูรธาภิเษก	๒๘
การจารึกพระสุพรรณบัฏ และแกะพระราชลัญจกรประจำรัชกาล	๓๒
การจัดเตรียมสถานที่	๓๘
พระราชพิธีเบื้องต้น	๔๕
พิธีสรงพระมูรธาภิเษก	๕๕
พิธีถวายน้ำอภิเษก	๖๐
พิธีถวายสิริราชสมบัติ และถวายเครื่องราชกกุธภัณฑ์	๖๕
พระราชพิธีเบื้องปลาย	๗๙
ภาคผนวก	๑๑๙
พระปฐมบรมราชโองการ รัชกาลที่ ๑ – รัชกาลที่ ๙	๑๒๑
กำหนดการพระราชพิธีบรมราชาภิเษก พระบาทสมเด็จพระ	
พระปรมาภิไธยทรมหาภูมิพลอดุลยเดช สยามินทราธิราช	
และพระราชพิธีเฉลิมพระราชมณเฑียร	๑๔๑
เครื่องราชกกุธภัณฑ์	๑๔๕
พระมหาเศวตฉัตรหรือฉัตรพญาลมहाเศวตฉัตร	๑๔๖

	หน้า
พระมหาพิชัยมงกุฏ	๑๔๓
พระแสงขรรค์ชัยศรี	๑๔๔
ธารพระกร	๑๔๕
วาลวิชนี (พัดและแส้)	๑๕๐
ฉลองพระบาทเชิงงอน	๑๕๑
พระราชลัญจกรประจำแผ่นดิน	๑๕๒
พระสุพรรณบัฏ	๑๕๖
พระที่นั่งพุดตานกาญจกสินสิงหาสน์	๑๕๗
พระที่นั่งภัทรบิฐ	๑๕๘
พระที่นั่งอัฐทิศอุทุมพรราชอาสน์	๑๕๙
หมู่พระมหามณเฑียร	๑๖๑
พระที่นั่งจักรพรรดิพิมาน	๑๖๓
พระที่นั่งไพศาลทักษิณ	๑๖๕
พระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัยมโหฬารพิมาน	๑๖๗
พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท	๑๖๙
วัดพระศรีรัตนศาสดาราม	๑๗๑
พระมหาเจดีย์สถาน สถานที่ตั้งพิธีเสกน้ำพระพุทธมนต์ ๗ แห่ง	๑๗๒
พิธีเสกน้ำ ๑๐ มณฑลในสมัยรัชกาลที่ ๗	๑๗๖
ปูชนียสถานและสิ่งสำคัญ ๑๓ แห่ง	๑๘๐
บรรณานุกรม	๑๘๒
คณะทำงาน	๑๘๔

พระราชพิธี
บรมราชาภิเษก

พระราชพิธีบรมราชาภิเษก

พระราชพิธีบรมราชาภิเษก เป็นโบราณราชประเพณีที่ต้องทำเพื่อความเป็นพระมหากษัตริย์อย่างสมบูรณ์ ดังความใน “จดหมายเหตุพระราชพิธีบรมราชาภิเษก สมเด็จพระรามาธิบดี ศรีสินทรมหาวชิราวุธ พระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว” ว่า

“...ตามราชประเพณีในสยามประเทศนี้ ถือเปนครามาคือแต่โบราณว่าพระมหากษัตริย์ซึ่งเสด็จผ่านพิภพ ต้องทำพระราชพิธีบรมราชาภิเษกก่อน จึงจะเป็นพระราชาธิบดีโดยสมบูรณ์ ถ้ายังมีได้ทำพระราชพิธีบรมราชาภิเษกอยู่ตราบใด ถึงจะได้ทรงรับรัชทายาท เมื่อเสด็จเข้าไปประทับอยู่ในพระราชวังหลวง ก็เสด็จอยู่เพียง ณ ที่พักแห่งหนึ่ง พระนามที่ขานก็คงใช้พระนามเดิม เปนแต่เพิ่มคำว่า “ซึ่งทรงสำเร็จราชการแผ่นดิน” เข้าข้างท้ายพระนาม แลคำรับสั่งก็ยังไม่ใช้พระราชโองการ จนกว่าจะได้ทรงมูรธาภิเษก ทรงรับพระสุพรรณบัฏจารึกพระบรมราชนามาภิไธยกับทั้งเครื่องราชกกุธภัณฑ์จากพระมหาราชครูพราหมณ์ผู้ทำพิธีราชาภิเษกแล้ว จึงเสด็จขึ้นเฉลิมพระราชมณเฑียร ครบครองสิริราชสมบัติสมบูรณ์ด้วยพระเกียรติยศแห่งพระราชมหากษัตริย์แต่นั้นไป...”

◀ จิตรกรรมฝาผนัง พระอุโบสถวัดอัมพวันเจติยาราม จังหวัดสมุทรสงคราม
พระราชพิธีบรมราชาภิเษก พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย

ความเป็นมาของพระราชพิธีบรมราชาภิเษก

พระราชพิธีบรมราชาภิเษก เป็นราชประเพณีคู่สังคมไทยมายาวนานโดยได้รับอิทธิพลจากคติอินเดีย แต่ลักษณะการพระราชพิธีแต่เดิมมีแบบแผนรายละเอียดเป็นอย่างไรไม่ปรากฏหลักฐานแน่ชัด แม้แต่การเรียกชื่อพิธีก็แตกต่างกันออกไปในแต่ละสมัย เช่น ในสมัยอยุธยา สมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นเรียกว่า

“พระราชพิธีราชาภิเษก” หรือ “พิธีราชาภิเษก” ส่วนในปัจจุบันเรียกว่า “พระราชพิธีบรมราชาภิเษก”

สมัยสุโขทัยปรากฏหลักฐานในศิลาจารึกหลักที่ ๒ หรือจารึกวัดศรีชุม ซึ่งเป็นเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นเมื่อราวพุทธศตวรรษที่ ๑๘ กล่าวถึงการขึ้นเป็นผู้นำของพ่อขุนบางกลางหาว ไว้ว่า “...พ่อขุนผาเมืองจึงอภิเษกพ่อขุนบางกลางหาวให้เมืองสุโขทัย ให้ทั้งชื่อตนแก่พระสหายเรียกชื่อศรีอินทราดินทราทิตย์...” ส่วนในศิลาจารึกวัดป่ามะม่วงภาษาไทย และภาษาเขมรกล่าวถึงเครื่องราชกกุธภัณฑ์ในพิธีบรมราชาภิเษกพระมหากษัตริย์ราชที่ ๑ (ลิไทย) ว่ามี มกุฎ พระขรรค์ชัยศรี และเศวตฉัตร

สมัยอยุธยาปรากฏหลักฐานเกี่ยวกับพระราชพิธีบรมราชาภิเษกในคำให้การของชาวกรุงเก่า ข้อความตอนหนึ่งกล่าวถึงขั้นตอนของพระราชพิธีนี้ว่า

“...พระเจ้ากรุงศรีอยุธยาจึงโปรดให้เอาไม้มะเดื่อนั้น มาทำดั่งสำหรับประทับสง
พระกระยาसनในการมงคล เช่น พระราชพิธีราชาภิเษก เป็นต้น พระองค์ย่อมประทับเหนือ
พระที่นั่งดั่งไม้มะเดื่อ สรงพระกระยาसनก่อนแล้ว (จึงเสด็จไปประทับพระที่นั่งภัทรบิฐ)
มุขอำมาตย์ถวายเครื่องเบญจราชกกุธภัณฑ์ คือ มหามงกุฎ ๑ พระแสงขรรค์ ๑ พัดวาลวิชนี ๑
ธารพระกร ๑ ฉลองพระบาทคู่ ๑...”

◀ จิตรกรรมฝาผนัง พระอุโบสถวัดอัมพวันเจติยาราม จังหวัดสมุทรสงคราม
พราหมณ์ทูลเกล้าฯ ถวายพระมหาพิชัยมงกุฎ ในพระราชพิธีบรมราชาภิเษก
พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย

จิตรกรรมฝาผนัง พระที่นั่งทรงผนวช
วัดเบญจมบพิตรดุสิตวนาราม
พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
เสด็จเลียบพระนครทางสถลมารค
ในการพระราชพิธีบรมราชาภิเษก

ต่อมาในสมัยกรุงธนบุรี ไม่ปรากฏหลักฐานการประกอบพระราชพิธีบรมราชาภิเษก สันนิษฐานว่าทำตามแบบอย่างเมื่อครั้งสมัยสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ แห่งกรุงศรีอยุธยา แต่ทำอย่างสังเขป เพราะบ้านเมืองไม่สงบเรียบร้อย ยังอยู่ในภาวะสงคราม ครั้นถึงสมัยรัตนโกสินทร์ เมื่อ พ.ศ. ๒๓๒๕ พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชได้ประดิษฐานพระบรมราชจักรีวงศ์ และทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ประกอบพระราชพิธีปราบดาภิเษกแต่โดยสังเขป ยังไม่พร้อมมูลเต็มตำรา ครั้น พ.ศ. ๒๓๒๖ โปรดให้ข้าราชการผู้รู้ครั้งกรุงเก่า มีเจ้าพระยาเพชรพิชัยเป็นประธาน ประชุมปรึกษาหารือกับสมเด็จพระสังฆราชและพระราชาคณะผู้ใหญ่ทำการสอบสวนร่วมกันตรวจสอบตำราว่าด้วยการราชาภิเษกในแผ่นดินสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว หรือขุนหลวงวัดประดู่ แล้วแต่งเรียบเรียงขึ้นไว้เป็นตำรา เรียกว่า “ตำราราชาภิเษกครั้งกรุงศรีอยุธยาสำหรับหอหลวง” เป็นตำราเกี่ยวกับการราชาภิเษกที่เก่าแก่ที่สุดเท่าที่พบหลักฐานในประเทศไทย เมื่อได้แบบแผนการราชาภิเษกที่สมบูรณ์แล้ว อีกทั้งพระราชมนเฑียรสถานที่ยังสร้างขึ้นใหม่แล้วเสร็จ ใน พ.ศ. ๒๓๒๘ จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ตั้งการพระราชพิธีบรมราชาภิเษกให้สมบูรณ์ตามแบบแผนอันได้เคยมีมาแต่เก่าก่อนอีกครั้งหนึ่ง และแบบแผนการราชาภิเษกดังกล่าวได้รับการยึดถือปฏิบัติเป็นแบบอย่างสืบมาเพื่อความเป็นพระมหากษัตริย์โดยสมบูรณ์ บางพระองค์ทรงประกอบพระราชพิธีบรมราชาภิเษก ๒ ครั้ง คือ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวและพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ประกอบพระราชพิธีบรมราชาภิเษกครั้งแรก เมื่อวันที่ ๑๒ พฤศจิกายน พุทธศักราช ๒๔๑๑ เมื่อทรงขึ้นครองราชสมบัติสืบต่อจากสมเด็จพระบรมชนกนาถ ขณะมีพระชนมพรรษาเพียง ๑๕ พรรษา ในระยะเวลาห้าปีแรกของรัชกาล สมเด็จพระเจ้าพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ (ช่วง บุนนาค) เป็นผู้สำเร็จราชการแผ่นดิน จนกระทั่งเมื่อทรงเจริญพระชนมพรรษาครบ ๒๐ พรรษาจึงทรงพระผนวช หลังจากทรงลาสิกขาแล้ว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ประกอบพระราชพิธีบรมราชาภิเษก ครั้งที่ ๒ เมื่อวันที่ ๑๖ พฤศจิกายน พุทธศักราช ๒๔๑๖ หลังจากนั้นทรงรับพระราชภาระและมีพระราชอำนาจในการบริหารราชการแผ่นดินโดยสมบูรณ์ ส่วนพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ประกอบพระราชพิธีบรมราชาภิเษก ๒ ครั้ง คือ พระราชพิธีบรมราชาภิเษกเฉลิมพระราชมณเฑียร เมื่อวันที่ ๑๑ พฤศจิกายน พุทธศักราช ๒๔๕๓ เนื่องจากยังอยู่ในช่วงกำลังไวกุ๊กงานพระบรมศพพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงโปรดให้งดการเสด็จเลียบพระนครและการรื่นเริง ต่อมาเมื่อถวายพระเพลิงพระบรมศพพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวแล้ว จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ประกอบพระราชพิธีบรมราชาภิเษกสมโภช เมื่อวันที่ ๒ ธันวาคม พุทธศักราช ๒๔๕๔ เพื่อให้เป็นส่วนรื่นเริงสำหรับประเทศ อีกทั้งให้นานาประเทศที่เป็นสัมพันธมิตรไมตรีมีโอกาสมาร่วมงาน

ลำดับพระราชพิธีบรมราชาภิเษก

การพระราชพิธีบรมราชาภิเษก มีหลักฐานปรากฏขั้นตอนลำดับการพระราชพิธีชัดเจนในสมัยรัตนโกสินทร์ แบ่งเป็น ๔ ขั้นตอน ได้แก่ การเตรียมพระราชพิธี พระราชพิธีเบื้องต้น พระราชพิธีบรมราชาภิเษก และพระราชพิธีเบื้องปลาย โดยขั้นตอนและรายละเอียดของการพระราชพิธีบรมราชาภิเษกได้ปรับเปลี่ยนให้เหมาะสมตามกาลสมัยมาจนถึงปัจจุบัน ซึ่งมีรายละเอียดโดยสังเขป ดังนี้

การเตรียมพระราชพิธี

มีการทำพิธีตักน้ำและที่ตั้งสำหรับถวายเป็นน้ำอภิเษกและน้ำสรงพระมูรธาภิเษก จารึกพระสุพรรณบัฏ ดวงพระบรมราชสมภพ และแกะพระราชลัญจกร เตรียมตั้งเครื่องบรมราชาภิเษก และเตรียมสถานที่จัดพระราชพิธี

การเตรียมน้ำอภิเษกและน้ำสรงพระมูรธาภิเษก

ขั้นตอนการเตรียมพิธีจะต้องมีการตักน้ำจากแหล่งสำคัญ ๆ เพื่อนำมาเป็นน้ำสรงพระมูรธาภิเษก และเพื่อนำน้ำอภิเษกก่อนที่จะนำไปประกอบในพระราชพิธีบรมราชาภิเษก ตามตำราโบราณของพราหมณ์ น้ำอภิเษกจะต้องเป็นน้ำจาก “ปัญจมหานที” คือ แม่น้ำใหญ่ทั้ง ๕ สายในชมพูทวีป หรือในประเทศอินเดีย ได้แก่ แม่น้ำคงคา แม่น้ำมहि แม่น้ำยมนา แม่น้ำจิรวดี และแม่น้ำสรภู ในศาสนาพราหมณ์ - ฮินดู เชื่อว่าแม่น้ำทั้ง ๕ สายนี้ไหลมาจากเขาไกรลาส ซึ่งเป็นที่สถิตของพระอิศวร จึงถือว่าเป็นน้ำศักดิ์สิทธิ์ นำมาใช้ในการพระราชพิธีต่างๆ เช่น น้ำสรงพระมูรธาภิเษก น้ำอภิเษก และน้ำพระพุทธรณ์ ในสมัยสุโขทัย -

แม่น้ำบางปะกง

แม่น้ำป่าสัก

แม่น้ำเจ้าพระยา

แม่น้ำราชบุรี

แม่น้ำเพชรบุรี

อยุธยาไม่ปรากฏหลักฐานว่า มีการนำน้ำปัญจมหานทีมาใช้ในการพระราชพิธีบรมราชาภิเษก แต่ปรากฏหลักฐานว่า น้ำสรงพระมูรธาภิเษกในสมัยอยุธยาใช้น้ำจากสระเกษ สระแก้ว สระคงคา สระยมนา แขวงเมืองสุพรรณบุรี นอกจากนี้ในสมัยรัตนโกสินทร์ ในรัชกาลที่ ๑ - รัชกาลที่ ๔ ยังใช้น้ำในแม่น้ำสำคัญของประเทศเพิ่มเติมอีก ๕ สาย เรียกว่า “เบญจสุทธคงคา” โดยอนุโลมตามปัญจมหานทีในชมพูทวีป คือ แม่น้ำบางปะกง ตักที่บึงพระอาจารย์ แขวงเมืองนครนายก แม่น้ำป่าสัก ตักที่ตำบลท่าราบ แขวงเมืองสระบุรี แม่น้ำเจ้าพระยา ตักที่ตำบลบางแก้ว แขวงเมืองอ่างทอง แม่น้ำราชบุรี ตักที่ตำบลดาวดึงส์ แขวงเมืองสมุทรสงคราม และแม่น้ำเพชรบุรี ตักที่ตำบลท่าไชย แขวงเมืองเพชรบุรี เมื่อตักแล้วจะตั้งพิธีเสก ณ เจดียสถานสำคัญแห่งแขวงนั้นๆ แล้วจึงจัดส่งเข้ามาทำพิธีที่กรุงเทพมหานคร ในรัชกาลที่ ๔ โปรดเกล้าฯให้นำพิธีทางพระพุทธศาสนามาเพิ่มเติมด้วย โดยให้พระสงฆ์ซึ่งเป็นพระครูพระปริตรไทย ๔ รูป สวดทำน้ำพระพุทธรมนต์ในพิธีสรงพระมูรธาภิเษก จึงมีน้ำพระพุทธรมนต์เพิ่มขึ้นอีกอย่างหนึ่ง

ต่อมาในพระราชพิธีบรมราชาภิเษกพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว น้ำสรงพระมูรธาภิเษกในการพระราชพิธีบรมราชาภิเษกครั้งแรก เมื่อ พ.ศ. ๒๔๑๑ ได้ใช้น้ำเบญจสุทธคงคาและน้ำจากสระ ๔ สระ แขวงเมืองสุพรรณบุรี เช่นเดียวกับรัชกาลก่อนๆ จนกระทั่ง พ.ศ. ๒๔๑๕ ได้เสด็จพระราชดำเนินไปประเทศอินเดีย ทรงนำน้ำจากปัญจมหานทีตามตำราพราหมณ์กลับมาด้วย ดังนั้นน้ำสรงพระมูรธาภิเษกในการพระราชพิธีบรมราชาภิเษก ครั้งที่ ๒ พ.ศ. ๒๔๑๖ จึงมีน้ำปัญจมหานทีเจือลงในน้ำเบญจสุทธคงคาและน้ำจากสระ ๔ สระ แขวงเมืองสุพรรณบุรีด้วย

รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ในการพระราชพิธีบรมราชาภิเษก เสด็จพระราชสมภพเมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๓ ใช้น้ำเช่นเดียวกับครั้งสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ครั้งที่ ๒ ครั้นทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ตั้งการพระราชพิธีบรมราชาภิเษกสมโภช เมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๔ โปรดให้พลีกรรมตักน้ำจากแม่น้ำและแหล่งน้ำต่างๆ ที่ถือว่าสำคัญ และเป็นสิริมงคลมาตั้งพิธีเสกทำน้ำพระพุทธรมนต์ ณ พระมหาเจดียสถานที่เป็นหลักของมหานครโบราณ ๗ แห่ง และมณฑลต่างๆ ๑๐ มณฑล *

* ภาคผนวก

พระธาตุข่อแอ จังหวัดแพร่
หนึ่งในสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ในการตั้งพิธีเสกน้ำ
ในรัชกาลที่ ๗

พระธาตุแช่แห้ง จังหวัดน่าน
หนึ่งในสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ในการตั้งพิธีเสกน้ำ
ในรัชกาลที่ ๙

รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๗ น้ำสรงพระมูรธาภิเษกในการพระราชพิธีบรมราชาภิเษก เมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๘ ได้ตั้งพิธีทำน้ำอภิเษกที่หัวเมืองมณฑลต่างๆ ๑๘ แห่ง ซึ่งสถานที่ตั้งทำน้ำอภิเษกในรัชกาลนี้ ใช้สถานที่เดียวกับในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เพียงแต่เปลี่ยนจากวัดมหาธาตุ เมืองเพชรบูรณ์ มาตั้งที่วัดพระธาตุช่อแฮ จังหวัดแพร่ และเพิ่มอีกหนึ่งแห่งที่ วัดบึงพระลานชัย จังหวัดร้อยเอ็ด

ต่อมารัชสมัยพระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหาอานันทมหิดลเดช บรมนาถบพิตร ในการพิธีกรรมตั้งน้ำ ณ สถานที่ศักดิ์สิทธิ์ในพระราชอาณาจักร แล้วนำมาตั้งประกอบพิธีเป็นน้ำสรงพระมูรธาภิเษกในการพระราชพิธีบรมราชาภิเษก เมื่อ พ.ศ. ๒๔๙๓ ทำพิธีเสกน้ำ ณ มหาเจดีย์สถาน และพระอารามต่างๆ ในราชอาณาจักรจำนวน ๑๘ แห่ง เท่ากับ รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว แต่เปลี่ยนสถานที่จากเดิม ๑ แห่ง คือ จากวัดพระธาตุช่อแฮ จังหวัดแพร่ เป็นวัดพระธาตุแช่แห้ง จังหวัดน่านแทน ส่วนน้ำจากสระสองห้อง เมืองพิษณุโลก ซึ่งเคยนำมาเป็นน้ำสรงพระมูรธาภิเษก ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวไม่ได้ใช้ในครั้งนี้ เนื่องจากแหล่งน้ำดังกล่าวตื้นเขินจนไม่มีน้ำ

การจารึกพระสุพรรณบัฏ และแกะพระราชลัญจกรประจำรัชกาล

พิธีจารึกพระสุพรรณบัฏและแกะพระราชลัญจกรประจำรัชกาลเป็นขั้นตอนสำคัญขั้นตอนหนึ่งในการเตรียมประกอบพระราชพิธีบรมราชาภิเษก โดยจะต้องถวายพระสุพรรณบัฏเฉลิมพระปรมาภิไธย ก่อนที่จะถวายเครื่องราชกกุธภัณฑ์อื่นๆ และต้องเชิญแผ่นดวงพระบรมราชสมภพและพระราชลัญจกรประจำรัชกาลขึ้นประดิษฐานบนพระแท่นมณฑลในพระราชพิธีบรมราชาภิเษกด้วย

การจารึกพระสุพรรณบัฏเฉลิมพระปรมาภิไธย และดวงพระบรมราชสมภพของพระมหากษัตริย์ ในสมัยรัตนโกสินทร์ จัดขึ้นในพระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดาราม โหรหลวงเป็นผู้กำหนดพระฤกษ์พิธีจารึกพระสุพรรณบัฏ เมื่อกำหนดพระฤกษ์ได้วันจารึกพระสุพรรณบัฏแล้ว ตอนเย็นก่อนถึงวันพระฤกษ์ พระสงฆ์จะเจริญพระพุทธมนต์ ส่วนโหรหลวงจะสวดบูชาเทวดา เช้าวันรุ่งขึ้นก่อนเวลาพระฤกษ์ พระราชวงศ์ที่ทรงเป็นประธานในพิธีจะทรงถวายภัตตาหารแก่พระสงฆ์ เมื่อพระสงฆ์รับพระราชทานฉันแล้ว ประธานในพิธีจุดธูปเทียนเครื่องนมัสการและทรงศีล จากนั้นจึงเริ่มพิธีจารึกพระสุพรรณบัฏและแกะพระราชลัญจกรประจำรัชกาล

การจารึกพระสุพรรณบัฏในพระราชพิธีบรมราชาภิเษก พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชบรมนาถบพิตร เมื่อวันที่ ๒๑ เมษายน พ.ศ. ๒๕๑๓ เวลา ๙.๒๖ – ๑๐.๒๔ น. ณ พระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดาราม ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าธานีนิวัต เป็นประธานในพิธี มีหลวงบรรเจิดอักษรการ (ทับ สตราภัย) หัวหน้ากองปกาศิต ในหน้าที่อาลักษณ์ จารึกอักษรพระปรมาภิไธยลงในพระสุพรรณบัฏ พระยาโหราธิบดี (แหยม วัชรโชติ) โหรจารึกดวงพระบรมราชสมภพลงในแผ่นทอง และหม่อมเจ้าสมัยเฉลิม กฤดากร ศิลปินในหน้าที่นายช่าง แกะพระราชลัญจกร

ในพระอุโบสถตั้งโต๊ะเครื่องบายศรีตอง ๓ ชั้น ช้าย ขวา มีกล้วยน้ำว้า หัวหมูสำหรับบูชาพระฤกษ์ อาลักษณ์ผู้จารึกพระสุพรรณบัฏแต่งกายด้วยเครื่องขาวและรับศีล เมื่อใกล้เวลาพระฤกษ์ ประธานพิธี พระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าธานีนิวัตจุดเทียนเงินเทียนทองทุกโต๊ะจารึกแล้ว อาลักษณ์นมัสการพระพุทธมหามณีรัตนปฏิมากร จากนั้นถวายบังคมสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว (พระราชอาสน์) คล้องสายสิญจน์ และหันหน้าไปสู่วิศมงคล ได้เวลาพระฤกษ์ โหรลั่นฆ้องชัย อาลักษณ์และโหรลงมือจารึกพระสุพรรณบัฏเฉลิมพระปรมาภิไธยและดวงพระบรมราชสมภพ ส่วนนายช่างทำหน้าที่แกะพระราชลัญจกรประจำรัชกาลไปพร้อมกัน ในระหว่างนั้นพระสงฆ์สวดชัยมงคลคาถา พราหมณ์เป่าสังข์ เจ้าพนักงานประโคมแตร สังข์ และพิณพาทย์

ดวงพระบรมราชสมภพ

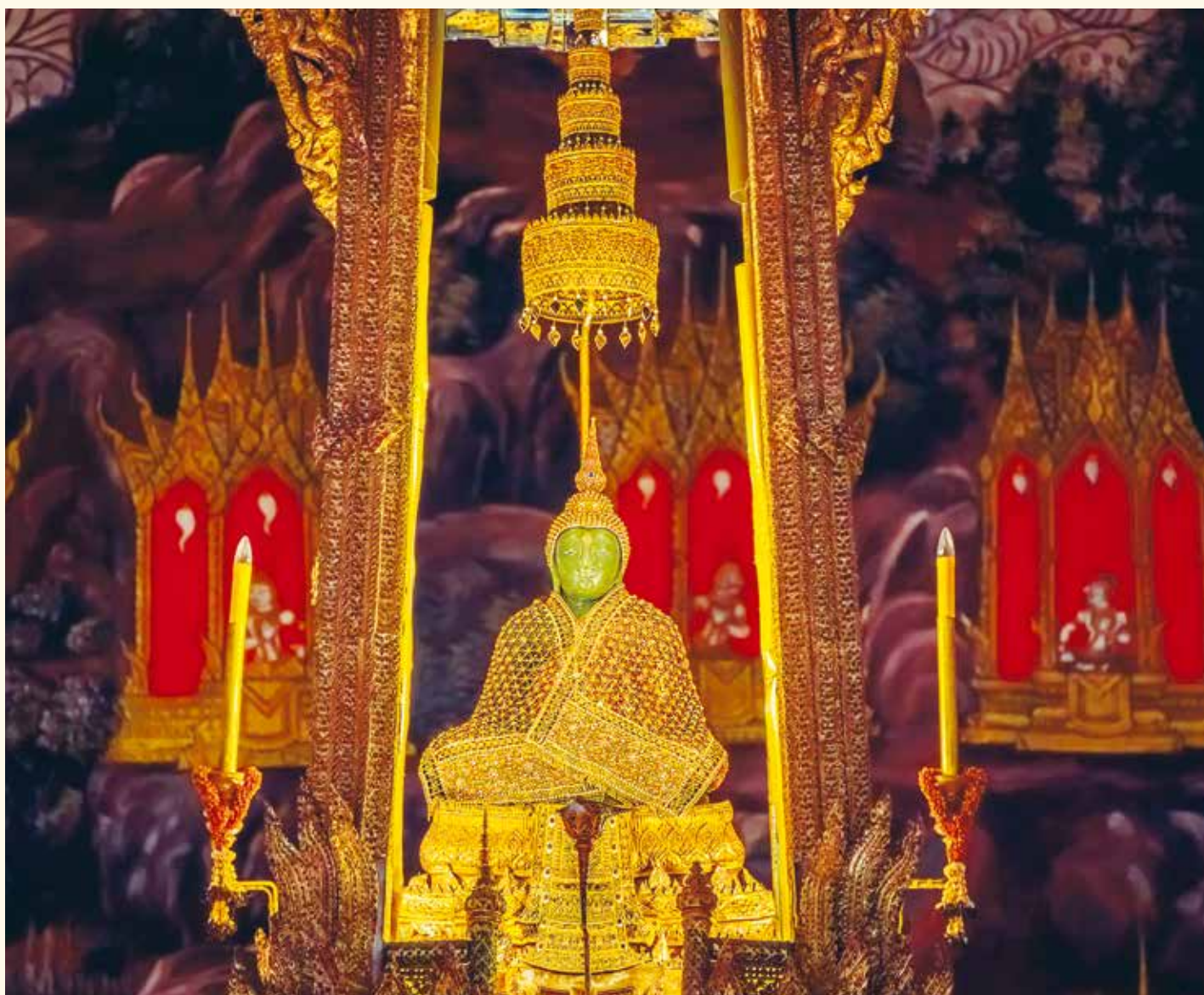
พระบรมราชสมภพ วันจันทร์ที่ ๕ ธันวาคม พุทธศักราช ๒๔๗๐ ตรงกับ ณ วัน ๒ ๑ ค่ำ ปีมะ
 นพศก จุลศักราช ๑๒๘๙ เวลา ๘ นาฬิกา ๔๕ นาที (๒ โมงเช้า ๔๕ นาที เวลาที่กรุงเทพฯ) พระลัคนาสถิตราศีธนู
 ตติยนาวกค ๗ ปฐมตริยางค ๖ เชษฐฤกษ์ ๑๘ ประกอบด้วยสมณแห่งฤกษ์

พระสุพรรณบัฏ เสด็จพระปรมาภิไธย
 พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช มหาจักรีบรมราชูปถัมภ์ จักรีนฤพดินทร
 สยามินทร์ทราธิราช บรมนาถบพิตร

พระอุโบสถ วัดพระศรีรัตนศาสดาราม

พระพุทธรูปหามณีรัตนปฏิมากร (พระแก้วมรกต)

ทะเบียนการสมรส

รายการ	ชาย	หญิง
๑. นาม	สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวมหาวชิราลงค์	หม่อมราชวงศ์ ตรีภักดิ์ กิติธาดา
๒. เชื้อชาติ สัญชาติ	ไทย - ไทย	ไทย - ไทย
๓. ตั๋วอยู่	ในพระบรมมหาราชวัง	วังหม่อมเจ้าจักรกริมงคล กิติธาดา ถนนกรุงเกษม จังหวัดพระนคร
๔. อายุ เกิด วัน เดือน ปี.	๖๓ ๕ ธันวาคม ๒๔๖๖	๓๘ ๑๒ สิงหาคม ๒๔๒๕
๕. ที่เกิด	วังแสงสระสุพรรณ สหรัฐอเมริกา	จังหวัดพระนคร
๖. อาชีพ	—	—
๗. นามบิดา	สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวมหาวชิราลงค์ กรมหลวงลือธนาธรวินทร	หม่อมเจ้าจักรกริมงคล กิติธาดา
๘. ประเทศที่เกิดของบิดา	ประเทศไทย	ประเทศไทย
๙. นามมารดา	สมเด็จพระราชินีสิริกิติ์	หม่อมหลวงบัว กิติธาดา
๑๐. ประเทศที่เกิดของมารดา	ประเทศไทย	ประเทศไทย
๑๑. ถวายน้ำขมิ้นหรือขมิ้นของจดทะเบียน	ฐานันท์อมฤต	ฐานันท์อมฤต
๑๒. ถวายน้ำขมิ้นผู้ให้ความเป็นชอบ	—	ฐานันท์อมฤต
๑๓. ขาน้ำขมิ้นของขาน	๑. วิมลประยูรศักดิ์ ๒. หม่อมหลวง ป. พินิจระกูล	หม่อมหลวง ป. พินิจระกูล
๑๔. จดทะเบียน	ณ. กทม. ปี	ก. ๑/๒๔๓๓
	๒๘ เมษายน ๒๔๓๓	พิน. มหาวชิราลงค์

ใบทะเบียนสมรส

อนึ่ง เจ้าพนักงานนำพระสุพรรณบัฏ และพระราชลัญจกรที่แล้วเสร็จมาประดิษฐานบนธรรมาสน์ศิลา ในพระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดาราม เพื่อเชิญมาพระที่นั่งไพศาลทักษิณ และวันที่ ๒๔ เมษายน พ.ศ. ๒๔๙๓ โปรดให้มีพระราชพิธีราชาภิเษกสมรสและทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ประกาศสถาปนาหม่อมราชวงศ์สิริกิติ์ กิติยากร เป็นสมเด็จพระราชินีสิริกิติ์ ทรงดำรงตำแหน่งพระอิสริยยศฐานันดรศักดิ์แห่งพระราชวงศ์ ครั้นวันที่ ๕ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๙๓ ในการพระราชพิธีบรมราชาภิเษก ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สถาปนาพระเกียรติยศสมเด็จพระราชินีสิริกิติ์ ขึ้นเป็นสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินี

การจัดเตรียมสถานที่

สถานที่ประกอบพระราชพิธีบรมราชาภิเษกในสมัยรัตนโกสินทร์มีการเปลี่ยนแปลงไปในแต่ละรัชกาลตามความเหมาะสม เช่น พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช ประกอบพระราชพิธี ณ พระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัยปราสาท พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ประกอบพระราชพิธี ณ พระที่นั่งในหมู่พระมหามณเฑียร ประกอบด้วย พระที่นั่งจักรพรรดิพิมาน พระที่นั่งไพศาลทักษิณ และพระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัย เนื่องด้วยพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาทซึ่งสร้างขึ้นแทนที่พระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัยปราสาทเป็นที่ประดิษฐานพระบรมศพพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย จึงโปรดให้ประกอบพระราชพิธีบรมราชาภิเษก ณ พระที่นั่งในหมู่พระมหามณเฑียร ซึ่งได้ใช้เป็นสถานที่ประกอบพระราชพิธีบรมราชาภิเษกในรัชกาลที่ ๓ รัชกาลที่ ๔ รัชกาลที่ ๕

ต่อมาพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงประกอบพระราชพิธีบรมราชาภิเษกครั้งแรกเมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๓ ณ พระที่นั่งหมู่พระมหามณเฑียร ต่อมาในพ.ศ. ๒๔๕๔ ได้ทรงกระทำพระราชพิธีบรมราชาภิเษกสมโภช ณ พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว และพระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหาอานันทมหิดลวชิราลงกรณประกอบพระราชพิธี ณ พระที่นั่งในหมู่พระมหามณเฑียร

หมู่พระมหามณเฑียร ในพระบรมมหาราชวัง

พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท ปลายสมัยรัชกาลที่ ๕

พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท ในพระบรมมหาราชวัง ปัจจุบัน

ภายในพระที่นั่งไพศาลทักษิณ

ภายในห้องพระโรงด้านที่ต่อกับพระที่นั่งจักรพรรดิพิมาน

ภายในห้องพระโรงด้านที่ต่อกับพระที่นั่งไพศาลทักษิณ

พระราชพิธีเบ็องต๋น

พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช บรมนาถบพิตร และสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ
เสด็จพระราชดำเนินทางประตูเทวศรัทธา ไปยังพระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัย ในพิธีจุดเทียนชัย วันที่ ๔ พฤษภาคม พุทธศักราช ๒๕๑๓

พระราชพิธีเบื้องต้น

พระราชพิธีเบื้องต้น ประกอบด้วยการเจริญพระพุทธมนต์ ตั้งน้ำวงด้าย จุดเทียนชัยและเจริญพระพุทธมนต์ ในการพระราชพิธีบรมราชาภิเษก

รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช ในเวลาเย็นทรงจุดเทียนนมัสการพระรัตนตรัย พระสงฆ์เจริญพระพุทธมนต์ วันรุ่งขึ้นทรงถวายภัตตาหารเช้า เป็นเวลา ๓ วัน ถือเป็นธรรมเนียมปฏิบัติสืบมา ส่วนพิธีพราหมณ์อาจกระทำมาตั้งแต่สมัยต้นกรุงรัตนโกสินทร์ แต่เอกสารมิได้กล่าวถึง ปรากฏหลักฐานในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวว่า โปรดให้ประกอบพิธียกพระเศวตฉัตร ๗ ชั้นที่พระที่นั่งอัฐทิศ และพระที่นั่งภัทรบิฐ ในพระที่นั่งไพศาลทักษิณ พร้อมทั้งการถวายเครื่องพลีกรรมบวงสรวงเทวดา ณ เทวสถานต่างๆ ในพระนคร และการถวายน้ำสังข์ ถวายใบมะตูมให้ทรงหัตถ์ กับถวายใบสมิต (ใบมะม่วง ใบทอง ใบตะขบ) เพื่อทรงปิดพระเคราะห์ก่อนจะมอบให้พระมหาราชครูนำไปบูชาชุบไหมเพลิงเพื่อป้องกันอันตรายทั้งปวง หลังจากนั้นเสด็จพระราชดำเนินไปยังพระแท่นบรรทมเพื่อทรงสดับพระสงฆ์สวดเจริญพระปริตรต่อเนื่องเป็นเวลา ๓ วัน

ขั้นตอนพระราชพิธีดังกล่าวเป็นแบบอย่างสืบมาในการพระราชพิธีบรมราชาภิเษกพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว และพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว

ต่อมาในการพระราชพิธีบรมราชาภิเษกพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช บรมนาถบพิตร มีการปรับเปลี่ยนขั้นตอนตามความเหมาะสม โดยก่อนวันพระราชพิธีบรมราชาภิเษก โปรดให้ประกอบพระราชพิธีในเวลาเย็นวันเดียว คือ วันพฤหัสบดีที่ ๔ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๔๓ เจริญพระพุทธมนต์บนพระแท่นลา หน้าตักทุกตักตั้งบัตรเทวรูปนพเคราะห์ ๓ ชั้น สำหรับโหรบูชาเทวดานพเคราะห์เฉพาะวันนี้ และจะถอนไปในวันรุ่งขึ้น รวมทั้งการจัดเครื่องบูชาพระมหาเศวตฉัตร ๕ แห่ง ประกอบด้วย พระมหาเศวตฉัตรภายในพระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัย พระมหาเศวตฉัตรภายในพระที่นั่งไพศาลทักษิณ พระมหาเศวตฉัตรภายในพระที่นั่งจักรีมหาปราสาท พระมหาเศวตฉัตรภายในพระที่นั่งอนันตสมาคม พระมหาเศวตฉัตรภายในพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท และปูชนียสถานและสิ่งสำคัญ ๑๓ แห่ง* ในพระนคร

อนึ่ง วันพฤหัสบดีที่ ๔ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๔๓ เวลา ๑๐.๐๐ น. เจ้าพนักงานพระอาลักษณ์เชิญพานพระสุพรรณบัฏ พร้อมด้วยดวงพระบรมราชสมภพ และพระราชลัญจกรประจำรัชกาล ออกจากพระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดาราม มาขึ้นพระราชยานงฆ์ที่เกยพลับพลาหลังวัดพระศรีรัตนศาสดาราม เพื่อเข้าชบวนแห่อัญเชิญไปประดิษฐาน ณ พระแท่นมณฑลในพระที่นั่งไพศาลทักษิณ

* ภาคผนวก

พระมหาเศวตฉัตรภายในพระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัย

พระมหาเศวตฉัตรภายในพระที่นั่งไพศาลทักษิณ

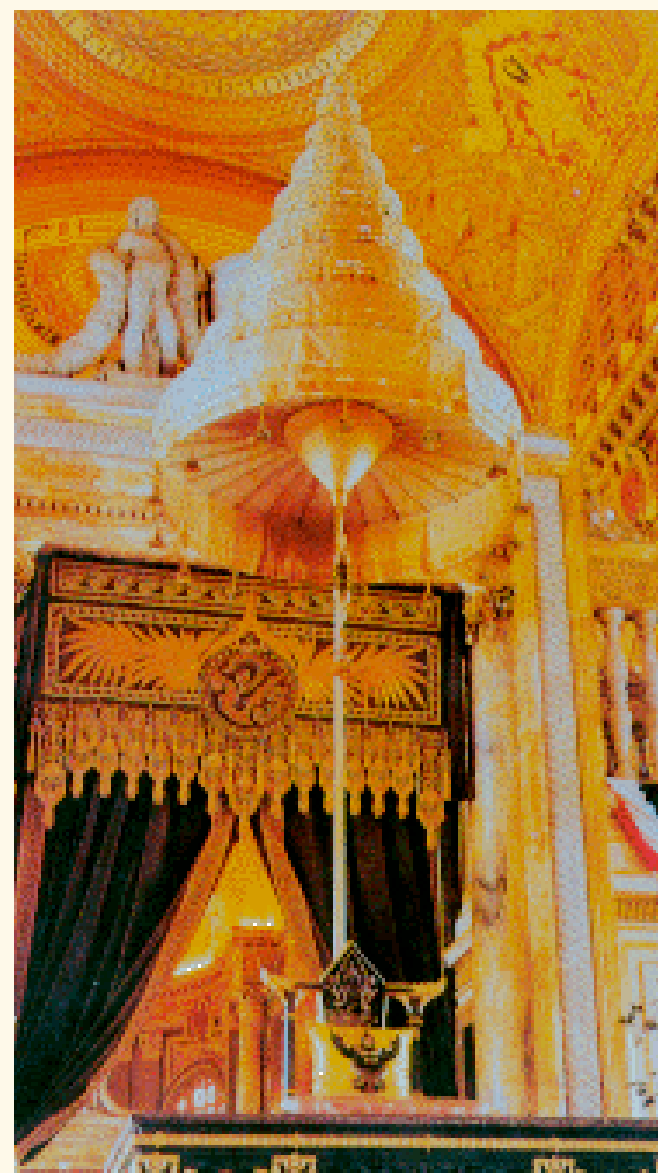

พระมหาเศวตฉัตรภายในพระที่นั่งจักรีมหาปราสาท

พระมหาเศวตฉัตรภายในพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท

พระมหาเศวตฉัตรภายในพระที่นั่งอนันตสมาคม

ใบสมิต

ใบมะม่วง

ใบทอง

ใบตะขบ

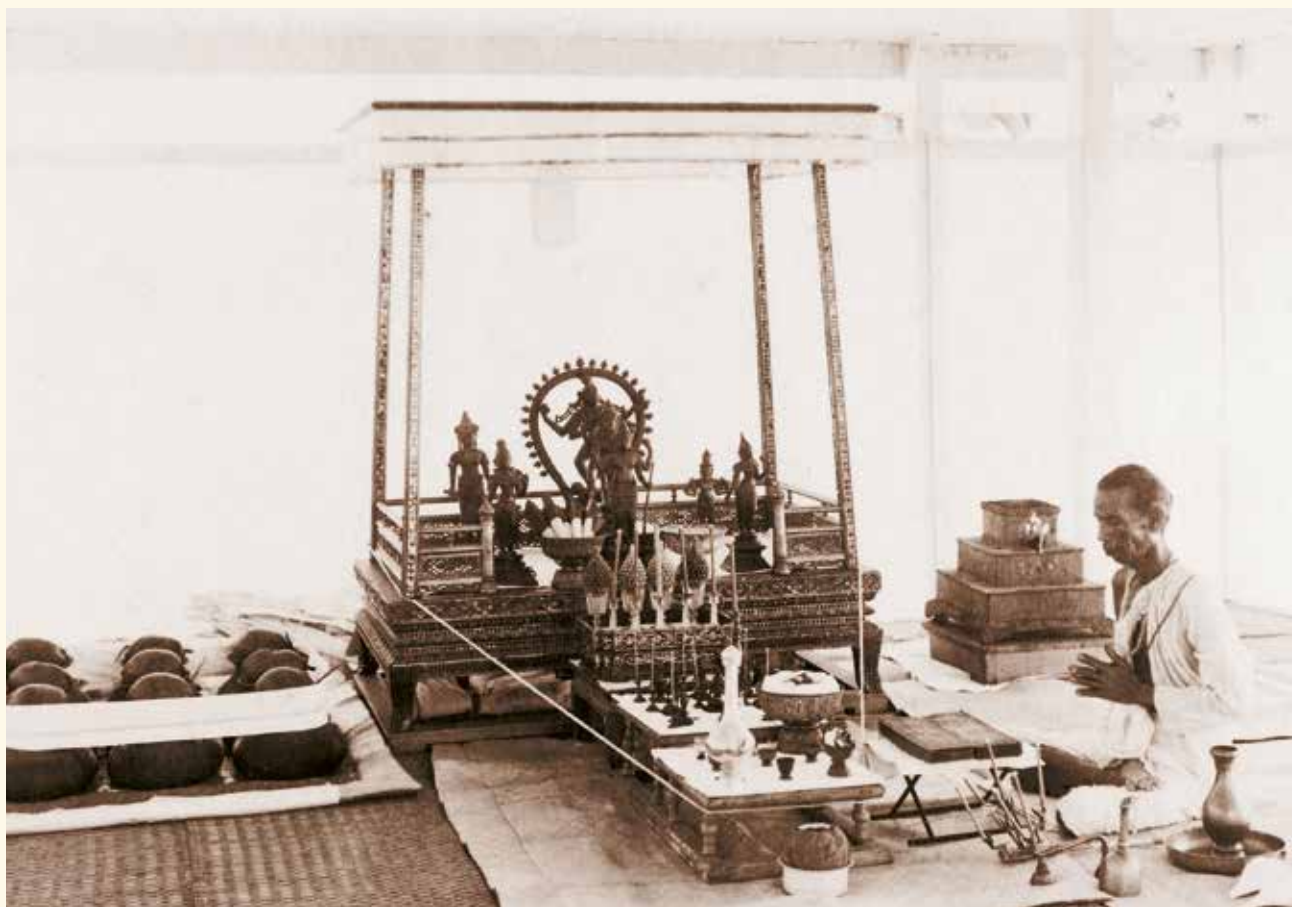
พระมหาสังข์ทักษิณาวัฏ

ใบมะตูม

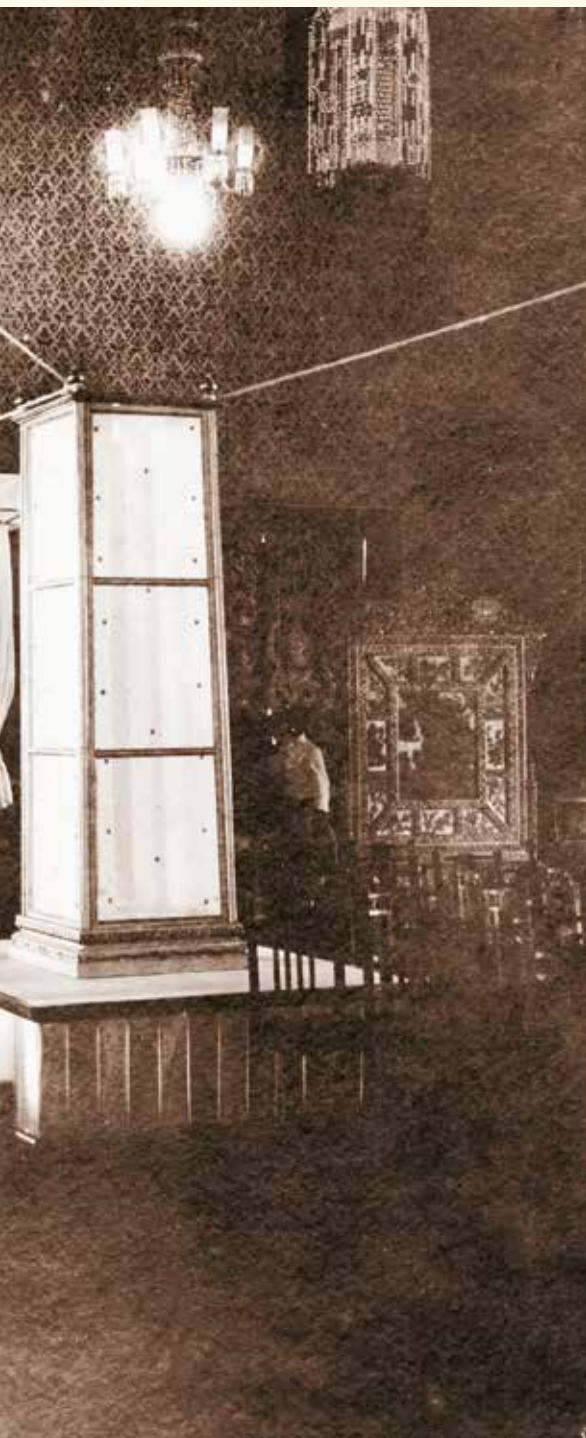
พระเต้าเบญจครรภ (เบญจคัพย์)

พระราชครูวามเทพมุนี (หว่าง รังสิพราหมณกุล) กระทำศาสตร์ปฎิยาชูปโหมเพลิง
ในพระราชพิธีบรมราชาภิเษก พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว
ณ โรงพระราชพิธีนอกกำแพงแก้ว พระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัย

กระโจมเทียนชัยซึ่งผ้าขาวบางปักทองแดง
กับพระแท่นเตี้ยงสวดภาณวาร
ในพระราชพิธีเจริญพระพุทธมนต์ ตั้งน้่างด้าย
ณ ท้องพระโรง พระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัย

พระแท่นบรรทม ในพระฉากด้านตะวันออก มินปฏุมหาเศวตฉัตร แขนงลอยจากเพดาน
เหนือพระแท่นบรรทม ในพระที่นั่งจักรพรรดิพิมาน

ขบวนพระราชอิสริยยศเชิญพระสุพรรณบัฏ
ดวงพระบรมราชสมภพและพระราชลัญจกรประจำรัชกาล
จากพระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดาราม ไปประดิษฐาน
ณ พระแท่นมณฑล ในพระที่นั่งไพศาลทักษิณ
วันที่ ๔ พฤษภาคม พุทธศักราช ๒๔๙๓

พระราชพิธีบรมราชาภิเษก

ประกอบด้วย พิธีสงฆ์พระมูรธาภิเษก พิธีถวายน้ำอภิเษกจากผู้แทนทิศทั้ง ๘ ณ พระที่นั่งอัฐทิศอุทุมพรราชอาสน์ และพิธีถวายสิริราชสมบัติและเครื่องราชกกุธภัณฑ์ ณ พระที่นั่งภัทรบิฐ ในพระที่นั่งไพศาลทักษิณ

พิธีสงฆ์พระมูรธาภิเษก

“มูรธาภิเษก” แปลว่า การรดน้ำที่พระเศียร น้ำที่รดเรียกว่า “น้ำมูรธาภิเษก” การสงฆ์พระมูรธาภิเษก หมายถึงการยกให้ หรือการแต่งตั้งโดยการทำพิธีรดน้ำ ซึ่งตามคติความเชื่อของพราหมณ์ถือว่า การยกให้ผู้ใดเป็นใหญ่ ทรงสิทธิ์อำนาจนั้น จะต้องทำด้วยพิธีรดน้ำศักดิ์สิทธิ์ ซึ่งน้ำสงฆ์พระมูรธาภิเษกในการพระราชพิธีบรมราชาภิเษกที่บรรจุในทั้งสี่หัตถารานั้น เจือด้วยน้ำปัญจมหานที ในมณฑลประเทศ (อินเดีย) และน้ำเบญจสุทธคงคา แม่น้ำสำคัญทั้งห้าของราชอาณาจักรไทย น้ำสี่สระ เจือด้วยน้ำอภิเษก ซึ่งทำพิธีพลีกรรม ตักมาจากปูชนียสถานสำคัญในจังหวัดต่างๆ ทั่วราชอาณาจักร และเจือด้วยน้ำพระพุทธปริตรที่ได้ทำพิธีเตรียมไว้

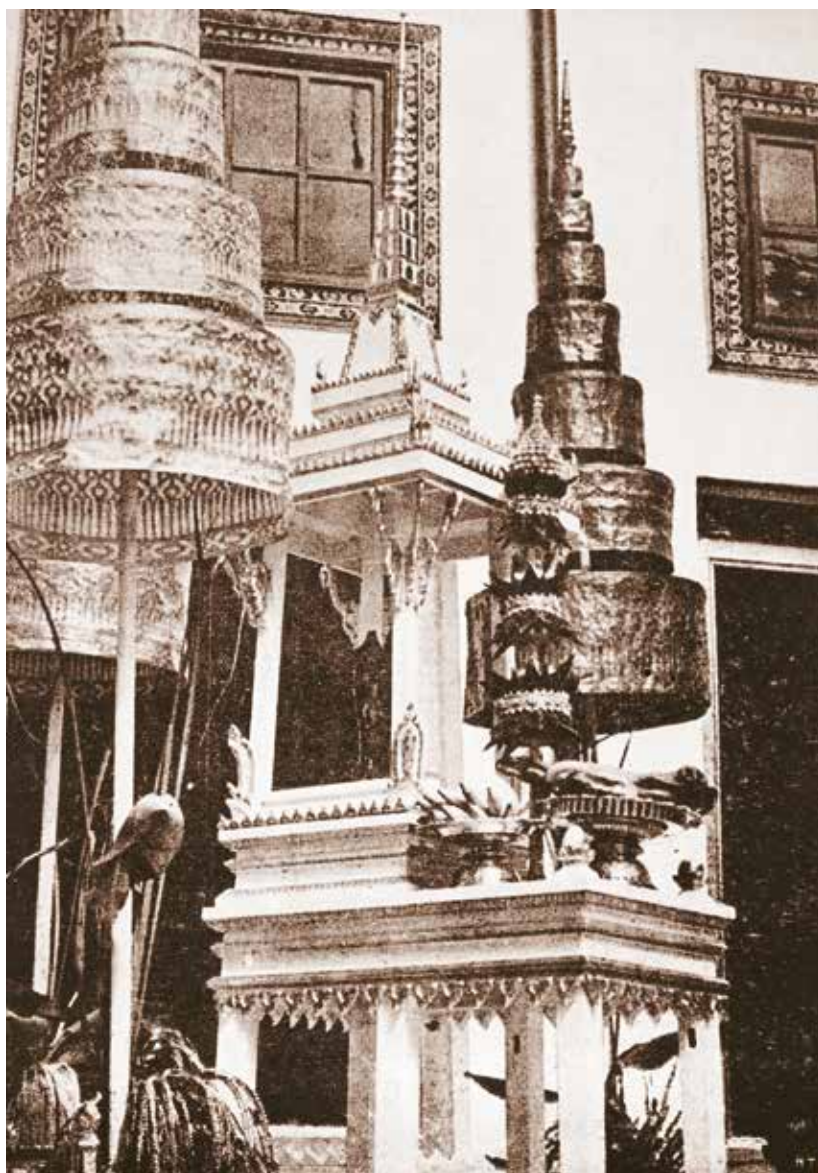
ในการพระราชพิธีบรมราชาภิเษกพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช บรมนาถบพิตร นั้น เสด็จประทับเหนืออุทุมพรราชอาสน์ ณ มณฑลพระกระยาसन เจ้าพนักงานไซสหัสธารา หลังจากสงฆ์หัตถารแล้ว สมเด็จพระสังฆราชขึ้นถวายน้ำพระพุทธมนต์ด้วยครอบพระกริ่งที่พระปฤษฎางค์ และพระครอบยันตรนพคุณที่พระหัตถ์ พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้ารังสิตประยูรศักดิ์ กรมขุนชัยนาทนเรนทร ทูลเกล้าฯ ถวายน้ำพระพุทธมนต์ด้วยพระเต้าเบญจคัพย์ที่พระหัตถ์ พระโหราธิบดีทูลเกล้าฯ ถวายพระเต้านพเคราะห์ ทรงรับไปสงฆ์ที่พระอังสาทั้งซ้ายขวา

พระราชครูวามเทพมูนี (สวาสดี รังสิพราหมณกุล) ทูลเกล้าฯ ถวายน้ำมหาสังข์ น้ำเทพมนตร์ในพระเต้าเบญจคัพย์ และพระครอบสัมฤทธิ์ แล้วทูลเกล้าฯ ถวายใบมะตูมทรงทัดและใบกระถินเพื่อทรงถือ พระยาอนุรักษราชมนเฑียร (ก๊าด วัชรไทย์) ทูลเกล้าฯ ถวายพระมหาสังข์ทักษิณาวัฏ

อนึ่ง ขณะทรงสงฆ์พระมูรธาภิเษก พระสงฆ์เจริญชัยมงคลคาถา ชาวพนักงานประโคมสังข์ แตร มโหระทึก และเครื่องดุริยางค์ ทหารกองเกียรติยศถวายความเคารพ แตรวงบรรเลงเพลงสรรเสริญพระบารมี ทหารปืนใหญ่ยิงปืนมหาฤกษ์ มหาชัย มหาจักร มหาปราบยุค ๒๑ นัด เฉลิมพระเกียรติ

ดวงพระฤกษ์สงฆ์พระมูรธาภิเษก

เจ้าพนักงานเตรียมการในพิธีสรงพระมูรธาภิเษกสนาม
วันที่ ๕ พฤษภาคม พุทธศักราช ๒๔๙๓

มณฑปประดิษฐานเจ็ดรูปเทวดาบริเวณมณฑปพระกระยาสนาน
มีบายศรีตั้ง ยอดบายศรีมีพุ่มดอกบานไม่รู้โรย หัวหมู ถ้วยน้ำว่า
มะพร้าวอ่อน วางบนพานเงิน สำหรับบูชาเทวดา

พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช บรมนาถบพิตร
ทรงจุดเครื่องบูชาสังเวทากลางทิวแถว ก่อนเสด็จพระราชดำเนินไปทรงพระมุรธาภิเษก
วันที่ ๕ พฤษภาคม พุทธศักราช ๒๕๑๓

ทรงสรภัสร์สัถารแล้ว สมเด็จพระสังฆราชเจ้า (ม.ร.ว. ชื่น นพวงศ์ สุจิตโต)
ถวายน้ำพระพุทธมนต์ด้วยครอบพระกริ่ง

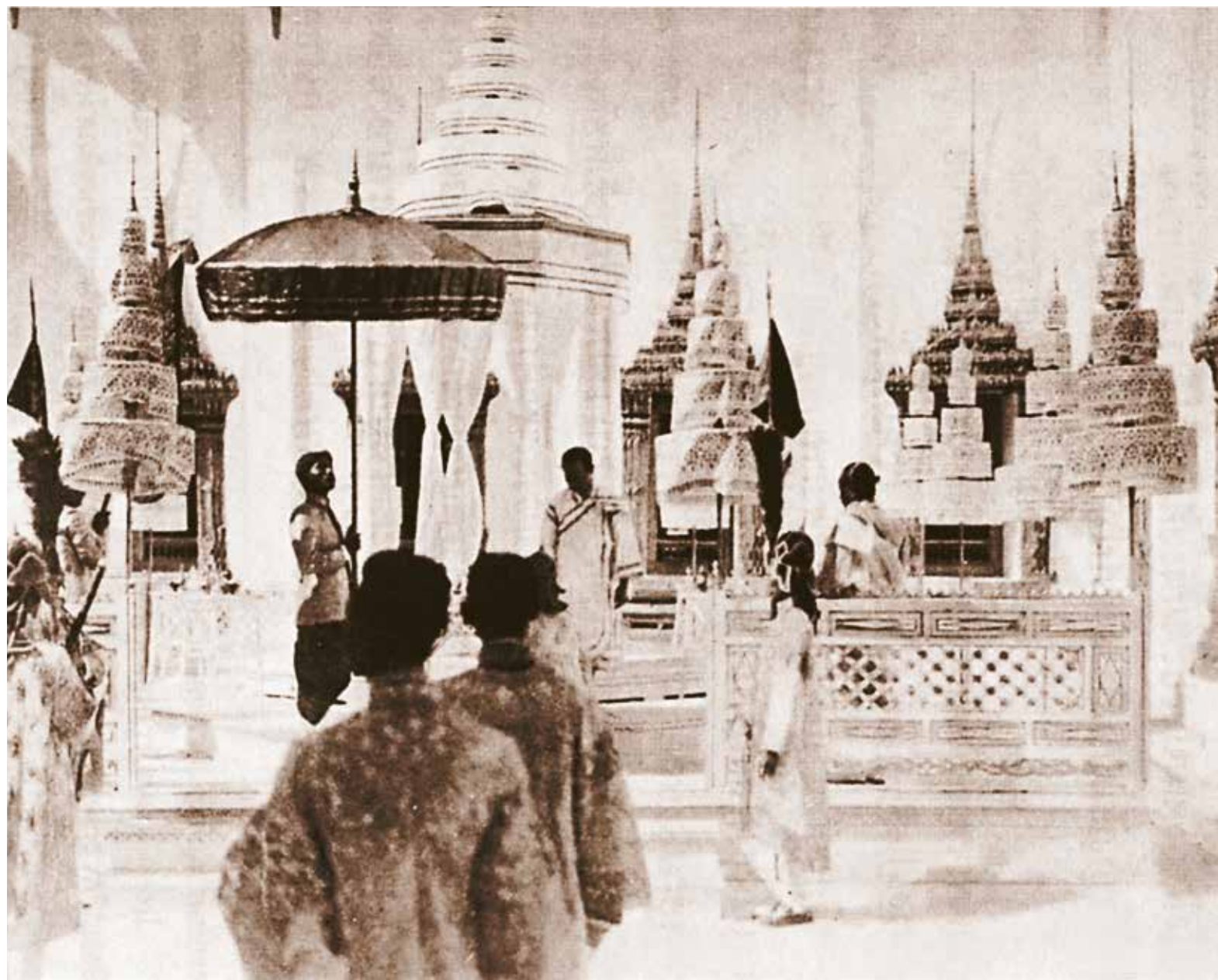
ทรงพระภูษาเศวตพัสดร์ ทรงสะพักขาวขลิบทอง สถิตเหนืออุทุมพรราชอาสน์
ในการทรงพระมุรธาภิเษก

พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณาเสด็จพัสดร์
ทรงสะพักชาวขลิบทอง ทรงจุดเทียนสังเวทาดากลางหา
ณ พระมณฑปมูรธาภิเษกสนาน ด้านหลังหอพระสุลาลัยพิมาน
วันที่ ๒๕ กุมภาพันธ์ พุทธศักราช ๒๔๖๘

พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ประทับ ณ ตังไม้อุทุมพรหุ้มผ้าขาว
ในมณฑปพระกระยาสนาน

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระภูษาเศวตพัสดร์ ทรงสะพักชาวขลิบทอง
เสด็จประทับมณฑปพระกระยาสनान สรงพระมูรธาภิเษกสนาน ในพระราชพิธีบรมราชาภิเษกสมโภช
วันที่ ๒ ธันวาคม พุทธศักราช ๒๔๕๔

พิธีถวายน้ำอภิเชก

เมื่อพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช บรมนาถบพิตร ทรงพระกรุณาภิเษกแล้วทรงเครื่องบรมขัตติยราชภูษิตาภรณ์เสด็จออกจากหอพระสุลาลัยพิมาน ไปยังพระที่นั่งไพศาลทักษิณ ประทับเหนือพระที่นั่งอัฐทิศ ภายใต้เศวตฉัตร ๗ ชั้น ผู้แทนสมาชิกรัฐสภาถวายน้ำอภิเชก และพระราชครูความเทพมนีทูลเกล้าฯ ถวายน้ำเทพมนตร์เวียนไปรอบ ๘ ทิศ เมื่อเสด็จมาประทับยังทิศบูรพาอีกครั้ง เจ้าพระยาศรัทธาธรรมาภิเศก (จิตร ณ สงขลา) ประธานวุฒิสภา กราบบังคมทูลถวายชัยมงคลเป็นภาษามคธ แล้วทูลเกล้าฯ ถวายน้ำอภิเชก

แต่เดิมราชบัณฑิตและพราหมณ์เป็นผู้ถวายน้ำอภิเชก ในพระราชพิธีบรมราชาภิเษกพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช บรมนาถบพิตร เป็นพระมหากษัตริย์พระองค์แรกที่ทรงรับน้ำอภิเชกจากสมาชิกรัฐสภาทั้ง ๘ ทิศ เป็นนัยแสดงถึงความเป็นพระมหากษัตริย์ในระบอบประชาธิปไตย

จากนั้นพระราชครูความเทพมนีกราบบังคมทูลถวายชัยมงคลด้วยภาษามคธและภาษาไทย แล้วน้อมเกล้าฯ ถวายนพปฎลมหาเศวตฉัตร ขณะนั้นพราหมณ์เป่าสังข์ ชาวพนักงานแกว่งบัณเฑาะว์ ประโคมฆ้องชัย แตร มโหระทึก และเครื่องดุริยางค์

พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช บรมนาถบพิตร ทรงรับและพระราชทานเจ้าพนักงาน แล้วเสด็จพระราชดำเนินจากพระที่นั่งอัฐทิศอุทุมพรราชอาสน์ไปยังพระที่นั่งภัทรบิฐ โดยมีขบวนเชิญพระชัยนวโลหะ และพระคเณศนำเสด็จ และเจ้าพนักงานเชิญนพปฎลมหาเศวตฉัตรตามเสด็จด้วย

พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช เสด็จทรงเครื่องบรมขัตติยราชภูษิตาภรณ์สำหรับพระราชพิธีบรมราชาภิเษก
เสด็จพระราชดำเนินออกจากหอพระสุลาลัยพิมานไปยังพระที่นั่งไพศาลทักษิณ วันที่ ๕ พฤษภาคม พุทธศักราช ๒๔๙๓

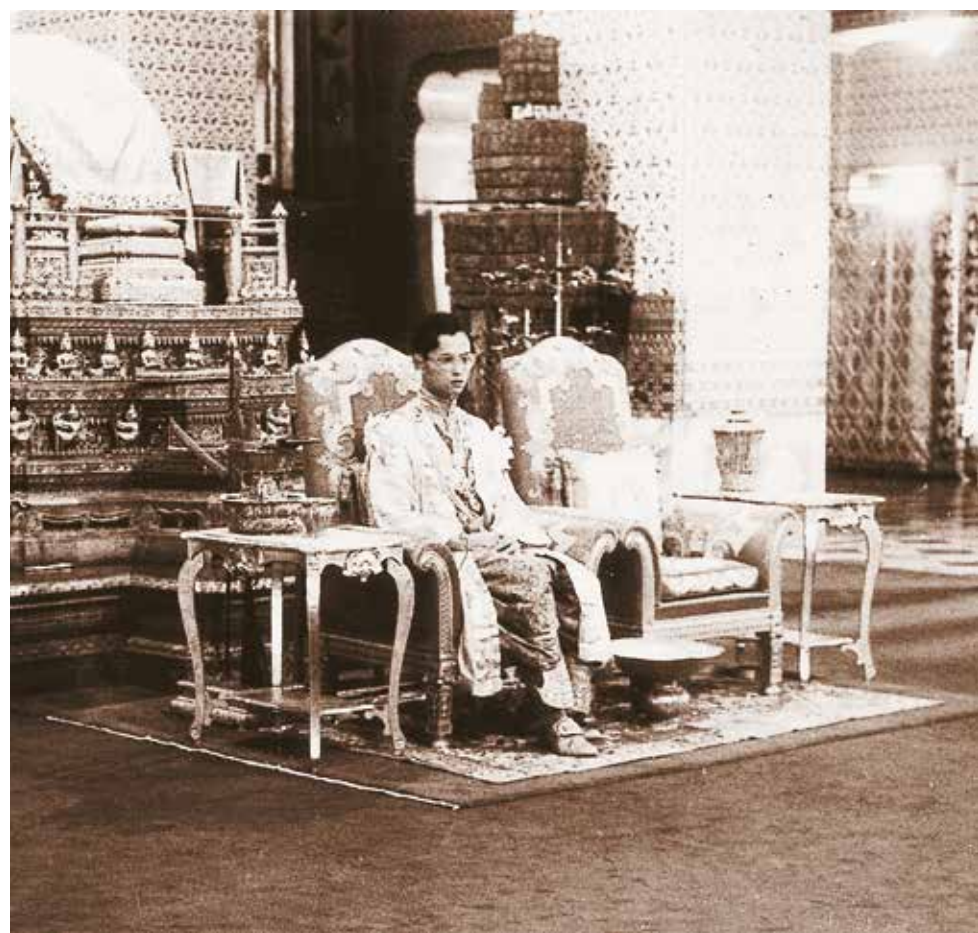
พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช บรมนาถบพิตร
ประทับพระที่นั่งอัฐทิศอุทุมพรราชอาสน์ ภายใต้สัปตภูตเศวตฉัตร
ทรงแปรพระพักตร์สู่ทิศบูรพาเป็นปฐม นายควง อภัยวงศ์ สมาชิกสภาผู้แทนราษฎร
ทูลเกล้าทูลกระหม่อมถวายน้ำอภิเชก

พระราชครูวามเทพมุนี ทูลเกล้าทูลกระหม่อมถวายน้ำเทพมนตร์
เวียนไปจนครบ ๘ ทิศ

พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช บรมนาถบพิตร
ประทับพระที่นั่งอัฐทิศอุทุมพรราชอาสน์
ทรงรับนพปฎลมหาเศวตฉัตร

พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช บรมนาถบพิตร
ประทับพระราชอาสน์ ณ ท้องพระโรง พระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัย
วันที่ ๕ พฤษภาคม พุทธศักราช ๒๔๙๓

เครื่องราชกกุธภัณฑ์

พิธีถวายสิริราชสมบัติ และถวายเครื่องราชกกุธภัณฑ์

พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช บรมนาถบพิตร เสด็จไปยังพระราชอาสน์อีกด้านหนึ่ง เรียกว่า พระที่นั่งภัทรบิฐ ภายใต้ฉัตรพญามเหศวรฉัตร พระราชครูวามเทพมุนีนำเวทสรวเสริญถวายไกรลาสจบแล้วถวาย พระสุพรรณบัฏ* เครื่องราชกกุธภัณฑ์* เครื่องขัตติยราชวราภรณ์ เครื่องขัตติยราชูปโภค และพระแสงอัมฤชฎา พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงสวมพระมหาพิชัยมงกุฎในตอนนี้ อันเป็นขั้นตอนสำคัญแห่งพิธี ซึ่งในแต่ละรัชกาลจะมีลำดับพิธีการก่อนหลัง แตกต่างกันไป

แต่เดิมความสำคัญของพระราชพิธีบรมราชาภิเษกอยู่ที่ทรงรับน้ำอภิเษก เพื่อแสดงความเป็นใหญ่ในแว่นแคว้นทั้ง ๘ แต่ในสมัยนี้เนื่องจากการสวมพระมหาพิชัยมงกุฎเป็นสำคัญตามคติในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ในลำดับพิธีการนี้ พระสงฆ์เจริญชัยมงคลคาถา ชาวพนักงานประโคมสังข์ บัณเฑาะว์ ส้องชัย ฯลฯ พระอารามทั้งหลายย่ำระฆัง

หลังจากพิธีถวายสิริราชสมบัติและเครื่องราชกกุธภัณฑ์ที่พระที่นั่งภัทรบิฐแล้ว พระครูพราหมณ์ฝ่ายต่าง ๆ ถวายพระพรชัยมงคล จากนั้นพระมหากษัตริย์พระองค์ใหม่จะมีพระปฐมบรมราชโองการเป็นภาษาไทย

ต่อมาสมัยรัชกาลที่ ๕ ในพระราชพิธีบรมราชาภิเษก ครั้งที่ ๒ พ.ศ. ๒๔๑๖ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดให้เพิ่มพระปฐมบรมราชโองการภาษามคธอีกหนึ่งภาษา พระปฐมบรมราชโองการ* จึงประกอบด้วยภาษาไทยและภาษามคธ ซึ่งเป็นธรรมเนียมปฏิบัติสืบต่อมาในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว และพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว

ในการพระราชพิธีบรมราชาภิเษก พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช บรมนาถบพิตร หลังจากคณะพราหมณ์ถวายพระพรชัยมงคล พระราชครูวามเทพมุนีถวายพระพรชัยมงคลด้วยภาษามคธ แล้วกราบบังคมทูล เป็นภาษาไทย พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวมีพระบรมราชโองการพระราชทานอารักขาแก่ประชาชนชาวไทยด้วยภาษาไทย พระราชครูวามเทพมุนีรับพระบรมราชโองการด้วยภาษามคธ แล้วกราบบังคมทูลเป็นภาษาไทย จากนั้นพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงหลังทักษิณทก ตั้งพระราชสัตยาธิษฐานจะทรงปฏิบัติพระราชกรณียกิจปกครองราชอาณาจักร

* ภาคผนวก

พระราชครูวามเทพมุนี กราบบังคมทูลถวาย
เครื่องราชกกุธภัณฑ์ เครื่องขัตติยราชวราภรณ์
เครื่องราชูปโภค และพระแสงราชศาสตราวุธ
เสร็จแล้วกราบบังคมทูลถวายพระพรชัยมงคล
พระที่นั่งไพศาลทักษิณ

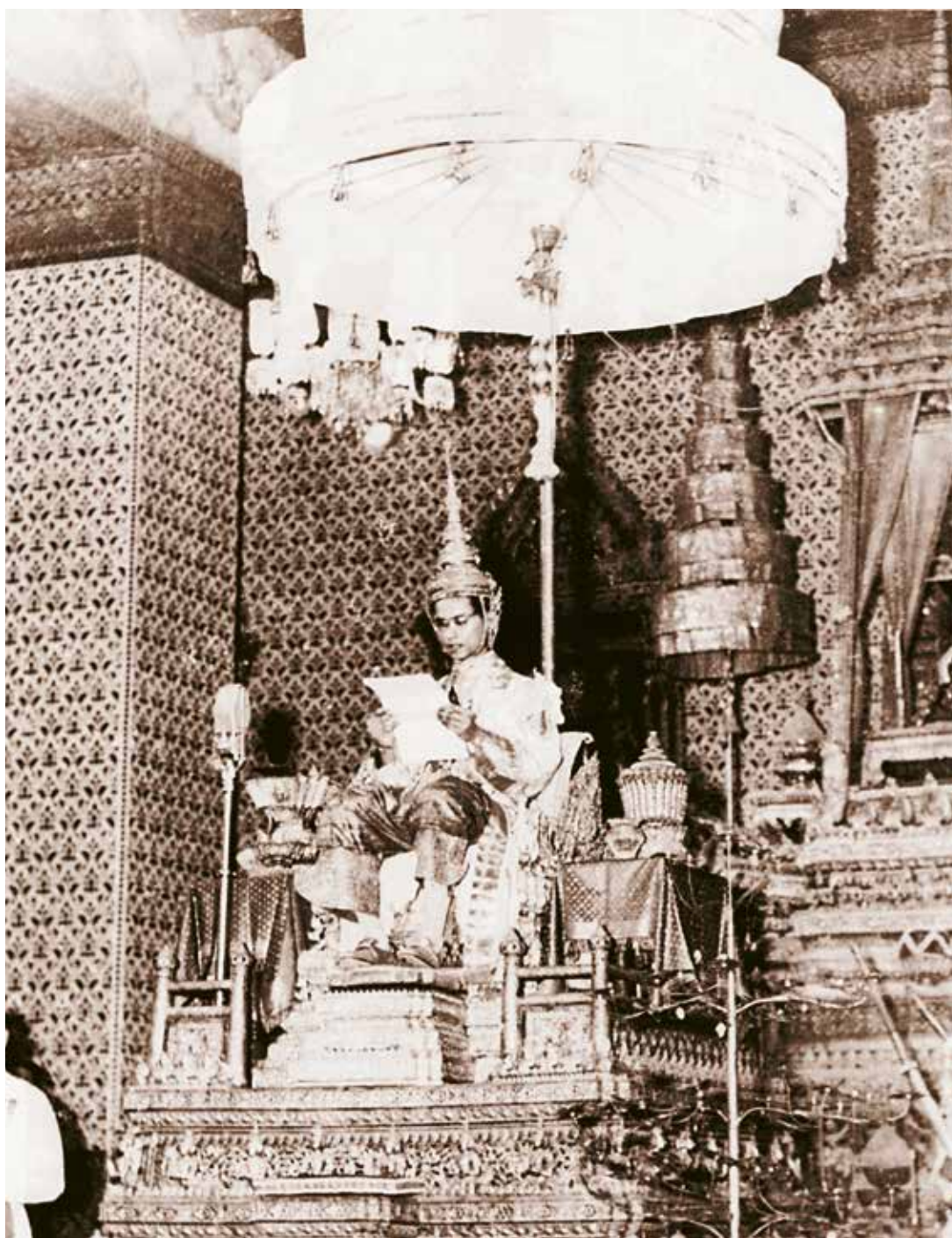
พระราชครูวามเทพมุนี (สวาสดี รั้งลีพราหมณกุล)
ทูลเกล้าทูลกระหม่อมถวายพระมหาพิชัยมงกุฏ

พระราชครูวามเทพมุนี ทูลเกล้าทูลกระหม่อม
ถวายพระแสงขรรค์ชัยศรี

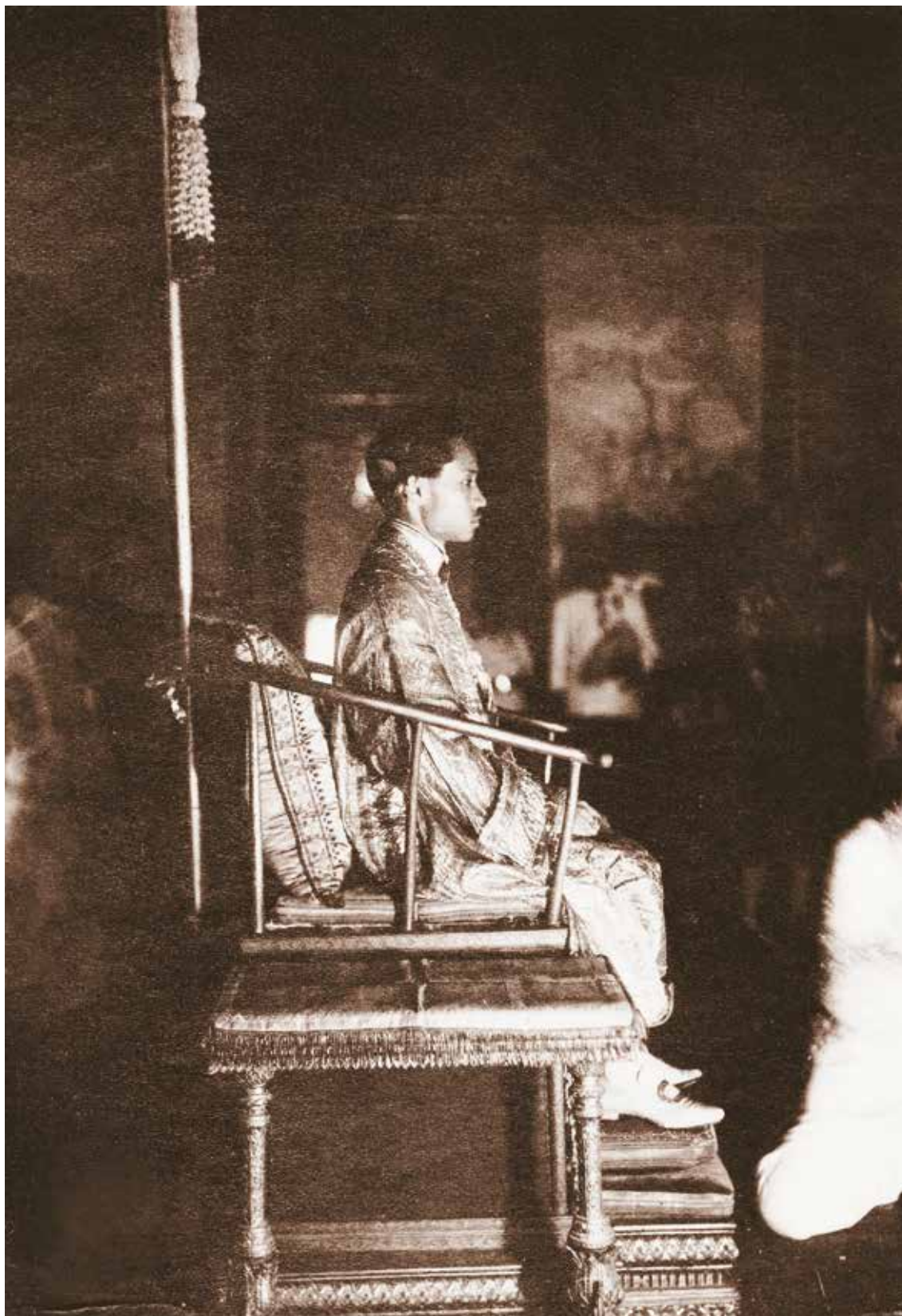
พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช บรมนาถบพิตร
มีพระปฐมบรมราชโองการว่า “เราจะครองแผ่นดินโดยธรรม
เพื่อประโยชน์สุขแห่งมหาชนชาวสยาม”
แล้วทรงหลังทักษิณทกตั้งพระราชสัตยาธิษฐาน
จะทรงปฏิบัติพระราชกรณียกิจโดยทศพิธราชธรรมจรยา
ณ พระที่นั่งไพศาลทักษิณ

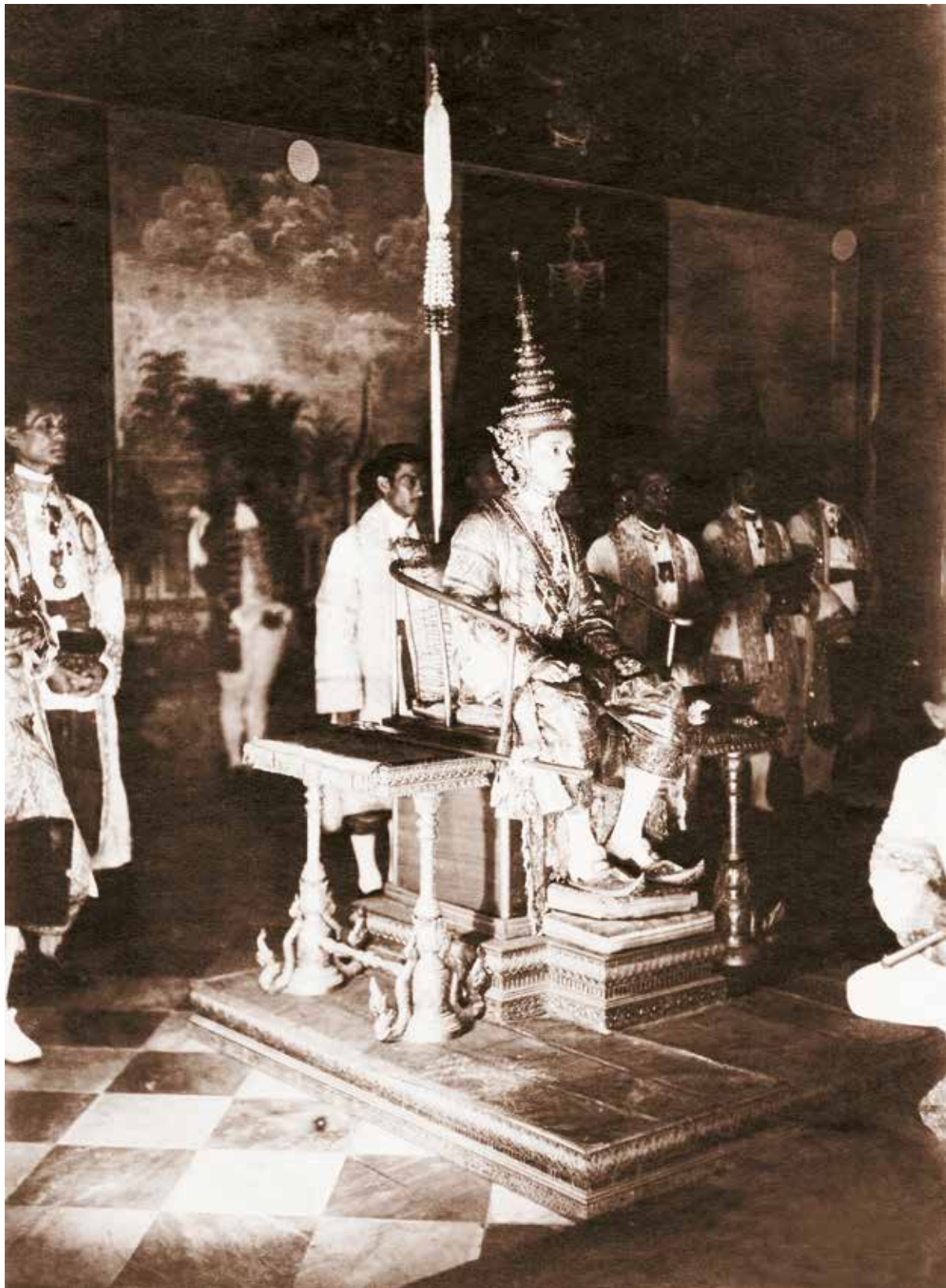
มีพระราชดำรัสตอบขอใบเฝ้าฯ ถวายพระพรชัยมงคล

พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว
ทรงเครื่องบรมขัตติยราชภูษิตาภรณ์
ประทับพระที่นั่งอัฐทิศอุทุมพรราชอาสน์
ในพระที่นั่งไพศาลทักษิณ ทรงรับน้ำอภิเษกของ
ราชบัณฑิต พราหมณ์ผู้ถือพรต พระบรมวงศานุวงศ์
ผู้แทนพระราชาธิบดี ประธานาธิบดีนานาชาติ
และข้าราชการชั้นผู้ใหญ่
วันที่ ๒๕ กุมภาพันธ์ พุทธศักราช ๒๔๖๘

พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว
ประทับพระที่นั่งภัทรบิฐ ณ พระที่นั่งไพศาลทักษิณ
พระราชครูวามเทพมุนีกราบบังคมทูลเฉลิมพระปรมาภิไธย
ถวายเครื่องราชกกุธภัณฑ์ เครื่องบรมราชาภรณ์
และเครื่องประดับพระราชอิสริยยศ

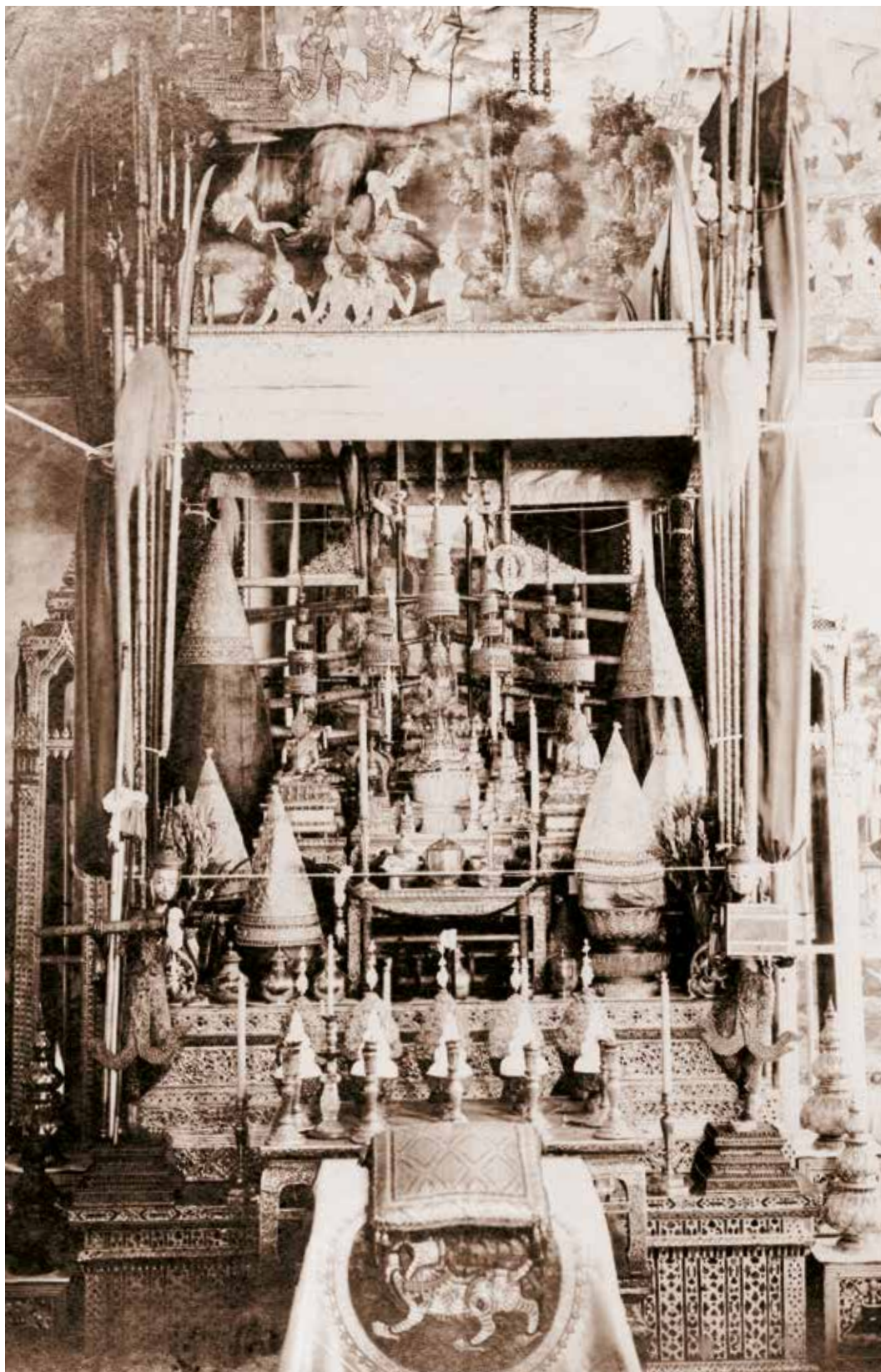

พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว
ประทับพระที่นั่งภัทรบิฐ ณ พระที่นั่งไพศาลทักษิณ
ทรงรับเครื่องราชกกุธภัณฑ์
เครื่องบรมราชาภรณ์ และเครื่องพระราชอิสริยยศ
ในพระราชพิธีบรมราชาภิเษก
วันที่ ๒๕ กุมภาพันธ์ พุทธศักราช ๒๔๖๘

พระสัมพุทธพรณีและพระมณีรัตน์ปฎิมากร
แก้วมรกตน้อย ประดิษฐานในพระที่นั่งบุษบกมาลา
ท้องพระโรง พระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัย

พระแท่นมณฑลประดิษฐานพระพุทธรูปสำคัญ
พระแสงอัมภาวุธ พระแสงราชศาสตราวุธ
รูปเทพยดาเชิญพระแสงขรรค์ และเชิญหีบพระราชลัญจกร ฯลฯ
ในพระที่นั่งไพศาลทักษิณ

พระสยามเทวาธิราช ประดิษฐานเป็นประธาน ณ ม้าหมู่ที่ตั้งเครื่องสักการะอย่างจีน
ในพระที่นั่งไพศาลทักษิณ

เครื่องราชูปโภค พระแสงตรี พระแสงจักร พระแสงดาบ พระแสงธนู วาลวิชนี และฉลองพระบาท

พระราชพิธีเบ็องปลาย

พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช บรมนาถบพิตร ทรงเครื่องบรมขัตติยราชภูษิตาภรณ์
ทรงพระมหาพิชัยมงกุฎ ประทับพระที่นั่งพุทธานุภาณุลงสิงหასน์ บนพระแท่นราชบัลลังก์ภายใต้
นพปฎลมหาเศวตฉัตร แวดล้อมด้วยมหาดเล็กเชิญเครื่องอิสริยราชูปโภคตามตำแหน่ง
เสด็จออกมหาสมาคม ในการพระราชพิธีบรมราชาภิเษก ณ ท้องพระโรง พระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัย

พระราชพิธีเบี้องปลาย

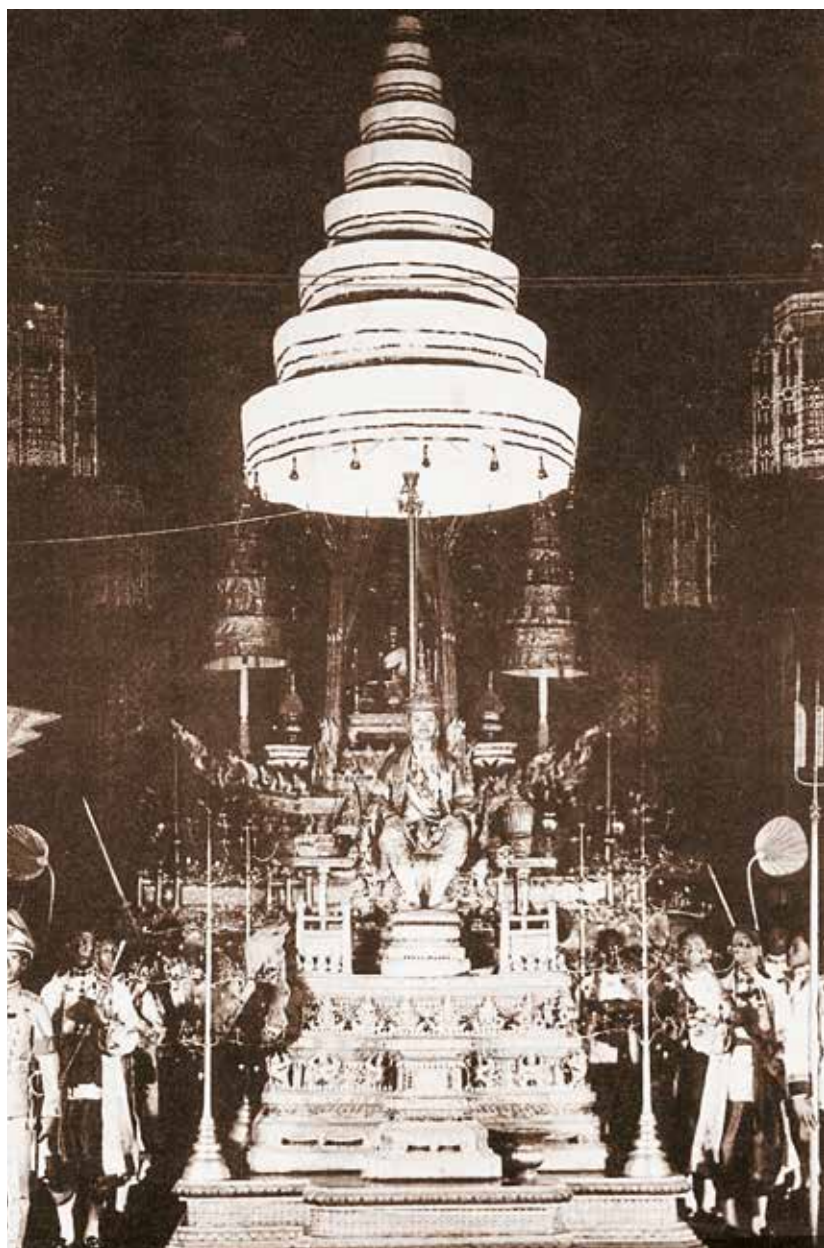
พระราชพิธีเบี้องปลาย ประกอบด้วยการเสด็จออกมหาสมาคม สถาปนาสมเด็จพระบรมราชินี แล้วเสด็จพระราชดำเนินไปทำพิธีประกาศพระองค์เป็นพุทธศาสนูปถัมภกในพระบวรพุทธศาสนา ถวายบังคมพระบรมศพ พระบรมอัฐิ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และพระอัครมเหสีในรัชกาลก่อน ๆ เสด็จเฉลิมพระราชมนเทียร และเสด็จเลียบพระนคร

อนึ่ง พระราชพิธีเบี้องปลายในการพระราชพิธีบรมราชาภิเษกแต่ละรัชกาลมีรายละเอียดที่แตกต่างกันไป เช่น เดิมการเสด็จออกมหาสมาคมโปรดให้พระบรมวงศานุวงศ์ และขุนนางทั้งฝ่ายทหารและพลเรือนเข้าเฝ้าฯ เพื่อรับการถวายราชสมบัติ จากนั้นท้าวนาคราชบังคมทูลถวายสืบทอดพระกานัล ซึ่งพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดให้ยกเลิกพิธีส่วนนี้ มีเพียงการถวายพระพรชัยมงคลจากขุนนางฝ่ายหน้าและข้าทูลละอองธุลีพระบาทฝ่ายในเท่านั้น ในรัชกาลที่ ๖ โปรดให้ทำพิธีประกาศพระองค์เป็นพุทธศาสนูปถัมภกในพระบวรพุทธศาสนา ซึ่งทำสืบมาในรัชกาลที่ ๗ และรัชกาลที่ ๘ นอกจากนี้ ในรัชกาลที่ ๗ และรัชกาลที่ ๘ มีการสถาปนาสมเด็จพระบรมราชินีด้วย

การเฉลิมพระราชมนเทียร เป็นพระราชพิธีสำคัญเกี่ยวเนื่องกับพระราชพิธีบรมราชาภิเษกอีกพิธีหนึ่ง ซึ่งสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงอธิบายว่า พระราชพิธีบรมราชาภิเษกนี้ ที่แท้เป็น ๒ พิธี คือ พิธีราชาภิเษก (เฉลิมพระยศ) และพิธีเฉลิมพระราชมนเทียร (เสด็จขึ้นประทับพระราชมนเทียรสถาน) ทั้ง ๒ พิธีไม่จำเป็นต้องทำด้วยกัน ปรากฏในพระราชพงศาวดารว่า เคยทำห่างกันเป็น ๒ คราวก็มี

เครื่องมือที่เชิญตามเสด็จขึ้นไปประทับพระที่นั่งจักรพรรดิพิมาน ประกอบด้วยเครื่องเฉลิมพระราชมนเทียรและเครื่องราชูปโภค เครื่องเฉลิมพระราชมนเทียร ได้แก่ วิฬาร์ (แมว) คีลาบด พันธุ์พืชมงคล พักเขี้ยว ภูษาแจทอง จันหมากทอง ต่อมา สิ่งของสำหรับการพระราชพิธีเฉลิมพระราชมนเทียรได้เพิ่มมากขึ้นเช่น ในสมัยรัชกาลที่ ๔ เริ่มใช้พระแสงหาช้างเผือกผู้สมัยรัชกาลที่ ๗ มีการอุ้มไก่ขาวเข้าร่วมพระราชพิธี ผู้อุ้มไก่ขาวจะเป็นผู้เชิญธารพระกรศักดิ์สิทธิ์ ซึ่งเป็นหนึ่งในเครื่องราชกกุธภัณฑ์ด้วย

การเชิญเครื่องเฉลิมพระราชมนเทียร แต่โบราณมากำหนดให้เจ้านางเชื้อพระวงศ์เป็นผู้เชิญซึ่งในสมัยรัตนโกสินทร์ คือ พระอนุวงศ์ชั้นหม่อมเจ้า

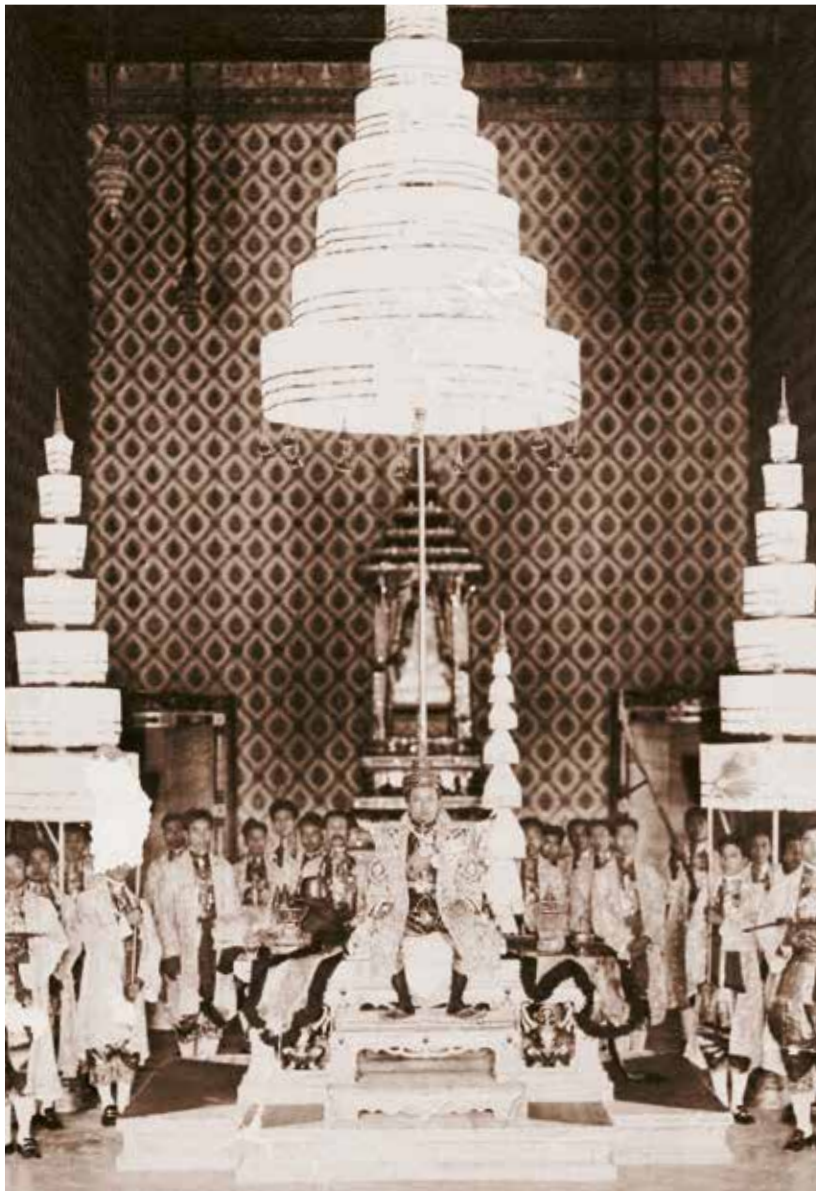
พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงเครื่องบรมขัตติยราชภูษิตาภรณ์ ทรงพระมหาพิชัยมงกุฎ
ประทับพระที่นั่งพุดตานกาญจจินทาสถาบันพระแท่นราชบัลลังก์ภายใต้ฉัตรพญามหาเศวตฉัตร
โปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้ผู้แทนพระราชอาคันตุกะ ประธานาธิบดี คณะทูตานุทูต
และข้าทูลละอองธุลีพระบาท เฝ้าฯ ถวายพระพรชัยมงคล ณ ท้องพระโรง พระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัย
วันที่ ๒๕ กุมภาพันธ์ พุทธศักราช ๒๔๖๘

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงเครื่องบรมขัตติยราชภูษิตาภรณ์ ทรงพระชฎากลิบหรือพระชฎาห้ายอด (เป็นพระชฎาที่โปรดให้สร้างขึ้นใหม่ ภายหลังเรียกว่า พระชฎามหากฐิน) ประทับพระที่นั่งพุทธานุญาตฉลองในพระราชพิธีบรมราชาภิเษกสมโภช วันที่ ๒ ธันวาคม พุทธศักราช ๒๔๕๔

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงเครื่องบรมขัตติยราชภูษิตาภรณ์
ทรงพระชฎากลิบหรือพระชฎาห้ายอด ประทับพระที่นั่งพุดตานกาญจนสิงหาสน์
ในพระราชพิธีบรมราชาภิเษกสมโภช วันที่ ๒ ธันวาคม พุทธศักราช ๒๔๕๔

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงเครื่องบรมชัตติยราชภูษิตาภรณ์ ประทับพระที่นั่งภัทรบิฐมณังคศิลารัตนสิงหาสน์ ภายในพญาลมहाเศวตฉัตร ณ พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ประทับพระที่นั่งบุษบกมาลา เสด็จออกมหาสมาคม ณ มุขเด็จพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท โปรดเกล้าโปรดกระหม่อม ให้ข้าทูลละอองธุลีพระบาท เฝ้าฯ ถวายพระพรชัยมงคล

พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช บรมนาถบพิตร
ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อม สถาปนาสมเด็จพระราชินีสิริกิติ์
ให้ดำรงฐานันดรศักดิ์เป็นสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินี
ณ พระที่นั่งไพศาลทักษิณ วันที่ ๕ พฤษภาคม พุทธศักราช ๒๔๙๓

หลังจากการเฉลิมพระราชมณเฑียรจะเป็นพิธีเสด็จออกสดับพระธรรมเทศนา เริ่มขึ้นในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โดยพระมหากษัตริย์เสด็จออกสดับพระธรรมเทศนา ณ พระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัย สมเด็จพระสังฆราช และพระราชาคณะที่ถวายเทศน์ขึ้นนั่งบนพระแท่นพระมหาเศวตฉัตร มีได้นั่งเทศน์บนธรรมาสน์ธรรมดาเช่นการถวายเทศน์ในพระราชพิธีอื่น ส่วนรายละเอียดพระธรรมเทศนาแตกต่างกันไปในแต่ละรัชกาล

เมื่อพิธีการถวายพระธรรมเทศนาเสร็จสิ้นแล้ว ถือเป็นอันเสร็จงานพระราชพิธีบรมราชาภิเษกที่ประกอบขึ้นในพระราชฐาน หลังจากนั้นจึงเป็นพิธีเสด็จพระราชดำเนินเลียบพระนครโดยขบวนพยุหยาตราทั้งทางสถลมารคและทางชลมารคเพื่อให้อาณาประชาราษฎร์ได้เฝ้าชมพระบารมี ตั้งแต่รัชกาลที่ ๑ – รัชกาลที่ ๓ เสด็จเลียบพระนครทางสถลมารคแต่เพียงอย่างเดียว รัชกาลที่ ๔ มีทั้งทางสถลมารคและทางชลมารค รัชกาลที่ ๕ มีแต่ทางสถลมารค และรัชกาลที่ ๖ – รัชกาลที่ ๗ มีทั้งทางสถลมารคและทางชลมารค ส่วนรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช บรมนาถบพิตร ไม่ได้เสด็จเลียบพระนคร หลังจากพิธีเสด็จเลียบพระนครโดยขบวนพยุหยาตราจึงเป็นอันเสร็จสิ้นพระราชพิธีบรมราชาภิเษกอย่างสมบูรณ์แบบตามโบราณราชประเพณี

พระราชพิธีบรมราชาภิเษกมีความสำคัญอย่างยิ่งในประเทศที่มีสถาบันพระมหากษัตริย์เป็นสถาบันหลักของประเทศ โดยเฉพาะราชอาณาจักรไทย ที่สถาบันพระมหากษัตริย์เป็นศูนย์รวมใจของอาณาประชาราษฎร์ เนื่องจากพระราชพิธีดังกล่าวเป็นการเฉลิมพระเกียรติยศว่าเป็นพระราชาธิบดีหรือพระมหากษัตริย์ของประเทศนั้นโดยสมบูรณ์ แสดงให้เห็นถึงการยอมรับจากประชาชน และนานาชาติว่าประเทศไทย ทั้งยังเป็นการสร้างความเป็นปึกแผ่นมั่นคงและเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของคนในชาติอีกด้วย

สุภาพสตรีเชิญเครื่องราชูปโภคและเครื่องเฉลิมพระราชมณเฑียร ในพระราชพิธีเฉลิมพระราชมณเฑียร
ตั้งกระบวน ณ พระที่นั่งไพศาลทักษิณ วันที่ ๖ พฤษภาคม พุทธศักราช ๒๔๙๓

พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช บรมนาถบพิตร และสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินี
เสด็จพระราชดำเนินประทับ ณ พระมณเฑียรสถาน ผ่านแก่งนารายณ์ ท้ายหอพระธาตุมณเฑียร
วันที่ ๖ พฤษภาคม พุทธศักราช ๒๕๕๓

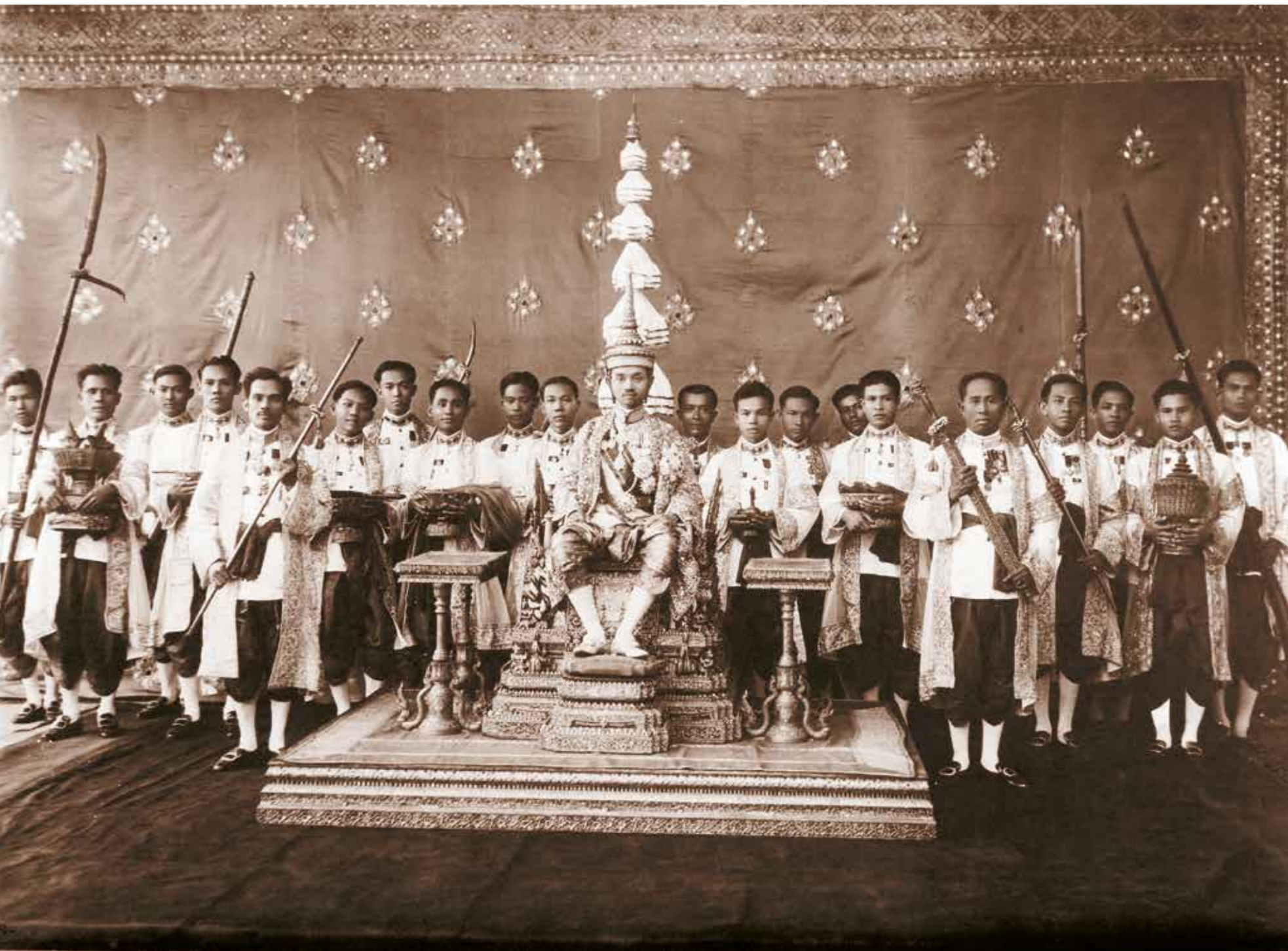
พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ประทับพระที่นั่งภัทรบิฐ ในพระที่นั่งไพศาลทักษิณ
โปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ
เสนาบดีกระทรวงมหรธรร อำนประกาศกระแสพระบรมราชโองการ ทรงพระกรุณา
โปรดเกล้าโปรดกระหม่อมสถาปนาหม่อมเจ้ารำไพพรรณี พระวรราชชายา
ขึ้นเป็นสมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินี
วันที่ ๒๕ กุมภาพันธ์ พุทธศักราช ๒๔๖๘

พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงหลั่งน้ำพระมหาสังข์ ทรงเจิมพระราชทาน
สมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินี

สมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินี

พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ประทับพระที่นั่งพุทธานกาญจนาภรณ์
พร้อมด้วยข้าราชการฝ่ายหน้าเชิญเครื่องราชกกุธภัณฑ์ เครื่องราชูปโภคและพระแสงศาสตราวุธ
วันที่ ๒๕ กุมภาพันธ์ พุทธศักราช ๒๔๖๘

๑. เชิญพระแสงขง้าวแสนพลพ่าย มหาดเล็กสำรอง ม.ร.ว. สล้าง ลดาวัลย์
๒. เชิญพานพระขันหมาก รองหุ้มแพร กุญ พึ่งบารมี
๓. เชิญพระแสงดาบเขลย รองหุ้มแพร นายรองสุจินดา (สุกร สัตยยุคต์)
๔. เชิญพระแสงตรี รองหุ้มแพร ม.ร.ว. อนุศักดิ์ หัสดินทร
๕. เชิญธารพระกร จางวางตรี พระยาบริหารราชมานพ (เนียร สาคริก)
๖. เชิญพระแสงหว่างเผือก รองหุ้มแพร สมบุญ ผลพันธ์
๗. เชิญพระแสงธนู มหาดเล็กสำรอง สมสวาท โชติกเสถียร
๘. เชิญพระแสงจามรี รองหุ้มแพร พัน จิตรภักดี
๙. เชิญพระแสงดาบเขน มหาดเล็กสำรอง กระสินธุ์ อมาตยกุล
๑๐. ไม่ทราบนามและบรรดาศักดิ์
๑๑. เชิญพระมหาเศวตฉัตร มหาเสวกตรี พระยาเทวาธิราช (ม.ร.ว. ไปย มาลากุล)
๑๒. เชิญพระเต้าทักษิโณทก รองหุ้มแพร เอิบ ยอดบุตร
๑๓. ไม่ทราบนามและบรรดาศักดิ์
๑๔. ไม่ทราบนามและบรรดาศักดิ์
๑๕. เชิญฉลองพระบาท หุ้มแพร เลื่อน วิจารณบุตร
๑๖. เชิญพระแสงขรรค์ชัยศรี หัวหมื่น พระยามานพริศร์ (ทองเจือ ทองเจือ)
๑๗. เชิญพระแสงฝักทองเกลี้ยง รองหัวหมื่น หลวงศักดิ์นายเวร (เนือง สาคริก)
๑๘. เชิญพระแสงหอกเพชรรัตน รองหุ้มแพร นายรองเสนองานประภาษ (แสง โรหิตะจันทร์)
๑๙. เชิญพระสุพรรณศรีบัวแฉก หุ้มแพร แจ่ม เงินยอง
๒๐. เชิญพระแสงปืนคาบชุดข้ามแม่น้ำสะโตง รองหุ้มแพร นายรองสนองราชบรรหาร (อัมพร วัชรไทย์)

พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระมาลาเพชรน้อย ที่ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สร้างขึ้นใหม่
สมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินี พร้อมด้วยเจ้านายฝ่ายใน เชิญเครื่องเฉลิมพระราชมณเฑียร
และเครื่องราชูปโภค ในการเฉลิมพระราชมณเฑียร ณ พระที่นั่งจักรพรรดิพิมาน วันที่ ๒๕ กุมภาพันธ์ พุทธศักราช ๒๔๖๘

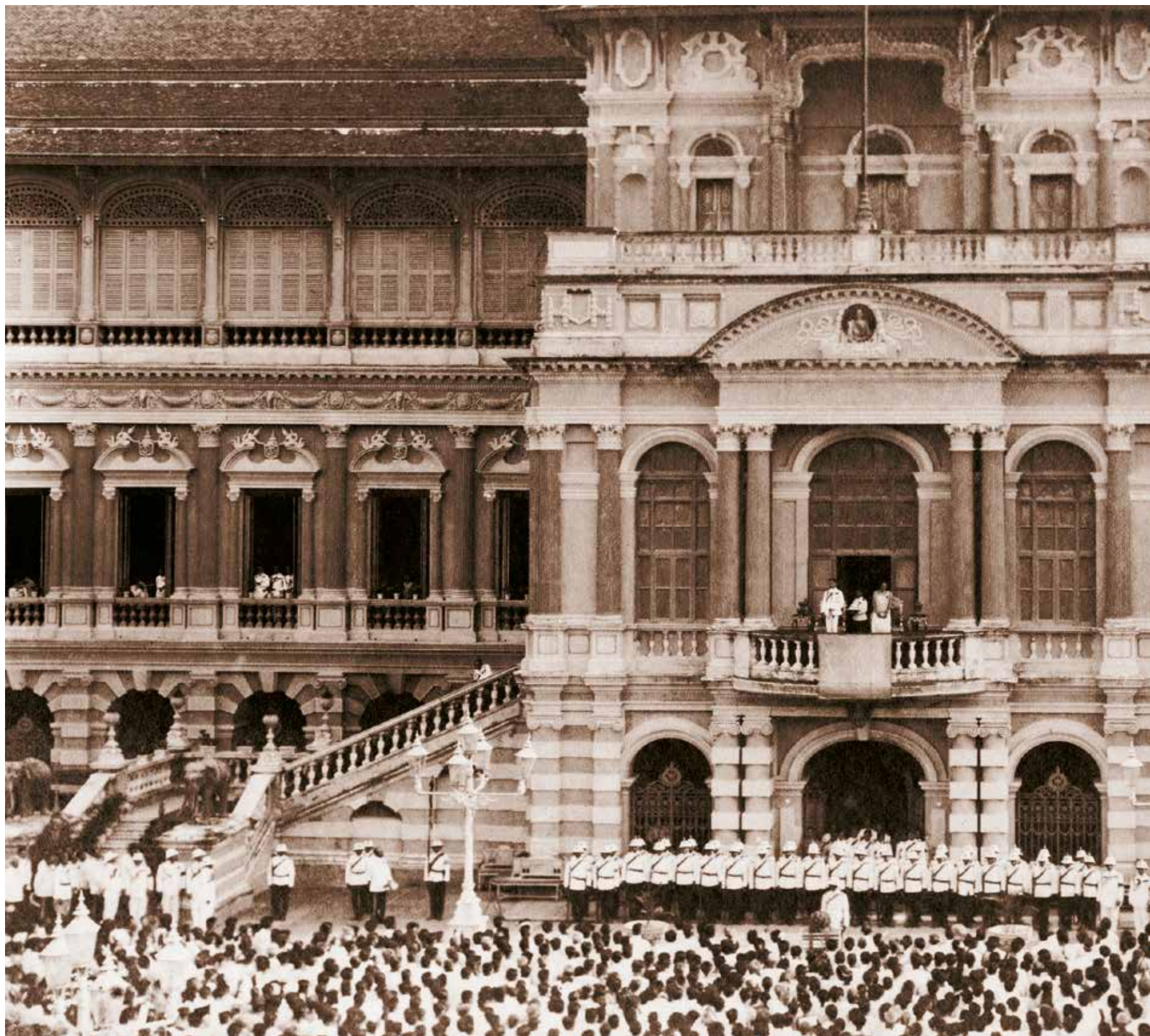
๑. เชิญพานพิช หม่อมเจ้าหญิงพัฒนคนณา กิตยากร ในพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระจันทบุรีนฤนาถ
๒. เชิญพระแสงดาบฝักทองเกลี้ยง พระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าหญิงสุทธองษ์วิจิตร ในสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้าบริพัตรสุขุมพันธุ์ กรมพระนครสวรรค์วรพินิต
๓. สมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินี ทรงถือขันทองใส่ดอกพิกุลทองเงิน
๔. เชิญพระแสงขรรค์องค์น้อย พระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าหญิงศิริรัตนบุษบง ในสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้าบริพัตรสุขุมพันธุ์ กรมพระนครสวรรค์วรพินิต
๕. เชิญธารพระกรศักดิ์สิทธิ์และอุ้มไก่อขาว พระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าหญิงมยุรฉัตร ในพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระกำแพงเพชรอัครโยธิน
๖. อุ้มวิฬาร์ หม่อมเจ้าหญิงสุริยนันทนา สุริยง ในพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหมื่นไชยาศรีสุริโยภาส
๗. เชิญพานพระกล้อง หม่อมเจ้าหญิงแซ่ไขจรัสศรี เทวกุล ในสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาเทวะวงศ์วโรปการ
๘. เชิญศิลาบด หม่อมเจ้าหญิงดวงทิพย์โชติแจ้งหล้า รัพีพัฒน์ ในพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงราชบุรีดิเรกฤทธิ์
๙. เชิญจันทมาภทอง หม่อมเจ้าหญิงสวาสดีวัฒโนดม ประวีตร ในพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงปราจิณกิติบดี
๑๐. เชิญพระแสงหfangช้างเผือก พระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าหญิงพิสิฐสบสมัย ในสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้าบริพัตรสุขุมพันธุ์ กรมพระนครสวรรค์วรพินิต
๑๑. เชิญพานพิก หม่อมเจ้าหญิงพรรณเพ็ญแข เพ็ญพัฒน์ ในพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหมื่นพิไชยมหินทโรดม
๑๒. เชิญกัญญาทอง หม่อมเจ้าหญิงจารุพัตรา อาภากร ในพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงชุมพรเขตอุดมศักดิ์
๑๓. เชิญพระสุพรรณศรี หม่อมเจ้าหญิงรำไพประภา ภาณุพันธุ์ ในสมเด็จพระราชปิตุลาบรมพงศาภิมุข เจ้าฟ้าภาณุรังษีสว่างวงศ์ กรมพระยาภาณุพันธุวงศ์วรเดช
๑๔. เชิญพานธูปเทียน หม่อมเจ้าหญิงรสาสาทิศ สวัสดิวัตน์ ในสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระสวัสดิวัตน์วิศิษฎ์
๑๕. เชิญพานพระรัตนกรัณฑ์ หม่อมเจ้าหญิงพวงรัตนประไพ เทวกุล ในสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาเทวะวงศ์วโรปการ
๑๖. เชิญพานพระศรี หม่อมเจ้าหญิงดวงจิตร์ จิตรพงศ์ ในสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์
๑๗. เชิญพานดอกไม้ม หม่อมเจ้าหญิงผุสดีวิลาส สวัสดิวัตน์ ในสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระสวัสดิวัตน์วิศิษฎ์

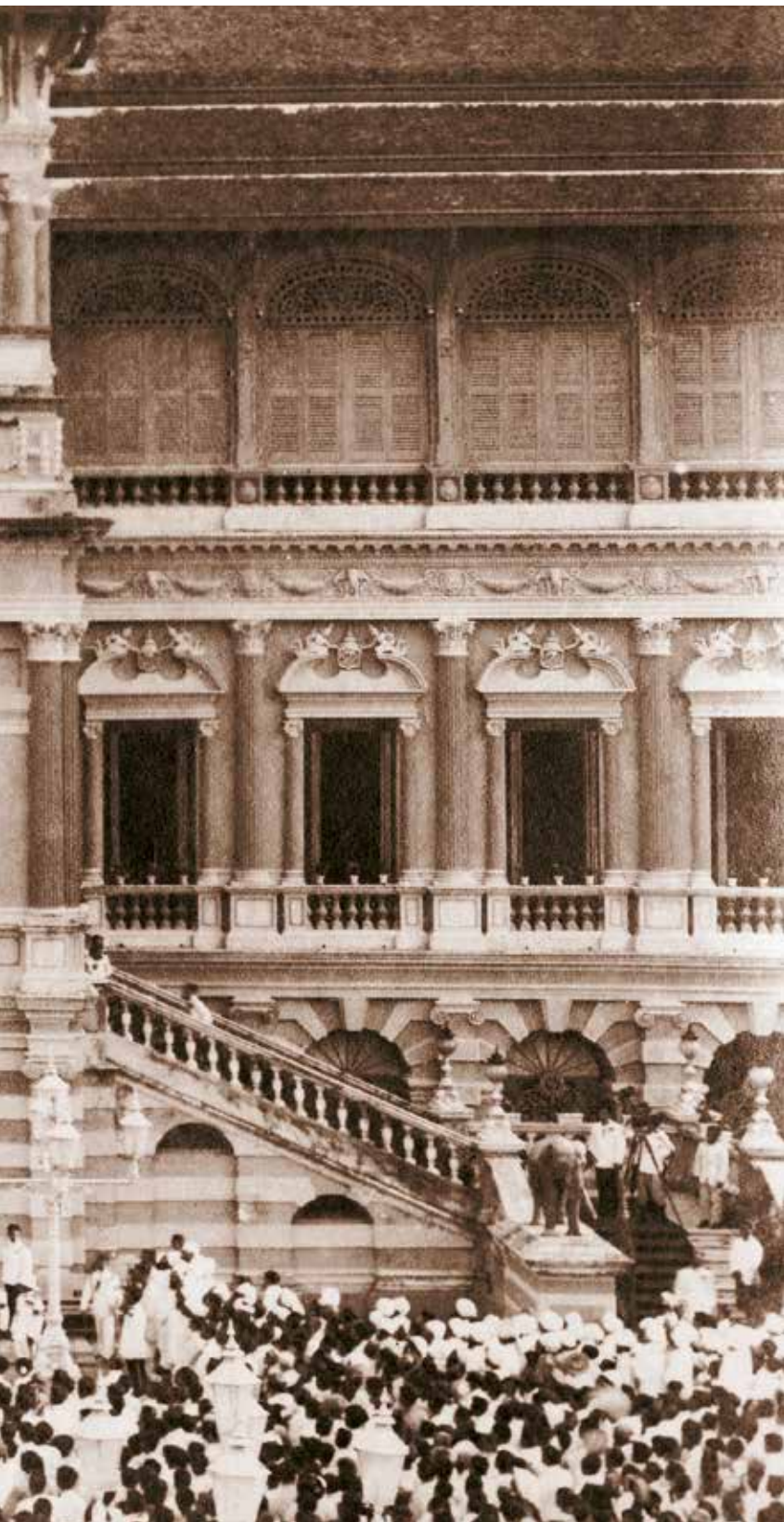

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ประทับพระราชอาสน์ ณ พระที่นั่งบรมพิมาน
ในพระราชพิธีบรมราชาภิเษกสมโภช วันที่ ๒ ธันวาคม พุทธศักราช ๒๔๕๔

๑. เชิญพระแสงหอกเพชรรัตน์ นายรองพิจิตรสรรพการ (จิตร เทพาคำ)
๒. เชิญพระมหาพิชัยมงกุฎ พระยาเทพาภรณ์ (ริน วัชรโรทัย ภายหลังเป็นพระยาวงศาภรณ์ภูษิต)
๓. เชิญพระแสงจักร นายชั้นหุ้มแพร (ช่วง พัลลภ ภายหลัง เป็นพระยาอินทราภิบาล)
๔. เชิญพระมณฑป นายโสภณอัศตร (ล่วม จุลละ)
๕. เชิญพระแสงตรี นายพลพันหุ้มแพร (อยู่ ยูวเสวี ภายหลังเป็นพระสมานบริกร)
๖. เชิญธารพระกร พระอัครบดีศรีสุรพาหน (เทียบ อัครวิทย์ ภายหลังเป็นพระยาศุภราชบดินทร์ราชบาลเมือง)
๗. เชิญพระแสงหอกข้างเผือก นายจำเริญ (โถ สุจริตกุล ภายหลังเป็นพระยาอุดมราชภักดี)
๘. เชิญพระแสงปืนคาบชุดข้ามแม่น้ำสะโตง นายฉันทหุ้มแพร (พ่วง วัชรเสวี ภายหลังเป็นพระยาดำรงวิริยา)
๙. เชิญพระสุพรรณศรีบัวแฉก นายสุนทรมนโหม้ย (ม.ล. ฟั่น พึ่งบุญ ภายหลังเป็นพระยาอนิรุทธเทวา)
๑๐. เชิญพระเต้าทักขิโณทก นายเสนหหุ้มแพร (จิตร ไกรฤกษ์ ภายหลังเป็นหลวงนิกรจำนง)
๑๑. เชิญพระธำมรงค์วิเชียรจินดา พระราชโกษา (อุ่น ไชยาคำ ภายหลังเป็นพระยาบำเรอภักดี)
๑๒. เชิญพัดโบก นายเสนองานประพาศ (เนียร สาคริก ภายหลังเป็นพระยาบริหารราชมานพ)
๑๓. เชิญพัดโบก นายชิตหุ้มแพร (อักษ บุนนาค ภายหลังเป็นพระสุรพันธ์ทิพย์)
๑๔. เชิญพระแสงเขนมีดาบ นายพินัยราชกิจ (เคลือบ โกสุม ภายหลังเป็นพระพำนักนัจนิกร)
๑๕. เชิญพิ้ววาลวชนี่ หลวงศักดิ์นายเวร (เล็ก โกมารภัก ภายหลังเป็นพระยาอัครบดีศรีสุรพาหน)
๑๖. เชิญพระแสงดาบเขลย นายรองชั้น (พราว บุญรัตน์พันธุ์ ภายหลังเป็นจมีนทรสุรกิจ)
๑๗. เชิญฉลองพระบาท นายจ่ายง (กุหลาบ โกสุม ภายหลังเป็นพระราชวรินทร์)
๑๘. เชิญพระแสงขง่าวแสนพลพ่าย นายรองวิชัยดุรงค์ฤทธิ (ยม กลีกร)
๑๙. เชิญพระแสงขรรค์ชัยศรี เจ้าหมื่นสรรเพธภักดี (ม.ล. เพื้อ พึ่งบุญ ภายหลังเป็นเจ้าพระยารามราฆพ)
๒๐. เชิญพระมหาเศวตฉัตร จมีนจกักตองคัชา (ม.ร.ว. โปะ มาลากุล ภายหลังเป็นพระยาชาติเดชอุดม)
๒๑. เชิญพระแสงศรกำลังราม นายสุดจินดา (จำลอง สวัสดิสุขโต ภายหลังเป็นพระยาจินดารักษ์)
๒๒. คนยืนหลังหมายเลข ๒๑ เห็นแต่ยอดหมวก นายพินิจราชการ (สว่าง เทพาคำ ภายหลังเป็นพระเสนาพิพิธ)

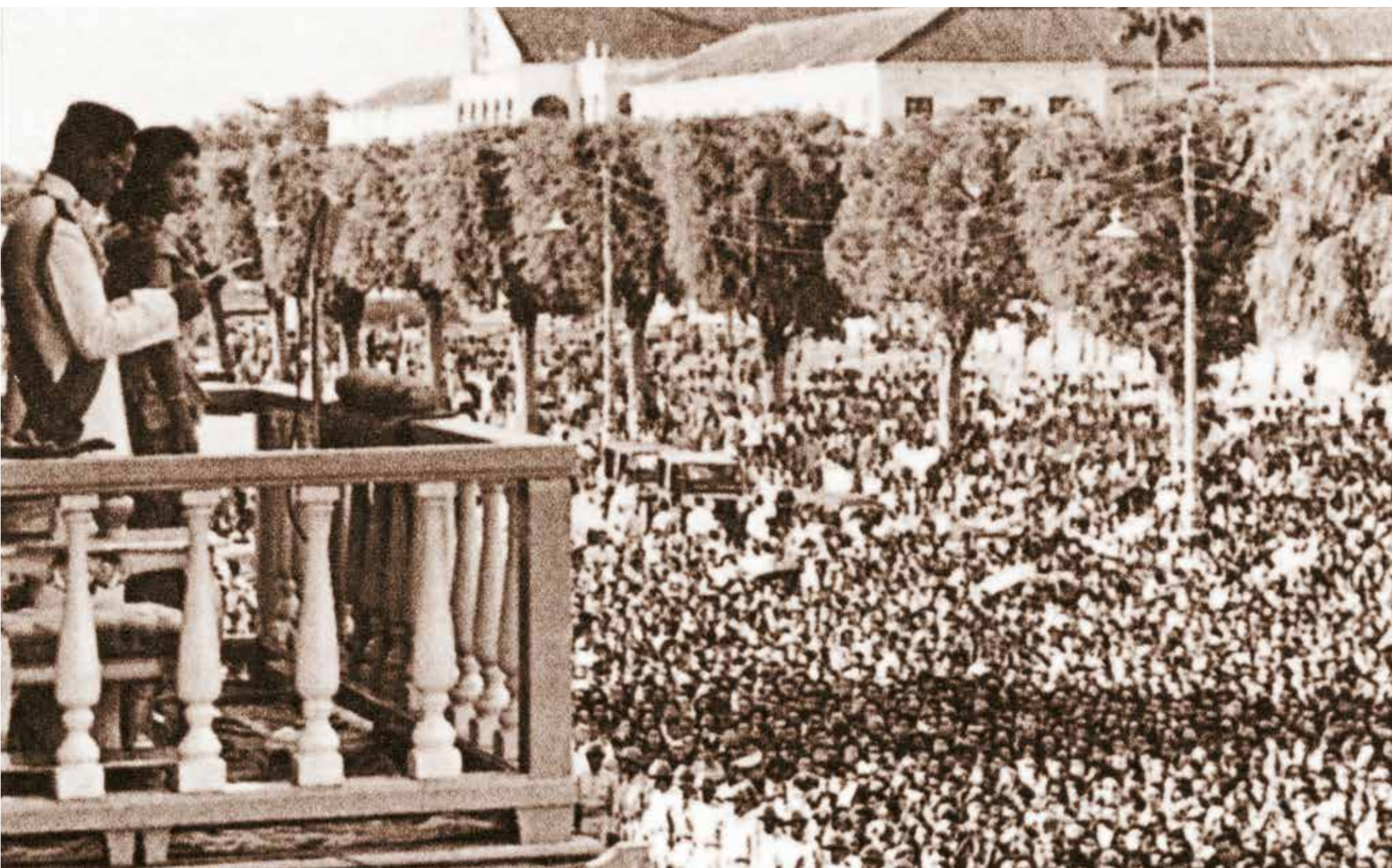
พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว และสมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินี
เสด็จออกมุขเด็จพระที่นั่งจักรีมหาปราสาท ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อม
ให้ประชาชนเฝ้าทูลละอองธุลีพระบาทถวายพระพรชัยมงคล
วันที่ ๒๗ กุมภาพันธ์ พุทธศักราช ๒๔๖๘

พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช บรมนาถบพิตร
และสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินี ในพระราชพิธีเฉลิมพระราชมณเฑียร
วันที่ ๖ พฤษภาคม พุทธศักราช ๒๕๓๓

พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช บรมนาถบพิตร
และสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินี เสด็จออก ณ ท้องพระโรงกลาง
พระที่นั่งจักรีมหาปราสาท พระราชทานพระบรมราชวโรกาสให้คณะทูตานุทูต
และกงสุลเฝ้าทูลละอองธุลีพระบาท ถวายพระพรชัยมงคล
วันที่ ๗ พฤษภาคม พุทธศักราช ๒๕๓๓

พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช บรมนาถบพิตร และสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินี
เสด็จออกสีหบัญชร พระที่นั่งพุทไธสวรรย์ปราสาท ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อม
ให้ประชาชนเฝ้าทูลละอองธุลีพระบาทถวายพระพรชัยมงคล
วันที่ ๗ พฤษภาคม พุทธศักราช ๒๕๓๓

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงเครื่องบรมขัตติยราชภูษิตาภรณ์
และฉลองพระองค์ครุย ทรงพระมหามาลาเส้าสูง ถือพระแสงดาบญีปุ่น

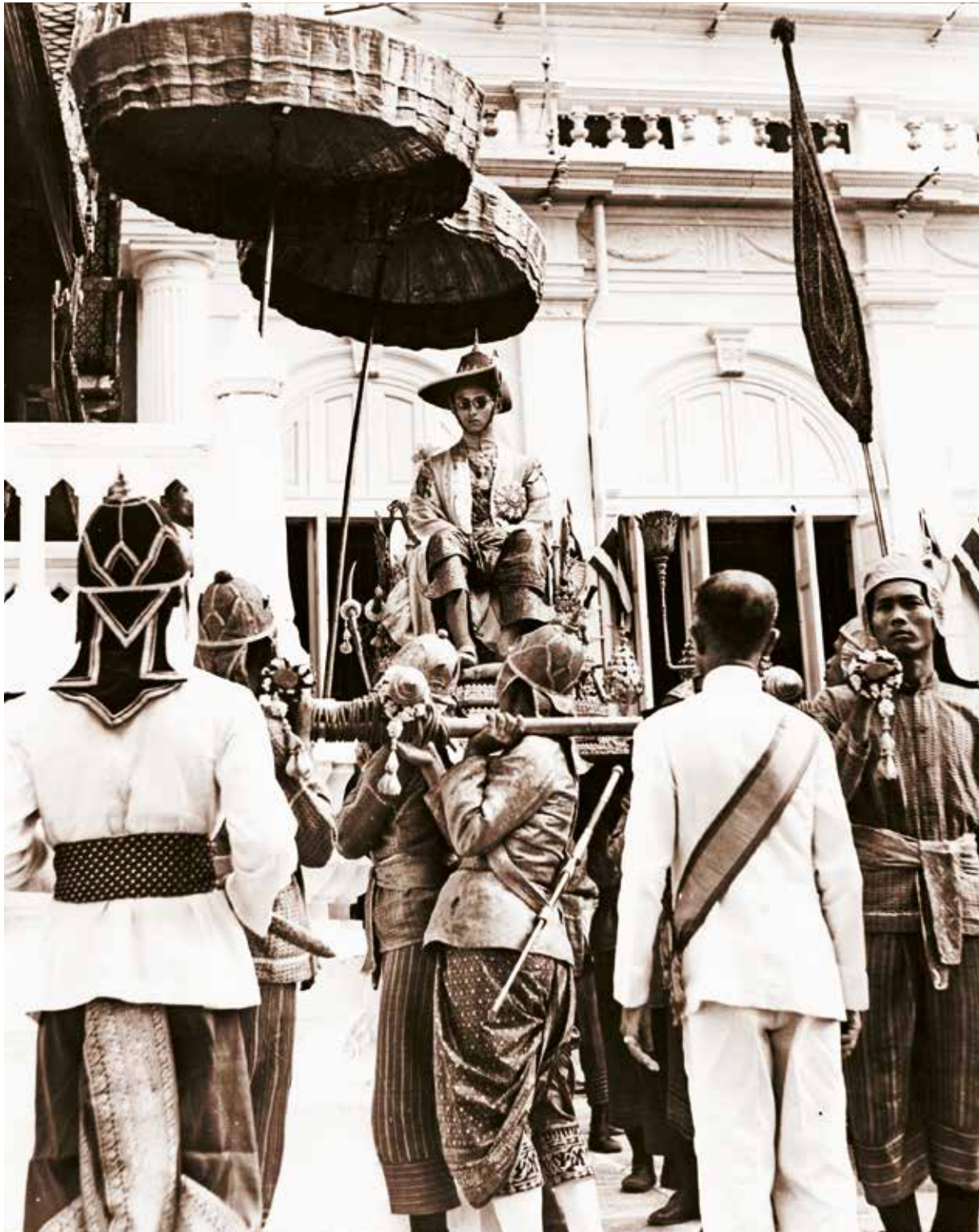
พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงเครื่องบรมขัตติยราชภูษิตาภรณ์
และฉลองพระองค์ครุย ทรงพระมหามาลาเส้าสูง
ถือพระแสงดาบญีปุ่น

พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช บรมนาถบพิตร
ทรงเครื่องบรมขัตติยราชภูษิตาภรณ์ และฉลองพระองค์ครุย ทรงพระมหามาลาเส้าสูง

เจ้าพนักงานเชิญพระกรรภีร์ หน้าขบวนเสด็จพระราชดำเนินจากพระมหาราชวัง
ผ่านพระที่นั่งจักรีมหาปราสาทไปยังพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท
วันที่ ๕ พฤษภาคม พุทธศักราช ๒๔๙๓

ขบวนเสด็จพระราชดำเนินเทียบเกยพระที่นั่งอาภรณ์พิโมกษ์ปราสาท

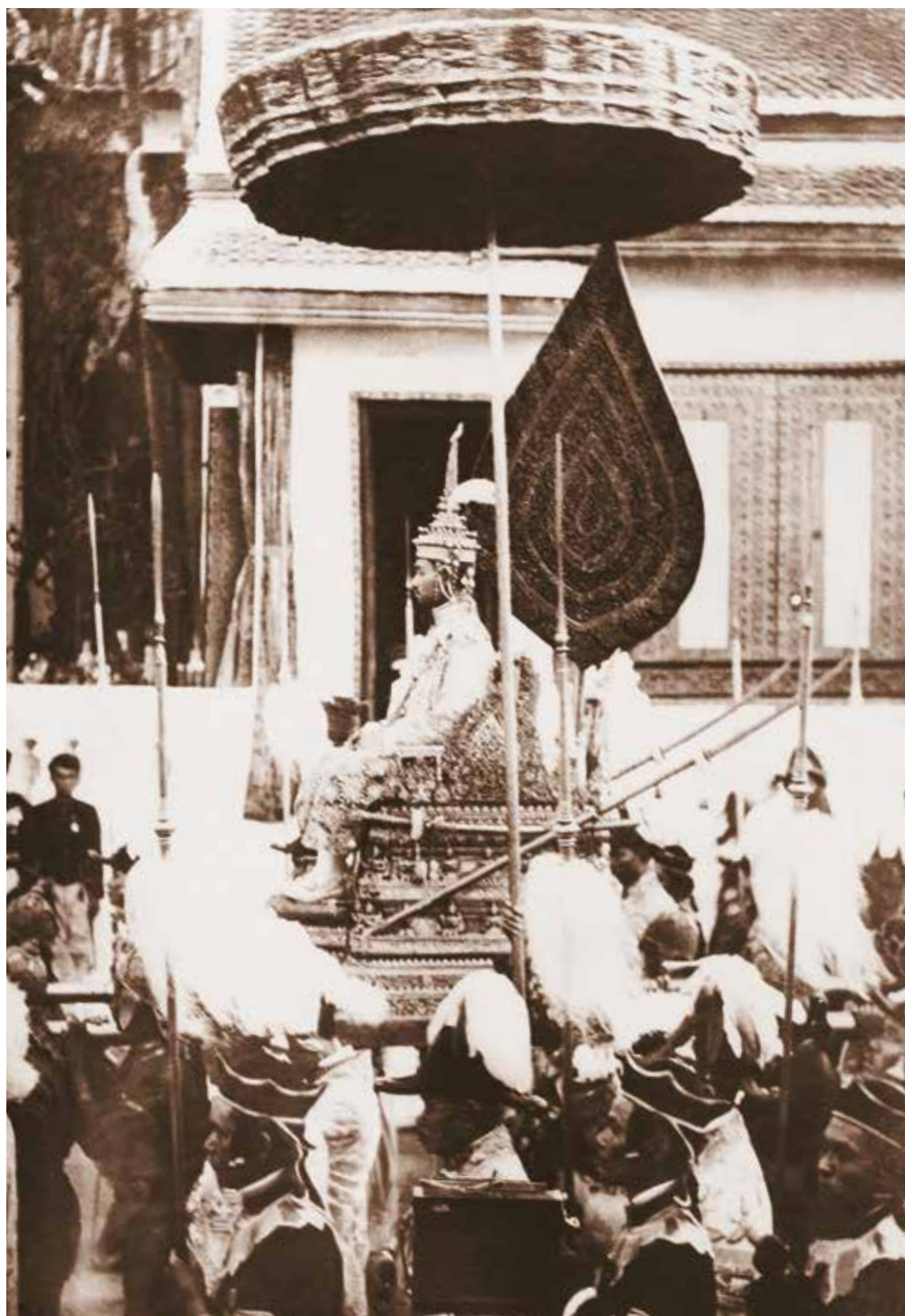

พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช บรมนาถบพิตร
ประทับพระที่นั่งราชยานพุดตานทอง เสด็จพระราชดำเนินโดยขบวนราบบใหญ่
ผ่านประตูสนามราชกิจ ไปยังวัดพระศรีรัตนศาสดาราม

พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ประทับพระที่นั่งราชยานพุดตานทอง เสด็จพระราชดำเนินโดยขบวนพยุหยาตราทางสถลมารค
เลียบพระนคร มาทางถนนพระสุเมรุ วันที่ ๑ มีนาคม พุทธศักราช ๒๔๖๘

พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ประทับพระที่นั่งราชยานพุดตานทอง
เสด็จพระราชดำเนินถึงเกยพลับพลาเปลื้องเครื่อง หน้าวัดบวรนิเวศวิหาร

พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ประทับพระที่นั่งราชยานมตะทอง
เสด็จพระราชดำเนินจากท่าเทียบเรือหน้าวัดอรุณราชวรารามไปยังพระอุโบสถ
วันที่ ๓ มีนาคม พุทธศักราช ๒๔๖๘

พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว
เสด็จออกจากพระอุโบสถวัดอรุณราชวราราม
วันที่ ๓ มีนาคม พุทธศักราช ๒๔๖๘

พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว เสด็จพระราชดำเนินประทับพระที่นั่งบุษบก
ในเรือพระที่นั่งอนันตนาคราช ณ ท่าวัดอรุณราชวราราม
วันที่ ๓ มีนาคม พุทธศักราช ๒๔๖๘

พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว เสด็จขึ้นจากเรือพลับพลาที่ท่าราชวรดิฐ ภายหลังเสด็จพระราชดำเนินกลับจาก
วัดอรุณราชวราราม ในการเสด็จโดยขบวนพยุหยาตราทางชลมารคเลียบพระนคร
วันที่ ๓ มีนาคม พุทธศักราช ๒๔๖๘

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เสด็จพระราชดำเนินจากพลับพลาเปลื้องเครื่อง
ประทับพระที่นั่งราชยานพุดตานทอง หน้าวัดบวรนิเวศวิหาร ในขบวนเสด็จพยุหยาตราทางสถลมารคเลียบพระนคร
ในพระราชพิธีบรมราชาภิเษกสมโภช วันที่ ๓ ธันวาคม พุทธศักราช ๒๔๕๔

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว
เสด็จพระราชดำเนินโดยขบวนพยุหยาตราทางสถลมารคเลียบพระนคร

เรือพระที่นั่งศรีสุพรรณหงส์ เรือพระที่นั่งลำทรง โดยขบวนพยุหยาตราทางชลมารคเลียบพระนคร
ในพระราชพิธีบรมราชาภิเษกสมโภช วันที่ ๔ ธันวาคม พุทธศักราช ๒๔๕๔

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เสด็จพระราชดำเนินโดยขบวนพยุหยาตรา
ทางชลมารคเลียบพระนคร เสด็จขึ้นท่าฉนวน วัดอรุณราชวราราม

ກາດຜາວກ

พระปฐมบรมราชโองการ

หลังจากพิธีถวายสิริราชสมบัติและเครื่องราชกกุธภัณฑ์ที่พระที่นั่งภัทรบิฐแล้ว พระครูพราหมณ์ฝ่ายต่าง ๆ ถวายพระพรชัยมงคล จากนั้นพระมหากษัตริย์ในพระบรมราชจักรีวงศ์ จะมีพระปฐมบรมราชโองการ ในสมัยรัชกาลที่ ๕ เพิ่มภาษามคธ อีกภาษาหนึ่งด้วย

พระปฐมบรมราชโองการ ปรากฏความอยู่ในเอกสารหลายฉบับ มีความแตกต่างกันบ้าง เล็กน้อย ในหนังสือเล่มนี้ยึดตามหนังสือ ประมวลภาพประวัติศาสตร์ไทย พระราชพิธีบรมราชาภิเษก สมัยรัตนโกสินทร์ ของคณะอนุกรรมการพิจารณาจัดทำหนังสือประมวลภาพประวัติศาสตร์ไทย ใน คณะกรรมการชำระประวัติศาสตร์ไทย ซึ่งปรากฏความดังนี้

พระปฐมบรมราชโองการ
พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช

พุทธศักราช ๒๓๒๘

“พรรณพฤษ ขลฮี แลสิ่งของในแผ่นดิน ทัวเขตพระนคร ซึ่งหาผู้ทวงแทนมิได้นั้น
ตามแต่สมณชีพราหมณาจารย์ราษฎรปรารภนาเกิด...”

พระปฐมบรมราชโองการ
พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย
วันที่ ๑๗ กันยายน พุทธศักราช ๒๓๕๒

“แต่บรรดาพสกนิกรและแม่น้ำใหญ่ น้อย และสิ่งของทั้งปวง ซึ่งมีในแผ่นดิน
ทั่วขอบเขตแดนพระนคร ซึ่งหาเจ้าของทวงแทนมิได้
ให้พระราชทานแก่ สมณะ พราหมณ์ อนุาประชาราษฎร์ทั้งปวง ตามแต่ปรารถนาเถิด”

พระราชโองการปฏิสังขาร*
พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว

วันที่ ๑ สิงหาคม พุทธศักราช ๒๓๖๗

“เจ้าพระยา และพระยา ของซึ่งถวายทั้งนี้
จงจัดแจงบำรุงไว้ให้ดี จะได้รักษาแผ่นดิน”

* ในการพระราชพิธีบรมราชาภิเษกพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ไม่พบหลักฐานพระปฐมบรมราชโองการหลังจากพิธีถวายสิริราชสมบัติและเครื่องสิริราชกกุธภัณฑ์ที่พระที่นั่งภัทรบิฐ พบแต่ “พระราชโองการปฏิสังขาร” ในการเสด็จออกมหาสมาคม ซึ่งโปรดให้พระบรมวงศานุวงศ์ และขุนนางทั้งฝ่ายทหารและพลเรือนเข้าเฝ้าเพื่อรับการถวายราชสมบัติ จากนั้นจึงมีพระราชโองการตรัสปฏิสังขารกับเจ้าพระยาและพระยาทั้งปวง ซึ่งมีเนื้อความเดียวกันทุกรัชกาล ต่อมาภายหลังพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดให้ยกเลิกพิธีส่วนนี้ มีแต่เพียงการถวายพระพรชัยมงคลจากขุนนางฝ่ายหน้าและข้าทูลละอองธุลีพระบาทฝ่ายในเท่านั้น

พระปฐมบรมราชโองการ
พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
วันที่ ๑๕ พฤษภาคม พุทธศักราช ๒๓๙๔

“พรรณพฤษ ขลสีแลสิ่งของในแผ่นดินทั่วเขตพระนคร
ซึ่งหาผู้ทวงแทนมิได้นั้น ตามแต่สมณชีพราหมณาจารย์ราษฎรจะปรารธนาเกิด”

พระปฐมบรมราชโองการ (ครั้งแรก)

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

วันที่ ๑๒ พฤศจิกายน พุทธศักราช ๒๔๑๑

“แต่บรรดาที่ไม่มีเจ้าของผลไม้ทั้งน้ำในห้วยละหารตรท่าก็ดี

ตามแต่สมณพราหมณาจารย์อาณาประชาราษฎร จะมาแต่จตุระทิศต่างๆ ตามแต่จะปรารภนา”

พระปฐมบรมราชโองการ (ครั้งหลัง)

วันที่ ๑๖ พฤศจิกายน พุทธศักราช ๒๔๑๖

คำภาษามคร

“อิทานาหิ สพุเพสํ อนุมตฺติยา ราชา มุทุธาวสิตโต สยามเมสุ อิสฺสราธิปจํ
รชฺชํ กาเรมิธ ธมฺมิกราชปเวณิยา อนุชานามิ ยนฺติ สยามวิชิเต อปรปริคฺคหิตํ
ติณฺณกฺโขทกํ สมณพราหมณาทโย สพุเพสฺยามรณฺฐิกา ยถาสุขํ ปริภุณฺชนตุฯ”

คำแปล

“ครั้งนี้ท่านทั้งปวงพร้อมใจกัน ยอมให้เราเป็นเจ้าครองราชสมบัติได้รับมูรธาภิเษก
เป็นใหญ่ในสยามราชภวร์วราณาจักรนี้แล้ว เราอนุญาตยอมให้ โดยธรรมิกราชประเพณี
พรรณพฤกษชลธิในสยามราชภวร์วราณาจักรนี้ ซึ่งไม่มีเจ้าของทวงแทนนั้น ตามแต่สมณ
พราหมณาจารย์ ประชาษฎรทั้งปวงจะปรารภนาใช้สอยเทอดู ฯ”

พระปฐมบรมราชโองการ
พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว
วันที่ ๑๑ พฤศจิกายน พุทธศักราช ๒๔๕๓

คำภาษามคอ

“อิทานาห์ พุราหฺมณา ราชการํ วหนฺโต พหฺโน ชนสฺส อตฺถาย หิตาย สุขาย
สมฺเมน สเมน รชฺชํ กาเรมิ ตุมหากํ สปริคฺคหิตานํ อูปริ ราชกํ อาณํ ปสาเรตฺวา
นาโถ หุตฺวา สมฺมิกํ รกฺขาวรณคฺคฺติ สํวิทหามิ วิสสฺสฺสา หุตฺวา ยถาสุขํ วิหเรถ ฯ”

คำแปล

“ดูกรพราหมณ์ บัดนี้เราทรงราชภาระครองแผ่นดินโดยธรรมมาเสมอ เพื่อประโยชน์
เกื้อกูลและสุขแห่งมหาชน เราแผ่ราชอาณาจักรเหนือท่านทั้งหลายกับโรคสมบัติ เป็นที่พึง
จัดการปกครองรักษาป้องกัน อันเป็นธรรมสืบไป ท่านทั้งหลายจงวางใจอยู่ตามสบาย เทอญ ฯ”

พระปฐมบรมราชโองการ
พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว
วันที่ ๒๕ กุมภาพันธ์ พุทธศักราช ๒๔๖๘

คำภาษามคอ

“อิทานาห์ พุราหุมน ราชการ วทนโต พุโน ชนสสุ อตถาย ทิตาย สุชาย
ธมฺเมน สเมน รชช การมิ ตุมหากํ สปริคคหิตานํ อุปริ ราชกํ อาณํ ปสาเรตวา
นาโถ หุตวา ธมฺมิกํ รกฺขาวรณคฺคฺติ สวิทหามิ วิสสฏฺฐา หุตวา ยถาสุขํ วิทรธ ฯ

คำแปล

“ดูกรพราหมณ์ บัดนี้เราทรงราชภาระครองแผ่นดินโดยธรรมมาเสมอ เพื่อประโยชน์
เกื้อกูลและสุขแห่งมหาชน เราแผ่ราชอาณาจักรเหนือท่านทั้งหลายกับโรคสมบัติ เป็นที่พึง
จัดการปกครองรักษาป้องกัน อันเป็นธรรมสืบไป ท่านทั้งหลายจงวางใจอยู่ตามสบาย เทอญ ฯ”

พระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหาอานันทมหิดล พระอัฐมรามาธิบดินทร
เสด็จสวรรคตก่อนทรงรับพระราชพิธีบรมราชาภิเษก

พระปฐมบรมราชโองการ

พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช บรมนาถบพิตร

วันที่ ๕ พฤษภาคม พุทธศักราช ๒๕๕๓

“เราจะครองแผ่นดินโดยธรรม เพื่อประโยชน์สุขแห่งมหาชนชาวสยาม”

กำหนดการ
พระราชพิธีบรมราชาภิเษก
พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช สยามินทราธิราช
และพระราชพิธีเฉลิมพระราชมณเฑียร พ.ศ. ๒๕๔๓*

วัน	เวลา	รายการ	ที่	แต่งกาย
มีน. ๒๔๙๓		๑. พิธีทำน้ำอภิเษก		
๑๘	๑๖.๐๐ น.	ประธานสงฆ์ ประกาศเทวดาในการพิธีทำน้ำอภิเษก	พุทธเจดีย์ สถานสำคัญตามภูมิภาค ๑๘ แห่งในราชอาณาจักรไทย	เต็มยศ
	๑๕.๐๖ - ๑๗.๑๔ น.	จุดเทียนชัย		
๑๙	๑๐.๐๐ น. - ๑๒.๐๐ น.	ดับเทียนชัย เลี้ยงพระ เวียนเทียนสมโภชน้ำอภิเษก		
เมษ. ๒๔๙๓		๒. การจารึกพระสุพรรณบัฏ ดวงพระบรมราชสมภพ และพระราชลัญจกร		
๒๐	๑๖.๓๐ น.	พระสงฆ์ ๑๐ รูปเจริญพระพุทธมนต์	วัดพระศรีรัตน	ปกติ
๒๑	๙.๒๖ - ๑๐.๓๘ น.	จารึกพระสุพรรณบัฏ ดวงพระบรมราชสมภพ และพระราชลัญจกร เลี้ยงพระ เวียนเทียน		
พฤษภ. ๒๔๙๓		๓. การทรงถวายราชสักการะ สมเด็จพระบรมราชบุพการี		
๓	๑๙.๐๐ น.	ถวายบังคมพระบรมอัฐิ และพระอัฐิ	หอพระธาตุมณเฑียร	ปกติ

* ตอนที่ ๒๗ เล่ม ๖๗ ราชกิจจานุเบกษา ๙ พฤษภาคม ๒๕๔๓ หน้า ๑๙๓๗ - ๑๙๔๑ (อักษรวิธีตรงตามต้นฉบับ)

วัน	เวลา	รายการ	ที่	แต่งกาย
๔	๑๐.๐๐ น.	เชิญพระสุพรรณบัฏ ดวงพระบรมราชสมภพ พระราชลัญจกร	จากวัดพระศรีรัตน มาয়งพระราชมนเทียร	เต็มยศจุลจอมเกล้า
๑๘.๐๐ น.	๑๘.๕๐ - ๑๙.๔๐ น.	เริ่มการพระราชพิธี จุดเทียนชัย	พระที่นั่งไพศาล พระที่นั่งอมรินทร	
		พระภิกษุทรงสมณศักดิ์ประกาศการ พระราชพิธีบรมราชาภิเษก เจริญพระพุทธมนต์ พระ ๕ รูป	พระที่นั่งไพศาล ในพระที่ ๓ พระที่นั่ง จักรพรรดิ	
		เจริญพระพุทธมนต์ พระ ๓๐ รูป เจริญพระพุทธมนต์ พระ ๔๕ รูป	พระที่นั่งไพศาล พระที่นั่งอมรินทร	
๕	๑๐.๐๐ - ๑๑.๔๖ น.	สร่งพระมรุธาภิเษก รับน้ำอภิเษก ราชกุธภัณฑ์ ขัตติยราชวราภรณ์ และพระแสง เลี่ยมพระ พระสงฆ์ดับเทียนชัย	ชालาพระที่นั่งจักรพรรดิ พระที่นั่งไพศาล พระที่นั่งอมรินทร	เต็มยศ นพรัตน์ สายสร้อย จุลจอมเกล้า
	๑๔.๐๐ น.	เสด็จออกมหาสมาคม รับคำถวายพระพรชัยมงคล เสด็จประทับพระที่นั่งภัทรบิฐ สถาปนาสมเด็จพระบรมราชาธิ ฝ่ายในถวายพระพร	พระที่นั่งอมรินทร พระที่นั่งไพศาล	เต็มยศจักรี สายสร้อย จุลจอมเกล้า

วัน	เวลา	รายการ	ที่	แต่งกาย
	๑๖.๐๐ น.	เสด็จฯ กระบวนราบใหญ่ไปทรงมนัสการ พระศรีรัตนตรัย ประกาศ พระองค์เป็นอัครศาสนูปถัมภก พระสงฆ์ ๘๐ รูป ถวายพระพร ถวายบังคมพระบรมอัฐิ และพระอัฐิ สดับปกรณ์	พระอุโบสถ วัดพระศรีรัตน พระที่นั่งดุสิต	เต็มยศจักรี สายสร้อย จุลจอมเกล้า
	๑๘.๐๐ น.	เจ้าพนักงานเวียนเทียนสมโภชพระราชมณเฑียร	พระราชมณเฑียร	ปกติ
๖	๑๙.๕๔ - ๒๒.๐๒ น.	๖. เถลิงพระราชมณเฑียร เถลิงพระแท่นพระบรรทม	พระที่นั่งจักรพรรดิ	ปกติ
๗	๑๑.๐๐ น.	คณะทูตเฝ้าฯ ถวายพระพรชัยมงคล	พระที่นั่งจักรี	เต็มยศ จักรี
	๑๖.๓๐ น.	ประชาชนเฝ้า ฯ ถวายพระพรชัยมงคล	หน้าพระที่นั่งสุทไธสวรรย์	สุภาพ ตามธรรมเนียม
	๑๗.๐๐ น.	ฝ่ายในถวายดอกไม้ธูปเทียน เฉลิมพระนามสมเด็จพระสังฆราช และตั้ง สมณศักดิ์ ฝ่ายหน้าถวายดอกไม้ธูปเทียน เทศน์ มงคลสูตร รัตนสูตร เมตตสูตร รวม ๑ กัณฑ์	พระที่นั่งไพศาล พระที่นั่งอมรินทร	เต็มยศช้างเผือก
๘	๑๖.๓๐ น.	ฝ่ายในถวายดอกไม้ธูปเทียน สถาปนาพระฐานันดรศักดิ์ พระบรมราชวงศ์ ฝ่ายหน้าถวายดอกไม้ธูปเทียน เทศน์ ทศพิธราชธรรม จักรวรรดิวัตร เทวตาทิสนกถา รวม ๑ กัณฑ์	พระที่นั่งไพศาล พระที่นั่งอมรินทร	เต็มยศ นพรัตน์

เครื่องราชกกุธภัณฑ์

การถวายเครื่องราชกกุธภัณฑ์ในพระราชพิธีบรมราชาภิเษก เป็นประเพณีสืบเนื่องมาจากลัทธิพราหมณ์ซึ่งมีพระมหाराชครูพราหมณ์ เป็นผู้กล่าวคำถวายเครื่องราชกกุธภัณฑ์ ถือเป็นสิ่งสำคัญยิ่งเพราะเป็นเครื่องหมายแห่งความเป็นพระราชาธิบดี จึงต้องนำขึ้นทูลเกล้าฯ ถวายในพระราชพิธีบรมราชาภิเษก

ตำราปัญญาราชาภิเษก กล่าวถึงเครื่องสำหรับราชาภิเษกของสมเด็จพระมหากษัตริย์ประกอบด้วย พระมหามงกุฎ พระภูษาผ้ารัตกัมพล พระขรรค์ พระเศวตฉัตร และเกือกทอง ซึ่งมีความหมายคือ พระมหามงกุฎ หมายถึง ยอดวิมานของพระอินทร์ เครื่องประดับผ้ารัตกัมพล หมายถึง เขาคันธมาถน์อันประดับเขาพระสุเมรุราช พระขรรค์ หมายถึง พระปัญญาอันจะตัดมลทินถ้อยความไพโรฟ้าข้ามแผ่นดิน เศวตฉัตร ๖ ชั้น หมายถึง สวรรค์ ๖ ชั้น และเกือกทอง หมายถึง แผ่นดินอันเป็นที่รองรับเขาพระสุเมรุราช และเป็นที่อาศัยแก่อาณาประชาราษฎร์ทั้งหลายทั่วแว่นแคว้นขอบขัณฑสีมา

เดิมเจ้าพนักงานที่รักษาเครื่องราชูปโภคได้จัดพิธีสมโภชเครื่องราชูปโภคและเครื่องราชกกุธภัณฑ์เป็นประจำทุกปี โดยเลือกทำในเดือน ๖ เพราะมีพระราชพิธีน้อย จนถึงรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว มีพระราชดำริว่า วันพระบรมราชาภิเษกเป็นวันมงคล ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้บำเพ็ญพระราชกุศลสมโภชพระมหาเศวตฉัตรและเครื่องราชกกุธภัณฑ์ขึ้นเป็นครั้งแรกใน พ.ศ. ๒๓๙๔ พระราชทานชื่อว่า พระราชพิธีฉัตรมงคล ต่อมาพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เพิ่มการบำเพ็ญพระราชกุศลถวายสมเด็จพระบูรพมหากษัตริยาธิราชเจ้าแห่งกรุงรัตนโกสินทร์ เปลี่ยนเรียกชื่อพระราชพิธีว่า พระราชกุศลทักษิณานุปทาน และพระราชพิธีฉัตรมงคล สืบมาจนปัจจุบัน

เครื่องราชกกุธภัณฑ์ที่พระมหाराชครูถวายในพระราชพิธีบรมราชาภิเษกในสมัยรัตนโกสินทร์ ประกอบด้วยพระมหาเศวตฉัตร พระมหาพิชัยมงกุฎ พระแสงขรรค์ชัยศรี ธารพระกร วาลวิชนี และฉลองพระบาทเชิงงอน

พระมหาเศวตฉัตรหรือฉัตรพญาลมมหาเศวตฉัตร

เป็นฉัตร ๙ ชั้น หุ้มผ้าขาวมีระบาย ๓ ชั้น ขลิบทองแผ่ลวด มียอด พระมหาเศวตฉัตรนี้ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวรับสั่งให้หุ้มด้วยผ้าขาวแทนผ้าดาด ถือเป็นเครื่องราชกกุธภัณฑ์ที่สำคัญยิ่งกว่าราชกกุธภัณฑ์อื่นๆ และในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช บรมนาถบพิตร ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้นำขึ้นถวาย ณ พระที่นั่งอัฐทิศอุทุมพรราชอาสน์หลังจากทรงรับน้ำอภิเษกแล้ว

พระมหาพิชัยมงกุฎ

พระมหาพิชัยมงกุฎ รวมพระจอมสูง ๖๖ เซนติเมตรหนัก ๗.๓ กิโลกรัม พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชโปรดให้สร้างขึ้น ทำด้วยทองคำประดับเพชร ครั้นถึงรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดเกล้าฯ ให้ซื้อเพชรเม็ดใหญ่จากเมืองกัลกัตตา ประเทศอินเดีย พระราชทานนามว่า “พระมหาวิเชียรมณี” แล้วทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ประดับไว้บนยอดพระมหาพิชัยมงกุฎแทนยอดพุ่มข้าวบิณฑ์

ในสมัยโบราณถือว่า มงกุฎมีค่าสำคัญเท่ากับราชกกุธภัณฑ์อื่น ๆ และพระมหาเศวตฉัตรเป็นสิ่งที่สำคัญสูงสุด เมื่อพระมหากษัตริย์ทรงรับมงกุฎมาแล้วก็เพียงทรงวางไว้ข้างพระองค์ แต่ต่อมาเมื่อประเทศไทยติดต่อกับประเทศในทวีปยุโรปมากขึ้น จึงนิยมตามราชสำนักยุโรปที่ถือว่า ภาวะแห่งความเป็นพระมหากษัตริย์อยู่ที่เวลาได้สวมมงกุฎ ในพระราชพิธีบรมราชาภิเษกพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงเชิญทูตานุทูตในประเทศไทยร่วมในพระราชพิธีและทรงรับพระมหาพิชัยมงกุฎมาสวม แต่นั้นมาก็ถือว่าพระมหาพิชัยมงกุฎเป็นสิ่งสำคัญในบรรดาเครื่องราชกกุธภัณฑ์ และพระมหากษัตริย์จะทรงสวมพระมหาพิชัยมงกุฎในพระราชพิธีบรมราชาภิเษก

พระแสงขรรค์ชัยศรี

เป็นพระแสงที่เจ้าพระยาอภัยภูเบศร์ (แบน) ให้ข้าราชการจากเมืองพระตะบอง นำมาทูลเกล้าฯ ถวายพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช เมื่อ พ.ศ. ๒๓๒๗ และทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ทำด้ามและฝักขึ้นด้วยทองลงยาประดับมณีใช้เป็นเครื่องราชกกุธภัณฑ์ในการพระราชพิธีบรมราชาภิเษก เมื่อ พ.ศ. ๒๓๒๘

พระแสงขรรค์ชัยศรีนี้ เฉพาะส่วนที่เป็นองค์พระขรรค์ยาว ๖๔.๕ เซนติเมตร ประกอบด้ามแล้วยาว ๘๙.๘ เซนติเมตร หนัก ๑.๓ กิโลกรัม สวมฝักแล้วยาว ๑๐๑ เซนติเมตร หนัก ๑.๙ กิโลกรัม

ธารพระกร

ของเดิมสร้างขึ้นมาแต่ครั้งรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช ทำด้วยไม้ชัยพฤกษ์ปิดทอง หัวและสันเป็นเหล็ก คร่ำลายทอง ที่สุดสันเป็นช่อมสามง่าม เรียกธารพระกร ของเดิมนั้นว่า ธารพระกรชัยพฤกษ์ ครั้นถึงรัชกาลที่ ๔ ทรงสร้างธารพระกรขึ้นใหม่องค์หนึ่งด้วยทองคำ ภายในมีพระแสงเสนา ยอดมีรูปเทวดา จึงเรียกว่า ธารพระกรเทวรูป มีลักษณะเป็นพระแสงดาบมากกว่าเป็นธารพระกรจึงทรงใช้แทนธารพระกรชัยพฤกษ์ ครั้นถึงรัชกาลที่ ๖ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯให้นำธารพระกรชัยพฤกษ์ออกใช้อีก ยกเลิกธารพระกรเทวรูป เพราะทรงพอพระราชหฤทัยในของเก่า ๆ จึงคงใช้ธารพระกรชัยพฤกษ์ในพระราชพิธีบรมราชาภิเษกในรัชกาลต่อมา

วาลวิชนี (พัดและแส้)

สร้างขึ้นในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช ลักษณะเป็น พัดใบตาล ที่ใบตาลปิดทองทั้ง ๒ ด้าน ขอบขลิบทองคำ ด้ามทำด้วยทองลงยา เรียกว่า พชนีฝักมะขาม ต่อมาพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระราชดำริว่า ตามพระบาลีที่เรียกว่า “วาลวิชนี” ไม่ควรจะเป็นพัดใบตาล ควรจะเป็นเครื่องโบกพัดที่ทำด้วยขนจามรี เพราะวาลแปลว่า ขนโคชนิดหนึ่ง ตรงกับที่ไทยเรียกจามรี จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สร้างแส้ขนจามรีขึ้นเป็นเครื่องราชกกุธภัณฑ์ ภายหลังใช้ขนหางช้างเผือก เรียกว่า พระแส้หางช้างเผือก แต่ก็ไม่อาจที่จะเลิกใช้พัดใบตาลของเดิมได้ จึงโปรดให้ใช้พัดตาลและพระแส้จามรีควบคู่กัน โดยเรียกว่า “วาลวิชนี”

ฉลองพระบาทเชิงงอน

พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สร้างขึ้นเป็นเครื่องราชกกุธภัณฑ์ตามแบบอินเดียโบราณ ทำด้วยทองคำลงยาราชาวดีฝังเพชร ในการพระราชพิธีบรมราชาภิเษก ประธานพระครูพราหมณ์เป็นผู้สวมถวาย

พระราชลัญจกรประจำแผ่นดิน

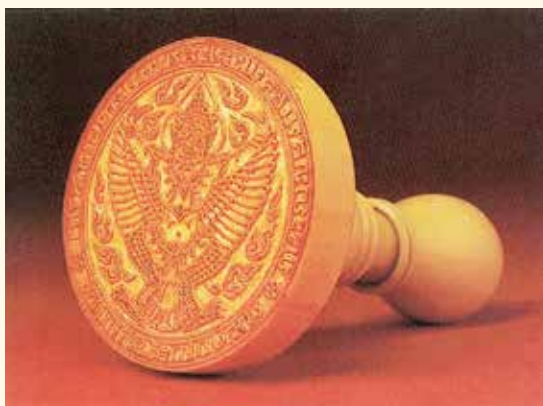
พระราชลัญจกรประจำแผ่นดิน หรือ พระราชลัญจกรประจำรัชกาล เป็นเครื่องหมายที่แสดงถึงพระราชอิสริยยศ และพระบรมเดชานุภาพของพระมหากษัตริย์ ใช้เป็นดวงตราประทับกำกับพระปรมาภิไธย และเอกสารราชการแผ่นดิน ได้แก่ รัฐธรรมนูญ พระราชบัญญัติ พระราชกำหนด พระราชกฤษฎีกา และเอกสารสำคัญส่วนพระองค์ที่เกี่ยวข้องกับราชการแผ่นดิน ที่ออกในพระปรมาภิไธย เป็นต้น พระราชลัญจกรประจำแผ่นดินจะเชิญขึ้นทูลเกล้าฯ ถวายในพระราชพิธีบรมราชาภิเษก พร้อมกับเครื่องหมายอื่น ๆ (พระสุพรรณบัฏ เครื่องราชกกุธภัณฑ์)

พระราชลัญจกรประจำแผ่นดิน เริ่มสร้างขึ้นในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อมีการผลัดเปลี่ยนแผ่นดิน

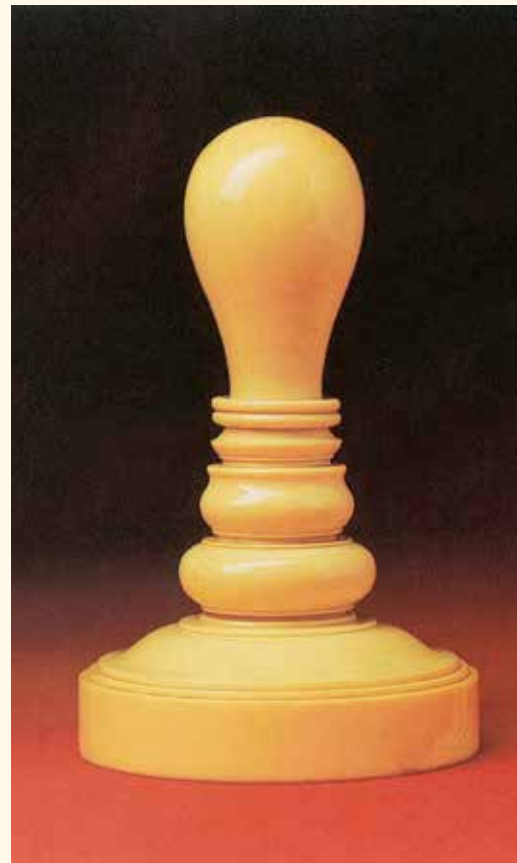
ต่อมา พุทธศักราช ๒๕๓๘ พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช บรมนาถบพิตร พระราชทานพระบรมราชานุญาตให้สำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรีสร้างพระราชลัญจกรพระครุฑพ่าห์ด้วยทองคำขึ้นอีกองค์หนึ่ง เพิ่มจากองค์เดิมซึ่งสร้างด้วยงาตั้งแต่พุทธศักราช ๒๔๙๓ ซึ่งมีสภาพชำรุดเนื่องจากใช้มานานกว่า ๔๕ ปี

ด้านหน้า

ด้านข้าง

องค์พระราชลัญจกร

พระราชลัญจกรพระครุฑพ่าห์ประจำแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว
ที่ขอรอบพระราชลัญจกรจารึกพระปรมาภิไธย “พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาประชาธิปก พระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว”
เป็นตรางา มีลักษณะกลม ขนาดเส้นผ่าศูนย์กลาง ๘.๑ เซนติเมตร สูง ๑๒.๗ เซนติเมตร

ด้านหน้า

ด้านข้าง

องค์พระราชลัญจกร

พระราชลัญจกรพระครุฑพ่าห์ประจำแผ่นดินรัชกาลที่ ๙ ที่ขอครอบพระราชลัญจกรจารึกพระปรมาภิไธย
 “พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช สยามินทร์ราช”
 เป็นตรา มีลักษณะกลม ขนาดเส้นผ่าศูนย์กลาง ๔.๔ เซนติเมตร สูง ๑๓.๔ เซนติเมตร

ด้านหน้า

ด้านข้าง

องค์พระราชลัญจกร

พระราชลัญจกรพระครุฑพ่าห์ทองคำประจำรัชกาล
 ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สร้างด้วยทองคำทั้งองค์
 มีรูปลักษณะเช่นเดียวกันกับพระราชลัญจกรพระครุฑพ่าห์ประจำรัชกาลตรงา
 ด้านบนองค์พระราชพระราชลัญจกรติดตราสัญลักษณ์พระราชพิธีกาญจนาภิเษก

พระสุพรรณบัฏ

หมายถึง แผ่นทองคำจารึกพระปรมาภิไธย ลักษณะสี่เหลี่ยมผืนผ้า หน้า ๐.๑ เซนติเมตร
ขนาดความกว้างและความยาวขึ้นอยู่กับอักษรหรือข้อความที่จะจารึก

พระที่นั่งพุดตานกาญจนสิงหาสน์

เป็นพระราชบัลลังก์ทองขนาดย่อม ทำด้วยไม้แกะสลักปิดทอง มีรูปครุฑและเทพนม แกะสลักประดับเรียงราย โดยรอบฐานทั้ง ๒ ชั้น เมื่อมีพระราชพิธีจะเชิญมาทอดบนพระราชบัลลังก์ภายใต้ฉัตรพญาลมहाเศวตฉัตรอีกชั้นหนึ่ง เรียกว่า “พระที่นั่งพุดตานกาญจนสิงหาสน์” พระมหากษัตริย์จะเสด็จขึ้นประทับบนพระราชบัลลังก์นี้ในพระราชพิธีสำคัญ เช่น พระราชพิธีบรมราชาภิเษก พระราชพิธีเฉลิมพระชนมพรรษาเพื่อรับการถวายพระพรชัยมงคล เมื่อใช้เป็นพระราชมณเฑียร เรียกว่า “พระราชมณเฑียรพุดตานทอง” ใช้ในการเสด็จพระราชดำเนินโดยขบวนพยุหยาตราทางสถลมารค

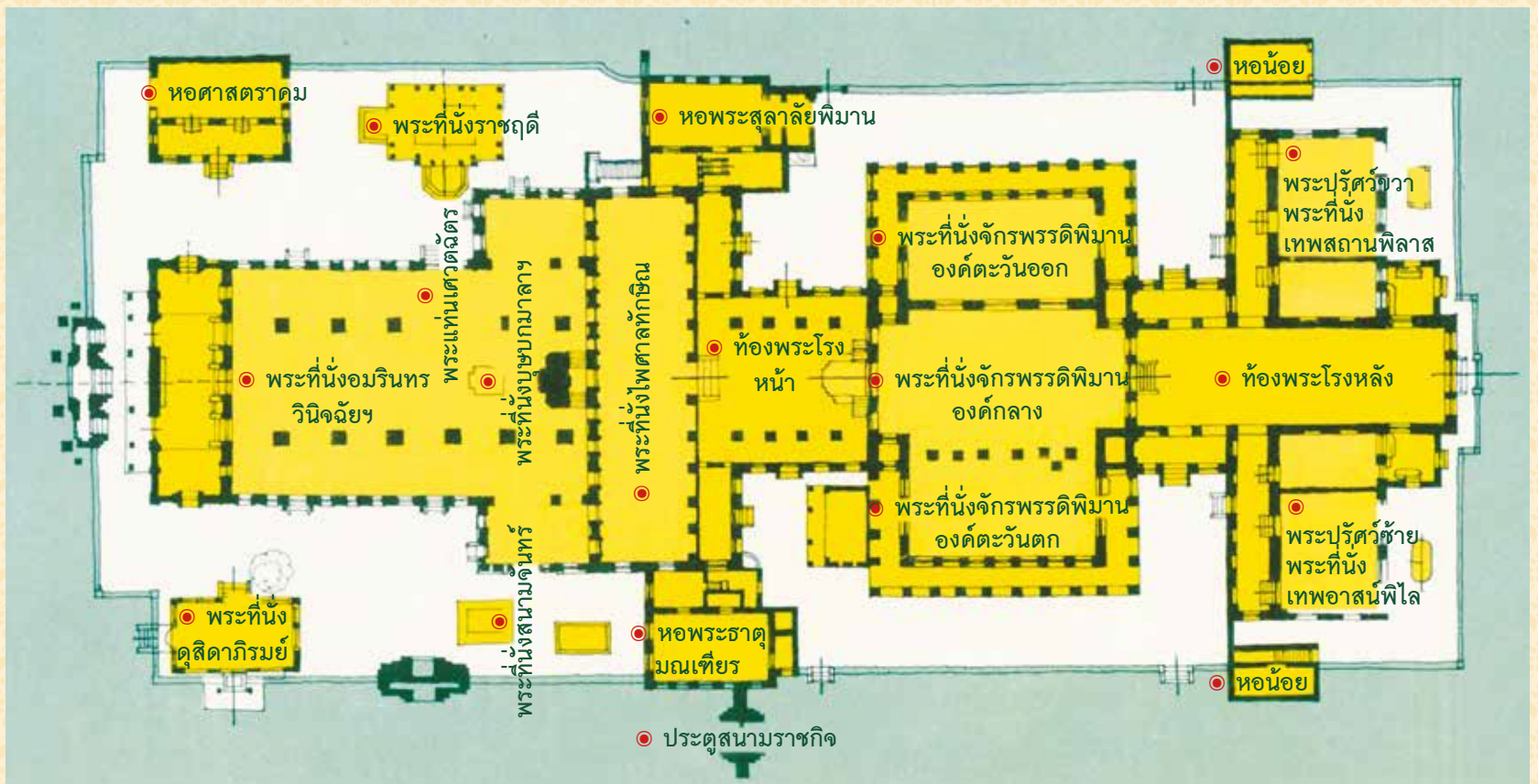
พระที่นั่งภัทรบิฐ

ลักษณะคล้ายเก้าอี้ มีกงทำวแกนด้านหลังหนักพิง แต่เดิมรัชกาลที่ ๑ – รัชกาลที่ ๗ ปักสัปตปฎลเศวตฉัตรทรงกัน ครั้นในการพระราชพิธีบรมราชาภิเษก พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช บรมนาถบพิตร ได้แก้ไขเปลี่ยนเป็น กงกันนพปฎลมหาเศวตฉัตร ฉัตร ๙ ชั้น ที่พื้นพระที่นั่งภัทรบิฐบุแผ่นทองแดงกาไหล่ทอง ลายกระหนกกลางเป็นรูปราชสีห์ที่ขอบและส่วนที่เป็นขาเป็นลายถมทอง มีฐานเชิงไม้สลักปิดทอง ประดับกระจกรองรับ พร้อมกับตั้งโต๊ะเคียงสลักปิดทองประดับกระจก ขาเป็นรูปพญานาคราช ๒ ข้าง สำหรับทอดเครื่องราชกกุธภัณฑ์และเครื่องราชูปโภค ประดิษฐาน ณ พระที่นั่งไพศาลทักษิณ ด้านมุขตะวันตก ในพระบรมมหาราชวัง เป็นพระที่นั่งสำหรับพระมหากษัตริย์เสด็จขึ้นประทับเพื่อทรงรับเครื่องราชกกุธภัณฑ์ เครื่องขัตติยราชวราภรณ์และเครื่องราชูปโภคในพระราชพิธีบรมราชาภิเษก

พระที่นั่งอัฐทิศอุทุมพรราชอาสน์

เป็นพระแท่น หรือพระที่นั่ง หรือพระราชอาสน์ทำจากไม้อุทุมพร หรือ “มะเดื่อ” ทรงแปดเหลี่ยมจึงเรียกว่า “พระที่นั่งอัฐทิศอุทุมพรราชอาสน์” สลักปิดทองประดับกระจก กางกั้นด้วยพระบวรเศวตฉัตร หรือสัปตปฎลเศวตฉัตร หรือฉัตรขาว ๗ ชั้น ประดิษฐาน ณ พระที่นั่งไพศาลทักษิณ ด้านมุขตะวันออก ในพระบรมมหาราชวัง สำหรับพระมหากษัตริย์ เสด็จขึ้นประทับรับน้ำสรงพระมุรธาภิเษกในพระราชพิธีบรมราชาภิเษก

หมู่พระมหามณเฑียร

หมายถึงกลุ่มเรือนหลวง หลังคาทรงจั่ว มีช่อฟ้า หน้าบัน ปลูกเชื่อมต่อกัน ในสมัยต่อมารูปแบบหลังคาของพระมหามณเฑียรเปลี่ยนแปลงไปตามพระราชนิยม เช่น ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

หมู่พระมหามณเฑียรตั้งอยู่ทางด้านทิศตะวันออกของพระราชฐานชั้นกลาง ณ ตำแหน่งเดิมของพระราชมณเฑียรชั่วคราว ซึ่งพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชโปรดเกล้าฯ ให้สร้างขึ้นเมื่อครั้งปราบดาภิเษกเป็นปฐมกษัตริย์แห่งพระบรมราชจักรีวงศ์ เมื่อ พ.ศ. ๒๓๒๕

พระมหามณเฑียรนี้ สร้างเมื่อ พ.ศ. ๒๓๒๔ หลังจากพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชทรงประกอบพระราชพิธีปราบดาภิเษก โปรดเกล้าฯ ให้สร้างขึ้น ณ ตำแหน่งเดิมของพระราชมณเฑียรชั่วคราว ประกอบด้วยพระที่นั่ง ๓ องค์ พระปรีศวัฒนา พระปรีศวัฒนา และหอ ๒ หอ คือ หอพระเจ้า และหอพระธำมณเฑียร เดิมพระที่นั่งทั้ง ๓ องค์มีนามรวมกันว่าพระที่นั่งจักรพรรดิพิมาน ต่อมารัชกาลที่ ๓ โปรดเกล้าฯ พระราชทานนามแยกเป็นองค์ๆ ได้แก่ พระที่นั่งจักรพรรดิพิมาน พระที่นั่งไพศาลทักษิณ และพระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัยมโหฬารพิมาน และรัชกาลที่ ๖ พระราชทานนามพระปรีศวัฒนา และพระปรีศวัฒนาว่า “พระที่นั่งเทพสถานพิลาส” และ “พระที่นั่งเทพอาสน์พิไล” ส่วนหอพระเจ้า ภายหลังเปลี่ยนชื่อเป็นหอพระสุลาลัยพิมาน

ในอดีตหมู่พระมหามณเฑียรนี้ มีความสำคัญยิ่ง เพราะเป็นพระวิมานที่บรรทมของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เป็นที่เสด็จออกขุนนางเพื่อการบริหารราชการแผ่นดิน และเป็นมณฑลพิธีประกอบพระราชพิธีบรมราชาภิเษกและเฉลิมพระราชมณเฑียรตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ ๒ จนถึงรัชกาลที่ ๙

พระแท่นบรรทม

พระที่นั่งจักรพรรดิพิมาน

พระที่นั่งประธานในหมู่พระมหामณเฑียร เป็นพระวิมานที่บรรทมของพระมหากษัตริย์ และเป็นมณฑลพระราชพิธีเฉลิมพระราชมณเฑียรในพระราชพิธีบรมราชาภิเษก

พระที่นั่งจักรพรรดิพิมานมีลักษณะสี่เหลี่ยมผืนผ้า ยกพื้นสูง มีเฉลียงรอบและมีเสานางเรียง (นางจรัส) รับชายคาโดยรอบทั้ง ๔ ด้าน ปัจจุบันเป็นที่ประดิษฐานเครื่องราชกกุธภัณฑ์ และพระแสงสำคัญ

พระที่นั่งไพศาลทักษิณ ประดิษฐาน
พระสยามเทวาธิราช พร้อมเครื่องบูชาแบบจีน

พระที่นั่งไพศาลทักษิณ

ตั้งอยู่กลางระหว่างท้องพระโรงหน้าของพระที่นั่งจักรพรรดิพิมานกับพระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัย มีลักษณะเป็นพระที่นั่งโถงยาว ยกพื้นสูง ทอดยาวไปตามทิศตะวันออก – ตะวันตก

ผนังทิศตะวันออกของพระที่นั่งมีพระทวารสำหรับเสด็จพระราชดำเนินไปยังหอพระสุลาลัยพิมาน หน้าพระทวารประดิษฐานพระที่นั่งอัฐทิศอุทุมพรราชอาสน์ ภายใต้สัปตปฎลเศวตฉัตร ส่วนผนังด้านทิศตะวันตกมีพระทวารสำหรับเสด็จพระราชดำเนินไปยังหอพระธาตุมณเฑียร หน้าพระทวารประดิษฐานพระที่นั่งภัทรบิฐ ภายใต้ฉัตรพญาลมहाเศวตฉัตร

ผนังด้านทิศเหนือของพระที่นั่งเป็นผนังทึบและมีช่องพระทวาร ๑๑ บาน ส่วนกลางของผนังด้านนี้เป็นพระวิมานที่ประดิษฐานพระสยามเทวาธิราช ด้านหลังพระวิมานเป็นพระทวารเทวราชมเหศวร ซึ่งเป็นทางเสด็จพระราชดำเนินของพระมหากษัตริย์โดยเฉพาะ เมื่อเสด็จออกพระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัย ผนังด้านทิศใต้ ช่วงกลางเป็นอัมรินทร์ลดพื้นลงไปยังท้องพระโรงหน้าของพระที่นั่งจักรพรรดิพิมาน

ภายในท้องพระโรงพระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัยฯ

พระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัยมโหฬารพิมาน

ตั้งอยู่ทางด้านทิศเหนือของพระที่นั่งไพศาลทักษิณ เป็นท้องพระโรงสำคัญที่พระมหากษัตริย์แห่งพระบรมราชจักรีวงศ์ทรงใช้เป็นที่ประกอบพระราชกรณียกิจสำคัญของบ้านเมือง เช่น เสด็จออกขุนนาง ที่เสด็จออกมหาสมาคม ในพระราชพิธีบรมราชาภิเษก พระราชพิธีเฉลิมพระชนมพรรษา ตลอดจนเสด็จออกรับทูตต่างประเทศที่เข้ามาเจริญพระราชไมตรีในสมัยต้นรัตนโกสินทร์

พระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัยเป็นท้องพระโรงโถง ยกพื้นสูง มีมุขสองข้างทางทิศตะวันออกและทิศตะวันตก มีฝาโดยรอบ ที่ปลายสุดของท้องพระโรงเป็นที่ประดิษฐานพระที่นั่งบุษบกมาลามหาจักรพรรดิพิมานต่อจากอัมรินทร์พระทวารเทวราชมเหศวร ซึ่งเป็นทางเสด็จพระราชดำเนินสู่พระที่นั่งบุษบกมาลาองค์นี้โดยเฉพาะจากพระที่นั่งไพศาลทักษิณ และด้านหน้าพระที่นั่งบุษบกมาลามหาจักรพรรดิพิมานเป็นที่ประดิษฐานพระที่นั่งพุดตานกาญจกสินทรีภายใต้นพปฎลมหาเศวตฉัตร

พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท

ตั้งอยู่ในเขตพระราชฐานชั้นกลางทางฝั่งตะวันตก ในพระบรมมหาราชวัง พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชโปรดให้สร้างขึ้น เพื่อใช้เป็นที่เสด็จออกว่าราชการ ต่อมาเมื่อพระบรมวงศ์ฝ่ายในชั้นสูงสิ้นพระชนม์จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้นำพระศพมาตั้งประดิษฐานไว้บนพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาทเพื่อบำเพ็ญพระราชกุศล ครั้นเมื่อพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชเสด็จสวรรคต ได้เชิญพระบรมศพมาประดิษฐานบนพระมหาปราสาทแห่งนี้ ภายหลังจึงเป็นธรรมเนียมในการประดิษฐานพระบรมศพพระมหากษัตริย์รัชกาลต่อมา รวมทั้งพระอัครมเหสี และพระศพพระบรมวงศ์ชั้นสูงบางพระองค์ด้วย

พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาทเป็นพระที่นั่งก่ออิฐถือปูน ยกพื้นสูงรูปจัตุรมุข หลังคาทรงปราสาท มีมุขลด ๔ ชั้น ทั้ง ๔ ด้าน ยกเว้นด้านหน้ามีมุขเด็จเป็นมุขลดอีกชั้น รวมด้านหน้าเป็น ๕ ชั้น มุขเด็จด้านหน้าพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาทเป็นมุขโถง มีพระที่นั่งบุษบกมาลาตั้งอยู่กลางมุข เป็นที่สำหรับเสด็จออกมหาสมาคม หรือเสด็จออกให้ประชาชนเฝ้าทูลละอองธุลีพระบาท

มุขด้านทิศใต้ของพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท มีมุขกระสันเชื่อมต่อกับพระที่นั่งพิมานรัตยา ส่วนมุขด้านทิศตะวันออกมีทางเดินเชื่อมกับพระที่นั่งอาภรณ์พิโมกข์ปราสาท และมุขทางด้านทิศตะวันตกมีทางเดินเชื่อมกับศาลาเปลื้องเครื่อง มีอัฒจันทร์ทางขึ้นพระที่นั่งสองข้างมุขเด็จ และทางขึ้นด้านทิศตะวันออกและทิศตะวันตกด้านละ ๑ แห่ง ซึ่งสร้างเพิ่มเติมในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

วัดพระศรีรัตนศาสดาราม

ตั้งอยู่ทางด้านตะวันออกเฉียงเหนือภายในเขตพระบรมมหาราชวัง ตามแบบแผนการสร้างพระบรมมหาราชวังแต่ครั้งโบราณ มีเฉพาะเขตพุทธาวาส เป็นสถานที่ประกอบพระราชพิธีสำคัญของบ้านเมือง เป็นสถานที่ประดิษฐาน **พระพุทธรูปมหาณิรัตนปฏิมากร** หรือ **พระแก้วมรกต** เรียกโดยทั่วไปว่า **วัดพระแก้ว** สร้างขึ้นพร้อมพระบรมมหาราชวังใน พ.ศ. ๒๓๒๖ มีกำแพงแก้วล้อมรอบ ภายในพื้นที่ของพระอารามประกอบด้วย ศาสนสถาน และศาสนวัตถุสำคัญ เช่น พระอุโบสถ หอพระราชพงศานุสร หอพระราชกฤษฎีกา หอพระมนเทียรธรรม ปราสาทพระเทพบิดร พระศรีรัตนเจดีย์ เป็นต้น

พระมหาเจดีย์สถาน สถานที่ตั้งพิธีเสกทำน้ำพระพุทธมนต์ ๗ แห่ง

๑. พระพุทธบาท จังหวัดสระบุรี ตักน้ำจากแม่น้ำป่าสัก ณ ตำบลท่าราบ รวมทั้งใช้น้ำสร้อยพระพุทธบาทด้วย
๒. พระวิหารพระพุทธชินราช วัดพระศรีรัตนมหาธาตุ จังหวัดพิษณุโลก น้ำตกจากทะเลแก้ว สระแก้ว และน้ำจากสระสองห้อง
๓. วัดพระมหาธาตุ เมืองสวรรคโลก ตักน้ำจาก ตระพังทอง ตระพังเงิน ตระพังช้างเผือก ตระพังไพลสี ไชกชมพู่ น้ำบ่อแก้วน้ำบ่อทอง แขวงเมืองสวรรคโลก
๔. พระปฐมเจดีย์ จังหวัดนครปฐม ตักน้ำในแม่น้ำนครชัยศรี ตำบลบางแก้ว น้ำกลางหาวบนองค์พระปฐมเจดีย์ น้ำสระพระปฐมเจดีย์ น้ำสระน้ำจันทร์
๕. วัดพระมหาธาตุ จังหวัดนครศรีธรรมราช น้ำที่บ่อวัดหน้าพระลาน บ่อวัดเสมาไชย บ่อวัดเสมาเมือง บ่อวัดประตู่ขาว ห้วยเขามหาชัย และบ่อปากนาคราช
๖. วัดพระธาตุหริภุญไชย จังหวัดลำพูน ตักน้ำที่ บ่อทิพย์ เมืองนครลำพูน
๗. พระธาตุพนม เมืองนครพนม ในมณฑลอุดร อันเป็นมหาเจดีย์สถาน อยู่ในประเทศที่ตั้งโบราณราชธานีโคตรบูรณหลวง

พระพุทธบาท จังหวัดสระบุรี

พระวิหารพระพุทธชินราช วัดพระศรีรัตนมหาธาตุ จังหวัดพิษณุโลก

วัดพระมหาธาตุ เมืองสวรรคโลก จังหวัดสุโขทัย

พระปฐมเจดีย์ จังหวัดนครปฐม

วัดพระมหาธาตุ จังหวัดนครศรีธรรมราช

วัดพระธาตุหริภุญไชย จังหวัดลำพูน

พระธาตุพนม เมืองนครพนม

พิธีเสกน้ำ ๑๐ มณฑลในสมัยรัชกาลที่ ๗

๑. มณฑลนครสวรรค์ ทำพิธีเสกน้ำ ณ วัดพระบรมธาตุ เมืองชัยนาท
๒. มณฑลเพชรบูรณ์ ทำพิธีเสกน้ำ ณ วัดมหาธาตุ เมืองเพชรบูรณ์
๓. มณฑลนครราชสีมา ทำพิธีเสกน้ำ ณ วัดกลาง เมืองนครราชสีมา
ตักน้ำจากสระแก้ว สระขวัญธารปราสาท สระปึกธงชัย
๔. มณฑลอีสาน ทำพิธีเสกน้ำ ณ วัดสีทอง เมืองอุบลราชธานี
ตักน้ำจากท่าหอชัย น้ำกุดศรีมังคละ น้ำกุดพระฤชัย
๕. มณฑลปราจีนบุรี ทำพิธีเสกน้ำ ณ วัดโสธร เมืองฉะเชิงเทรา
ตักน้ำจากสระมหาชัย สระหินดาษ
๖. มณฑลจันทบุรี ทำพิธีเสกน้ำ ณ วัดพลับ เมืองจันทบุรี ตักน้ำจาก
สระแก้ว และธารนารายณ์
๗. มณฑลปัตตานี ทำพิธีเสกน้ำ ณ วัดตานีนรสโมสร เมืองตานี
ตักน้ำจากสระวังพลายบัว น้ำบ่อทอง น้ำบ่อไชย น้ำบ่อฤชัย น้ำสระแก้ว
๘. มณฑลภูเก็ต ทำพิธีเสกน้ำ ณ วัดพระทอง เมืองถลาง
ตักน้ำจากเขาโต๊ะแซะ และน้ำจากเขาตันไทร
๙. มณฑลชุมพร ทำพิธีเสกน้ำ ณ วัดพระมหาธาตุ เมืองไชยา
ตักน้ำจากแหล่งน้ำสำคัญที่อำเภอต่างๆ
๑๐. มณฑลราชบุรี ทำพิธีเสกน้ำ ณ วัดพระมหาธาตุ เมืองเพชรบุรี

วัดกลาง เมืองนครราชสีมา

วัดมหาธาตุ เมืองเพชรบูรณ์

วัดพระบรมธาตุ เมืองชัยนาท

วัดสีทอง เมืองอุบลราชธานี

วัดพลับ เมืองจันทบุรี

วัดพระมหาธาตุ เมืองไชยา

วัดพระมหาธาตุ เมืองเพชรบุรี

พระสยามเทวาธิราช
ในพระที่นั่งไพศาลทักษิณ

หุ่นพระบรมรูปรัชกาลที่ ๑

เทวสถานพระอิศวร

ปูชนียสถานและสิ่งสำคัญ ๑๓ แห่ง

ในการพระราชพิธีบรมราชาภิเษก พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช
บรมนาถบพิตร มีการจัดเครื่องบูชาปูชนียสถานและสิ่งสำคัญ ๑๓ แห่ง ในพระนคร ได้แก่

๑. พระสยามเทวาธิราช
ในพระที่นั่งไพศาลทักษิณ	๗. พระหลักเมือง
๒. หุ่นพระบรมรูปรัชกาลที่ ๑	๘. พระเสื้อเมือง
๓. เทวสถานพระอิศวร	๙. พระกาฬชัยศรี
๔. เทวสถานพระนารายณ์	๑๐. พระเพลิง
๕. เทวสถานพระคเณศ	๑๑. พระเจดคุปต์
๖. เทวรูป ณ หอเชือก	๑๒. เทวรูป ณ หอแก้วพระภูมิ
	๑๓. เทวรูป ณ ตึกดิน

เทวสถานพระนารายณ์

เทวสถานพระคณิศ

เทวรูป ณ หอเชือก

พระหลักเมือง

พระเสื้อเมือง

พระกาฬชัยศรี

บรรณานุกรม

กำหนดการพระราชพิธีบรมราชาภิเษกพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช สยามินทราธิราช และพระราชพิธีเฉลิมพระราชมณเฑียร พ.ศ. ๒๕๕๓. **ราชกิจจานุเบกษา เล่ม ๖๗ ตอนที่ ๒๗ (๙ พฤษภาคม ๒๕๕๓).**

คำให้การชาวกรุงเก่า. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์คลังวิทยา. ๒๕๑๕.

จดหมายเหตุพระราชพิธีบรมราชาภิเษกสมเด็จพระรามาธิบดี ศรีสินทรมหาวชิราวุธ พระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว. พระนคร: โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร, ๒๕๖๖. (ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้อพพระสมุดพระนครรวบรวมพิมพ์พระราชทานในจารเฉลิมพระชนม์พรรษา ปีฉุ พ.ศ. ๒๕๖๖).

ประชุมจารึกภาคที่ ๘ จารึกสุโขทัย. กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร. ๒๕๔๘. (คณะกรรมการอำนวยการจัดงานเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจัดพิมพ์เป็นที่ระลึกในโอกาสที่วันพระราชสมภพครบ ๒๐๐ ปี วันที่ ๑๘ ตุลาคม พุทธศักราช ๒๕๔๗).

ณัฐภูภัทร จันทวิษ. **พระราชพิธีบรมราชาภิเษก.** กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร, ๒๕๓๐. (กรมศิลปากรจัดพิมพ์เฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช เนื่องในมหาวโรกาสพระราชพิธีมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษา ๕ รอบ ๕ ธันวาคม ๒๕๓๐).

ดำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยา. **พระราชพงศาวดารรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๒.** พิมพ์ครั้งที่ ๙. กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร, ๒๕๔๖.

ดำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยา. **พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๕.** พิมพ์ครั้งที่ ๕. กรุงเทพฯ : สำนักวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร, ๒๕๕๖. (จัดพิมพ์เพื่อเทิดพระเกียรติสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ เนื่องในโอกาส ๑๕๐ ปีวันประสูติและครบ ๕๐ ปี บุคคลสำคัญของโลก ๒๑ มิถุนายน ๒๕๕๕).

นภาพร เล้าสินวัฒนา. **การเสด็จขึ้นครองราชย์ พระราชพิธี คติ ความหมาย และสัญลักษณ์แห่ง “สมมติเทวราช”.** พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพฯ : อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด (มหาชน), ๒๕๔๙.

นริศรานุกิตติวงศ์, สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยา. **สาส์นสมเด็จพระเจ้า.** กรุงเทพฯ: องค์การค้าคุรุสภา, ๒๕๑๓.

ประกาศอักษรกิจ (เสียม รามนันท์), พระยา. **จดหมายเหตุบรมราชาภิเษกพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว.** สมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณีฯ โปรดเกล้าฯ ให้พิมพ์เป็นที่ระลึกในการเชิญพระบรมอัฐิเสด็จขึ้นเข้าสู่พระนคร พุทธศักราช ๒๔๙๒. พระนคร : โรงพิมพ์ไทยเชชม. ๒๔๙๒.

พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๑ เจ้าพระยาทิพากรวงศ์ (ขำ บุนนาค) เรียบเรียง **สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงตรวจชำระและทรงพระนิพนธ์คำอธิบาย.** พิมพ์ครั้งที่ ๗. กรุงเทพฯ : กองวรรณคดีและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร, ๒๕๔๕.

พระราชพิธีราชาภิเษกสมรส พระราชพิธีบรมราชาภิเษก และพระราชพิธีเฉลิมพระราชมณเฑียรพระบาทสมเด็จพระ
ปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช สยามินทราธิราช พ.ศ. ๒๕๔๓ และเรื่อง บรมราชาภิเษก พระนิพนธ์ของ
พระวรวงศ์เธอ กรมหมื่นพิทยลาภพฤฒิยากร พระนคร: โรงพิมพ์กรมสรรพสามิต, ๒๕๑๔. (สำนักงานทรัพย์สิน
ส่วนพระมหากษัตริย์พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพพลตรี หม่อมทวีวงศ์ถวัลย์ศักดิ์ (หม่อมราชวงศ์
เฉลิมลาภ ทวีวงศ์) ป.จ. , ม.ป.ช. , ม.ว.ม. ณ เมรุหน้าพลับพลาอิสริยาภรณ์ วัดเทพศิรินทราวาส วันอังคารที่ ๒๓
กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๕๑๔).

พระราชวัง, สำนัก. พระราชพิธีบรมราชาภิเษก ๒๕๔๓. กรุงเทพฯ : บริษัท อมรินทร์ พริ้นติ้ง กรุ๊ป จำกัด, ๒๕๓๓. (สำนัก
พระราชวังรวบรวมและจัดพิมพ์สนองพระมหากษัตริย์คุณพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชฯ
พุทธศักราช ๒๕๓๓).

พิทยลาภพฤฒิยากร, พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่น. เรื่องบรมราชาภิเษก. พระนคร : ๒๕๐๙. (พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงาน
พระราชทานเพลิงศพหม่อมเจ้าประสมประสงค์ ชุมพล ท.จ., ต.ช. ณ เมรุวัดมกุฏกษัตริยาราม วันจันทร์ที่ ๒๙
สิงหาคม ๒๕๐๙).

มหาดไทย, กระทรวง. ประวัติน้ำพระพุทธรมณต์ศักดิ์สิทธิ์ ที่ทูลเกล้าทูลกระหม่อมถวายในพระราชพิธีมหามงคลเฉลิม
พระชนมพรรษา ๕ รอบ ๕ ธันวาคม ๒๕๓๐. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์ส่วนท้องถิ่น กรมการปกครอง, ๒๕๓๐.
(กระทรวงมหาดไทยจัดพิมพ์เนื่องในโอกาสรัฐพิธีเสกทำน้ำพระพุทธรมณต์ศักดิ์สิทธิ์เพื่อทูลเกล้าฯ ถวายสรงอภิเษก
ในมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษา ๕ รอบ ณ พระวิหารหลวงวัดสุทัศนเทพวราราม กรุงเทพมหานคร วันพุธที่ ๒
ธันวาคม พุทธศักราช ๒๕๓๐).

รายการละเอียดพระราชพิธีบรมราชาภิเษกเฉลิมพระราชมณเฑียร และเสด็จเลียบพระนครในพระบาทสมเด็จพระ
พระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว พุทธศักราช ๒๔๖๘. พระนคร: กรมศิลปากร, ๒๔๙๖. (สมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี
พระบรมราชินีในรัชกาลที่ ๗ โปรดให้พิมพ์ในงานพระศพพระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้ามนัสสวาสดี วันที่ ๓ มีนาคม
พ.ศ. ๒๔๙๖).

ศิลปากร, กรม. สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. ประมวลภาพประวัติศาสตร์ไทย พระราชพิธีบรมราชาภิเษกสมัย
รัตนโกสินทร์. กรุงเทพฯ : บริษัท รุ่งศิลป์การพิมพ์ (๑๙๗๗) จำกัด, ๒๕๕๐.

แสงสุริย์ ลดาวัลย์, ม.ว.ว.. พระราชพิธีบรมราชาภิเษกสมัยกรุงรัตนโกสินทร์. กรุงเทพฯ : สำนักเลขาธิการนายกรัฐมนตรี.
๒๔๒๗. (คณะอนุกรรมการจัดทำเอกสารภาษาไทยในคณะกรรมการเอกลักษณ์ของชาติ สำนักเลขาธิการนาย
กรัฐมนตรี จัดพิมพ์เผยแพร่พุทธศักราช ๒๕๒๖).

พระราชพิธีบรมราชาภิเษก

กระทรวงวัฒนธรรม จัดพิมพ์ พุทธศักราช ๒๕๖๐

พิมพ์ครั้งที่ ๑ จำนวน ๑,๐๐๐ เล่ม

ISBN : 978-616-543-457-7

ที่ปรึกษา

นายวิระ โรจน์พจนรัตน์	รัฐมนตรีว่าการกระทรวงวัฒนธรรม
นายกฤษฎพงษ์ ศรี	ปลัดกระทรวงวัฒนธรรม

คณะทำงานและบรรณาธิการ

นางสายไหม จบกมลศึก
นางสาวเพลินพิศ กำราญ
นางสาวพิมพ์พรรณ ไพบูลย์หวั่งเจริญ
นางจุฑาทิพย์ โคตรประทุม
นางเบญจมาศ แพทอง
นางสาวอรสรา สายบัว
นายบัณฑิต ลีวัชชัยชาญ
นางสาววิชณี พุ่มโมรี
ว่าที่ร้อยตรีธรรมบุญ กลิ่นคุ้ม

ออกแบบและจัดพิมพ์

บริษัท รุ่งศิลป์การพิมพ์ (1977) จำกัด
เลขที่ ๕๕๕ หมู่ ๑๒ ถนนพุทธมณฑลสาย ๕
ตำบลไร่ขิง อำเภอสามพราน จังหวัดนครปฐม
โทรศัพท์ ๐ ๒๑๑๘ ๓๕๕๕
www.rungsilp.com

กระทรวงวัฒนธรรม

เลขที่ ๑๐ ถนนเทียมร่วมมิตร แขวงห้วยขวาง เขตห้วยขวาง กรุงเทพมหานคร ๑๐๓๑๐

www.m-culture.go.th

